

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**BİR DEVRİMİN ANALİZİ: ARAP HALK HAREKETLERİ VE
MISIR'DA 25 OCAK DEVRİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İrfan SANCAK

OCAK-2013

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**BİR DEVRİMİN ANALİZİ: ARAP HALK HAREKETLERİ VE
MISIR'DA 25 OCAK DEVRİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İrfan SANCAK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Coşkun TOPAL

OCAK-2013

TRABZON

ONAY

İrfan SANCAK tarafından hazırlanan Bir Devrimin Analizi: Arap Halk Hareketleri ve Mısır'da 25 Ocak Devrimi adlı bu çalışma 29/01/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Coşkun TOPAL (Başkan/Danışman)

Prof. Dr. Mohammad ARAFAT

Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... /

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İrfan SANCAK

/ /2013

ÖNSÖZ

Mısır hem coğrafi hem de kültürel anlamda bize yakın bir ülke. Yüzyıllar boyu Türk yöneticiler tarafından yönetilen ve bu yönetimin önemli bir muhalefetle karşılaşmadığı Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunsuz bölgelerinden biri oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bir taraftan Türkiye'nin yüzüne Batıya dönmesi, diğer taraftan da İngiliz etkisinin Mısır'da hüküm sürmesi sonucunda, uzun bir dönem aynı ülke sınırları içinde yaşadığımız Mısır halkı ile yabancılaştık. İki ülke arasındaki sorunsuz ilişkilere ve halklar arasındaki dini ve kültürel yakınlığa rağmen maalesef ülkemizdeki entelektüel ve akademik çevreler Mısır'a yeterli ilgiyi göstermedi. Ancak son dönemde ortaya çıkan halk hareketlerinden sonra bu konuda daha fazla çalışma yapılmaya başlandı. Ortadoğu, İslam coğrafyası ve Arap dünyasındaki önemi yadsınamaz olan Mısır'ın çok daha fazla ilgiyi hak ettiği açıktır. Bu çalışma da Mısır tarihindeki önemli kırılma noktalarından biri olan 25 Ocak Devrimi'ni anlamayı, *Devrim*'i ortaya çıkaran dinamikleri ve *Devrim*'in tarihi arka planını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın hazırlanması aşamasında, karşılaşılan en büyük zorluk, yukarıda sözü edilen akademik ve entelektüel ilgisizliğin bir sonucu olan, Türkçe kaynak bulma sıkıntısı oldu. Kitap satış sitelerinde “Mısır” terimi arandığında bulunan kitaplardan çok az bir kısmı bilimsel çalışmaların sonucunda yazılmış kitaplardır. Bu aramalarda bol miktarda *Kleopatra*, *Firavunlar* ve *piramitlerle* ilgili romanlar listelendi. Bu durumun trajikomik yanlarından biri, sözü edilen romanların neredeyse tamamının da çeviri olmalarıydı. Akademik anlamdaki bu eksiklikler İngilizce kaynaklar kullanılarak giderildi.

Bu çalışmanın fikrini veren değerli hocam Prof. Dr. Yusuf AKSAR'a, ilk tez danışmanım olan ve görüşleriyle beni yönlendiren hocam Doç. Dr. Süleyman ERKAN'a, onun zorunlu ayrılığı sonrasında tez danışmanlığımı kabul etme nezaketini gösteren Doç. Dr. Coşkun TOPAL'a ve konu hakkındaki geniş bilgisiyle tezime büyük katkıda bulunan Prof. Dr. Mohammad ARAFAT'a, eğitim hayatım boyunca izinden gittiğim, bu çalışmanın ilk okuyucusu ve eleştirmeni olan abim Kadir SANCAK'a ve saatler boyu bilgisayar başından kalkmadığım dönemlerdeki büyük sabrıyla beni destekleyen sevgili eşime ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
TABLOLAR LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİSİR ÜLKE PROFİLİ	3-20
1.1. Coğrafi Özellikler	3
1.2. Nüfus, İdari Yapı ve Ekonomi.....	4-9
1.2.1. Nüfus	4
1.2.2. İdari Yapı.....	5
1.2.3. Ekonomi	7
1.3. Tarih	9-20
1.3.1. Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar Mısır Tarihi	9-13
1.3.1.1. Başlangıcından İslam Fethine Kadar Olan Dönem	9
1.3.1.2. İslam Fethinden Memluklere Kadar Olan Dönem	10
1.3.1.3. Mısır'da Memlukler Dönemi.....	12
1.3.2. Osmanlı Dönemi.....	13-19
1.3.2.1. Fransız İşgaline Kadar Olan Dönem	13
1.3.2.2. Fransız İşgali ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hanedanı	14
1.3.2.3. İngiliz İşgal Dönemi	17
1.3.3. Mısır Krallığı	19

İKİNCİ BÖLÜM

2. SON DÖNEM ARAP HALK HAREKETLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	21-35
2.1. <i>Devrim, Hareket, ya da Bahar?</i> Nasıl Tanımlanmalı?	21
2.2. Halk Hareketlerinin Başlamasına ve Gelişimine Sosyolojik Bir Bakış	23
2.3. Tunus Olaylarından 25 Ocak Devrimi'ne, Hareketlerin İlk Evresi.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 25 OCAK DEVRİMİ'Nİ ORTAYA ÇIKARAN TARİHİ DİNAMİKLER	36-60
3.1. Tarihi Süreçte Mısır Arap Cumhuriyeti ve Yönetim Yapısı.....	36-44
3.1.1. Hür Subaylar Hareketi ve Nasır.....	36
3.1.2. Sedat	40
3.1.3. Mübarek	43
3.2. Mısır'da Siyasal Düşünceler	45-60
3.2.1. Mısır'da Sol Düşünce	45
3.2.2. Mısır Milliyetçiliği.....	47
3.3.3. Mısır'da İslami Akımlar ve Müslüman Kardeşler.....	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 25 OCAK DEVRİMİ VE HÜSNÜ MÜBAREK'İN İSTİFASI.....	61-81
4.1. 25 Ocak Devrimi'ne Giden Süreçte 2000'li	61
4.2. 25 Ocak Devrimi'nin Aktörleri.....	64
4.3. Olayların Başlaması ve Mübarek'in İstifası	67
4.4. İstifaya Verilen İç ve Dış Tepkiler	75
SONUÇ	82-85
YARARLANILAN KAYNAKLAR	86-102
ÖZGEÇMİŞ	103

ÖZET

Bu çalışmanın amacı son dönemde ortaya çıkan Arap halk hareketlerinin önemli bir bölümünü oluşturan Mısır'daki *25 Ocak Devrimi*'nin sebeplerini ve gelişimini ortaya koymaktır. Bu bağlamda; tarihi süreçte Mısır'daki siyasi fikirlerin gelişim süreci, genel olarak halk hareketlerini ortaya çıkaran etkenler ve bu etkenlerin Mısır'daki karşılıkları incelenmiş, ülkedeki sorunların nasıl bir süreçten geçerek bir devrime dönüştüğü ortaya konulmuştur. Bu çalışmayla varılan sonuçlardan ilki Arap halk hareketlerinin bütüncül bir hareket olmadığıdır. Çalışmayla varılan diğer sonuç *25 Ocak Devrimi*'nin bir "Batı tezgâhı" değil, Mısır'ın iç dinamiklerinin dönemsel süreçte harekete geçmesinin bir ürünü olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Arap halk hareketleri, Hüsnü Mübarek, Mısır, 25 Ocak Devrimi

ABSTRACT

The aim of this study is presenting development process and causes of *Egypt's 25th January Revolution* which is the one of the main part of the Arab people's uprising that rising in recent epochs. In this context historical development process of Egypt's political thoughts, general causes of people's uprising and reflection of these causes in Egypt have been analysed, it has been presented how the issues in the country go through a process and return to a revolution. According to this study's first result Arab people's uprising is not a one-piece movement. The second result is *25th January Revolution* is not a "Western trick" but a result of internal dynamics of Egypt which moved in periodic process.

Key Words: Arab people's uprising, Arab Spring, Egypt, Hosni Mubarak, 25 January Revolution

TABLULAR LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Yıllara Göre Mısır'ın Ekonomik Göstergeleri.....	8

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
APS	: Cezayir Basın Servisi (Algérie Presse Service)
FIS	: İslami Selamet Cephesi (Front Islamique du Salut)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MK	: Müslüman Kardeşler
NDP	: Milli Demokratik Parti (National Democratic Party)
NPUP	: Milli İlerlemeci Sendikacı Parti (National Progressive Unionist Party)
RCD	: Anayasal Demokratik Birlik (Rassemblement Constitutionel Démocratique)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu

GİRİŞ

Başka zamanlarda çok daha basit etkilerle geçecek olan olaylar şartların olgunlaşmasıyla beklenmedik büyük etkilere sebep olabilirler. İşte Arap halk hareketlerinin başlamasına sebep olan Muhammed Bouazizi'nin kendisini yakması da böyle bir olaydı. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde anlatılacağı gibi kendini yakma eylemi sadece *bardağı taşıran son damla* hükmündeydi. Kitleleri böylesine öfkeyle dolduran ve patlama noktasına getiren neydi? Mısır özelinde süreç nasıl gelişti? Devrime verilen ilk tepkiler ve bundan sonraki ihtimaller nelerdir? Elinizdeki çalışma bu sorulara cevap aramaktadır.

Olayların yaşandığı coğrafyaya bakıldığında Araplığın dışında ortak noktalar olan demokrasi ve özgür basın yoksunluğu, özellikle genç nüfus arasında yüksek işsizlik ve genel ekonomik sorunlar kitleleri patlamaya hazır hale getirmişti. Bu çalışmayı hazırlarken, üniversitede bir hocamın söylediği bir sözü sık sık hatırladım. “Yüksek enflasyon hükümetleri, yüksek işsizlik oranları ise rejimleri devirir” demişti. Bu söze uygun bir şekilde işsizlikten muzdarip gençlerin öncülük ettiği halk hareketleri sonucunda bazı rejimler devrildi, bazıları ise düşmediyse de sallandı. Sistemden hoşnutsuz kitlelerin seslerini duyurabilecekleri özgür yayın organları ya da mevcut iktidarların demokratik yollarla değişme ihtimalleri olsaydı sonuç farklı olabilirdi. Ancak emniyet subabı işlevi görecektir bu kurumların olmaması rejimlerin patlamasına sebep oldu.

Diğer yandan olayların bütünüyle *beklenmedik* olduğunu düşünmek de doğru olmaz. Belki tam bir tarih verilemezdi ama sosyolojik veriler ışığında ve uluslararası ortam da dikkate alınarak bakıldığında, hareketlerden etkilenen ülkelerde bu tür olayların yaşanmasının *kuvvetle muhtemel* olduğu ortaya çıkardı. Özellikle Mısır ve Cezayir merkezli baktığımızda Soğuk Savaş sonrası dönemde sosyal patlama sinyallerinin verildiğini söylemek mümkündür.

Çalışmanın ilk bölümünde, konumuz olan Mısır'ın nerede ve nasıl bir ülke olduğu ele alınmıştır. Bu bağlamda ülkenin stratejik konumu, ekonomik, sosyal ve idari yapısı ile “geçmişi bilmeden bugünü anlayamayız” anlayışı uyarınca tarihi anlatılmıştır.

Diğer taraftan, Mısır’da yaşananların çok geniş bir alanı etkileyen olaylar zincirinin halkalarından biri olması sebebiyle, bütüncül bir yaklaşımla olayların Mısır’dan önceki gelişimi ve niteliği hakkında ikinci bölümde bilgi verilmiştir. Konuyla ilgili yazılan metinlerde ve konuşulanlarda, yaşananlardan söz edilirken “Arap Baharı”, “Arap Devrimi”, “Arap halk ayaklanması” gibi birbirinden değişik ifadelerin kullanılması, aslında yaşananların ne olduğu konusunda bir uzlaşımın olmadığına basit ve net bir göstergesiydi. İkinci bölümde, yaşananların ne olduğu irdelenmiş ve sıklıkla dile getirilen “*neden şimdi*” sorusuna cevap aranmıştır.

Üçüncü bölümde, Hür Subaylar Hareketi sonrasındaki üç iktidar dönemi, daha çok dış politika eksenli olarak değerlendirilmiştir. Anlatımda kopukluk olmaması amacıyla Mısır’da etkili olan siyasi düşünceler bir alt başlık altında Mısır tarihi açısından önemleri ölçüsünde ele alınmış, günümüze kadar gelişmeleri ve Mısır yönetimine olan etkileri anlatılmıştır.

Son bölümde 25 Ocak Devrimi’ne giden süreç anlatılmış, olayların başlaması ve gelişimi açıklandıktan sonra Hüsnü Mübarek’in iktidarı bırakmasının ardından Mısır muhalefetinin ve dünyanın istifaya verdiği tepkilere yer verilmiştir. Sonuç kısmında çalışmanın genel sonuçları ortaya konulmuş ve devrimin geleceğiyle ilgili öngörülere yer verilerek çalışma bitirilmiştir.

Çalışma hazırlanırken kaynak seçimine özen gösterilmiş ve kaynak olarak öncelikle kitaplar ve dergiler tercih edilmiştir. Ancak konunun güncel olması ve verilerin birincil kaynaklardan alınmasına gayret edilmesi sebebiyle, özellikle son bölümde internet de etkin bir biçimde kullanılmış, bununla birlikte bilgilerin güvenilirliğinin zayıf olmaması için kurumların resmi internet adreslerinin kullanılmasına dikkat edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MISIR ÜLKE PROFİLİ

1.1. Coğrafi Özellikler

Mısır Arap Cumhuriyeti Afrika'nın Kuzeydoğu ucunda ve Asya ile Afrika kıtalarının birleştiği noktada yer alır. Doğusunda İsrail, Filistin ve Kızıldeniz, Güneyinde Sudan ve Batısında Libya ile çevrilmiş olan ülkenin Kuzeyinde ise Akdeniz yer alır. Kara sınırlarının toplamı 2.665 km ve deniz sınırlarının toplamı 2.450 km uzunluktadır. Yüzölçümü 1.001.450 km² olan Mısır topraklarının % 7,8'ine karşılık gelen 78.113 km²'lik bölümü iskân edilmiştir. Yüzölçümünün genişliği bakımından dünyada 45. sırada yer almaktadır.

Mısır, jeopolitik açıdan dünya üzerinde önemli bir noktada bulunmaktadır. Bu önemin birinci kaynağı Süveyş Kanalı, ikincisi Arap-İsrail ilişkileri ve üçüncüsü de Ortadoğu petrolleridir. Süveyş Kanalı dünyadaki en önemli sekiz su yolundan biridir (Davutoğlu, 2020:162). Merkezi konumu ve Afrika ile Ortadoğu'ya bir giriş kapısı hükmünde oluşu nedeniyle Napolyon Mısır'ı "en önemli ülke" olarak tanımlamıştı. Süveyş Kanalı'nın açılması Mısır'ın stratejik konumunu daha da artırmıştır. Süper tankerlerin geçişine uygun olmamasına rağmen Kanal günümüzde başlıca petrol nakil güzergahıdır (Marius, 2010:413). Kanal açıldığı günden itibaren büyük devletlerin ticaretinde, buna bağlı olarak da çıkarlarında önemli bir yere sahip olmuştur. 1869 yılında ulaşımına açılan Kanal'dan 1881 yılında 4.136.779 ton mal geçmiş (Penfield, 1907: 17) ve 1882 yılına gelindiğinde Kanal, dönemin süper gücü İngiltere'nin dış ticaretinin üçte birinin geçiş yolu haline gelmişti (Martel, 2005: 24). 2010 yılında kanaldan geçirilen malların net tonajı 846.4 milyon tondur (Suez Canal Reports, <http://www.suezcanal.gov.eg/reports.aspx>). 2009 yılında tüm dünyada deniz yoluyla taşınan mal miktarının 7,8 milyar ton olduğu (Kaye ve Lowell, 2011:8) göz önüne alındığında Süveyş Kanalı'nın dünya ticareti için ne ifade ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Mısır'a stratejik önemini kazandıran ikinci etken ise Arap-İsrail savaşlarıdır. İsrail'in yanibaşında olması ve Arap liderliği iddiasında olması Mısır'ı bu savaşların baş aktörlerinden biri haline getirmiştir. İsrail Devleti'nin 1948 yılında ilan edilmesinin ardından yaşanan ve devletler düzeyinde gelişen dört savaşın tamamında Mısır savaşın tarafı olan ülkelerden biri olmuştur. Bu konu ileriki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Mısır'ın bulunduğu coğrafi konumun bir diğer özelliği de ülkenin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olmasının yanısıra dünyanın en büyük petrol rezervlerinin bulunduğu Ortadoğu bölgesi içinde yer almasıdır. 2011 yılı itibarı ile dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık % 55'ine karşılık gelen 794.266 milyar varillik kısmı Ortadoğu'da bulunmaktadır. Kanıtlanmış doğal gaz rezervi bakımından da 78.890 milyar metreküple toplam rezervin yaklaşık % 40'ı yine Ortadoğu'dadır (OPEC Annual Statistical Bulletin, 2011: 20-22). 2010 yılında 86,8 milyon varil olan günlük petrol talebi yapılan tahminlere göre 2035 yılında 109,7 milyon varile çıkacaktır (World Oil Outlook, 2011:154). Enerji ihtiyacının bu şekilde arttığı bir dünyada, böylesine petrol ve doğalgaz zengini bir bölge şüphesiz en stratejik bölgelerden biridir.

1.2. Nüfus, İdari Yapı ve Ekonomi

1.2.1. Nüfus

Geçmişten beri büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Mısır, günümüzde de nüfus bakımından en büyük Arap ülkesi olarak Ortadoğu ülkeleri içinde önemli bir yere sahiptir (Human Development Report, 2011:163). Ülkenin nüfusu 2010 yılı itibarı ile resmi istatistiklere göre 78.728.000 kişidir. Bu nüfusun 42.733.000'i 25 yaşın altındadır. Bu haliyle oldukça genç bir nüfus yapısına sahip olan Mısır'da ortalama ömür beklentisi erkekler için 68,2 ve kadınlar için 70,9'dur. Ülke genelindeki nüfus yoğunluğu 78 kişi/km²'dir. Ancak ülke topraklarının büyük bölümü çöl olduğundan meskûn değildir. Meskûn alanlardaki nüfus yoğunluğu 1045,5 kişi/km²'dir (2011 tahmini) (Important Statistics, http://www.capmas.gov.eg/pages_ar.aspx?pageid=854). Halk genelinde ilköğretim çağındaki çocukların eğitime katılma oranı % 95 ve yetişkinler arasında okur-yazarların oranı % 60 seviyesindedir (Egypt Statistics, http://www.unicef.org/infobycountry/egypt_statistics.html).

Mısır nüfusu etnik olarak saf bir yapıdadır. Nüfusun % 99,6'sı etnik Mısırlıdır. Toplam nüfusun % 90'ı Müslümanken, % 9'u Kıpti Hristiyan ve geri kalan % 1'i de diğer Hristiyan mezheplerine mensuptur (The World Factbook – Egypt, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html). Ancak bu rakamlar kesinlik arz etmemektedir. Farklı kaynaklarda değişik ve tahmini rakamlar verilmektedir. 1986 nüfus sayımına göre Kıpti nüfusun toplam nüfusa oranı % 6,3'tür (Van Doorn-Harter, 2005: 24). Bu veriyi doğru kabul edersek, Kıpti nüfusun artış hızının Müslüman nüfusa göre daha az olduğunu da göz önüne aldığımızda yukarıdaki CIA kaynaklı rakamlar abartılı sayılabilir. Kıpti azınlık bilindik bazı azınlık sorunlarıyla karşılaşsa da dönem dönem ortaya çıkan bazı olumsuzluklar dışında genel olarak Müslüman nüfusla aralarında ciddi bir sıkıntı yoktur. Eğitim seviyeleri Müslüman nüfusa göre daha yüksektir. Ancak Halk Meclisinde nüfuslarıyla orantılı bir şekilde temsil edildikleri söylenemez. 2005 seçimlerinde Halk Meclisine 2'si atama yoluyla olmak üzere sadece 3 Kıpti girebilmiştir (Scott, 2010: 83). Müslüman ve Kıpti halkın tamamı Arapça konuşur. Mısır'ın Arap fethinden önceki dili olan Kıpti dili sadece dini ayinlerde kullanılan unutulmuş bir dildir (Hopwood, 1991:164)

1.2.2. İdari Yapı

Anayasa'ya göre Mısır, dini İslam ve resmi dili Arapça olan sosyalist bir devlettir (Moustafa, 2007: 244). Yönetim gücü dört kurum arasında dağıtılmıştır: Devlet başkanlığı, yasama, yürütme ve yargı. Ancak gerçekte asıl güç devlet başkanındadır. Altı yıllığına halkoyuyla seçilir ve tekrar seçilmesinde bir mani yoktur (Moustafa, 2007: 252). Mısır Anayasasına göre Devlet Başkanı hükümet ile beraber devletin genel politikasını belirlemek ve uygulamak, Bakanlar Kurulu üyelerini atamak veya görevden almak, olağanüstü hal uygulamasını belirlemek, referanduma giderek gerektiğinde meclisi feshetmek gibi geniş yetkilere sahiptir (Moustafa, 2007: 261-262).

Mısır'da iki meclisli bir yasama sistemi vardır. Meclislerden biri Halk Meclisi, diğeri Danışma Konseyi'dir. Halk Meclisi'nin 454 sandalyesi vardır. Bu 454 sandalyenin 444'ü seçimle gelirken 10'u Devlet Başkanının atamasıyla doldurulur. Halk Meclisi üyeleri 5 yıllığına seçilirler. Halk Meclisi'nin öncelikli görevi yasamadır (Moustafa, 2007: 257). Bunun dışında bütçeyi oylamak ve hükümeti denetlemek de Halk Meclisi'nin görev ve yetkilerindedir. Anayasanın 194 ve 195'inci maddeleri ile düzenlenen Danışma Konseyi'nin danışma dışında önemli bir işlevi yoktur. 264 üyesinin üçte ikisi halk

tarafından seçilirken geri kalan üçte biri Devlet Başkanı tarafından tayin edilir. Halk Meclisi'nde olduğu gibi Danışma Meclisi'nin de halk tarafından seçilen üyelerinin en az yarısı işçi ya da çiftçi olmak zorundadır. Danışma Meclisi; Anayasa değişiklikleri, genel sosyal ve ekonomik planlar, Mısır'ın bütünlüğü ve güvenliğini ilgilendiren anlaşmalar gibi konularda Devlet Başkanınca ihtiyaç duyulan danışma görevini yürütür (Shura Council, <http://www.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=3092>).

Yürütme işlevi başbakan, başbakan yardımcıları ve bakanlardan oluşan hükümet tarafından yerine getirilir. Anayasa'nın 135'inci Maddesinden itibaren 156'ncı Maddeye kadar olan kısmı hükümetin görev ve yetkilerini düzenler. Buna göre hükümet; devletin genel politikalarını belirlemede devlet başkanına yardımcı olmak, bu politikaların yürütülmesini sağlamak, genel bütçeyi yapmak, kanunların uygulanmasını takip etmek ve devletin güvenliğini, haklarını ve çıkarlarını korumak hak ve yükümlülüğüne sahiptir (Competences of the Cabinet http://www.sis.gov.eg/En/LastPage.aspx?Category_ID=211).

Mısır'da çoklu hukuk sistemi vardır. Yasalar kaynağını sivil gelenekle İslami yasalardan alır. Müslümanlar miras ve aile hukuku gibi konularda İslam hukukuna tabidirler. Gayrimüslimler ise miras işlerinde İslam hukukuna tabi olsalar da diğer alanlarda başka yasalara tabi olma hakkına sahiptirler. Mahkemeler genel yargı mahkemeleri ve idari mahkemeler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Genel yargı mahkemeleri; Yargıtay, istinaf mahkemeleri, ilk derece mahkemeleri ve ilçe mahkemeleri olmak üzere dört kısımdır. 1969 yılından beri Yüksek Anayasa Mahkemesi en yüksek mahkeme olarak görev yapmaktadır. İdari işlemlerden doğan davalara ise idari yargı bakar. İdari yargının en üst mercii Yüksek İdare Mahkemesi'dir (Ekici, t.y.: 89-90).

Mısır yasaları beş tip yerel yönetim birimi belirlemiştir: Muhafaza (eyalet), medina (şehir), markaz, hay ve köy. Ülkede 27 eyalet, bu eyaletlere bağlı 217 şehir ve bunlara bağlı 4617 köy vardır (Egypt's Administrative Division, <http://www.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=6>). Ülkenin en büyük şehri 20 milyona yaklaşan nüfusuyla aynı zamanda Afrika'nın da en büyük şehri olan başkent Kahire'dir (Hobbs, 2007: 51) Mısırlılar için oldukça özel olan bu şehir, Mısır'ın ikinci büyük şehri olan İskenderiye'den dört kat, üçüncü büyük şehri Port Said'den ise 30 kat büyüktür. Mısırlılar başkentlerinden *um ed-dunya* (dünyanın anası) şeklinde söz ederler (İbrahim ve İbrahim, 2003: 202)

Mısır'daki sistem özerk bir yerel yönetim değil, yerinden yönetim sistemidir. Eyaletlerin başında devlet başkanı tarafından atanan valiler bulunur. Yerel yönetimler kendi bölgelerindeki kamu işlerinin yürütülmesinden endüstri alanlarının belirlenmesine kadar geniş bir alanda büyük yetkiye sahiptirler. Ancak bu yetki asıl olarak seçilmişlerden oluşan yerel mecliste değil, atanmış valide ve atanmışlardan oluşan icra meclisindedir (Ekici, t.y.: 92-93).

Ancak bu çalışmadaki bilgilerin 22 Mayıs 1980'de yapılan referandumla kabul edilen Mısır Anayasası'na göre olduğu ve 13 Şubat 2011'de Mısır'da yönetimi elinde bulunduran Askeri Konsey tarafından meclislerin kapatıldığı ve bu anayasanın da askıya alındığı göz önünde bulundurulmalıdır.

1.2.3. Ekonomi

Mısır ekonomik olarak da bulunduğu coğrafyada önemli bir yere sahiptir ve ekonomi bakımından ikinci en büyük Arap ülkesidir (Human Development Report, 2011: 163). Ekonomiye verilen önemin bir göstergesi olarak Anayasa'nın 23-39'uncu maddeleri ekonomiye ayrılmıştır. 23'üncü maddeye göre milli ekonomi; milli gelirin artırılması, adil paylaşım, hayat standartlarının yükseltilmesi, işsizlikle mücadele edilmesi, iş imkânlarının artırılması, maaşın üretimle ilişkilendirilmesi, gelir dağılımındaki farklılıkların azaltılması amacıyla maaşların alt ve üst limitlerinin tespit edilmesi temelinde organize edilir. Anayasa'da üç tür mülkiyet hakkı tanınmıştır: Kamu mülkiyeti, kooperatif mülkiyeti ve özel mülkiyet. Ülkenin gücü olarak kabul edilen kamu mülkiyetinin ayrıca halkın refahının artış kaynağı ve sosyalist sistemin de temeli olduğunu belirten bölüm (Moustafa, 2007: 247) Mısır ekonomisinin temel dinamiğini anlama bakımından önemlidir.

Nasır döneminde Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesiyle kendini en açık biçimde belli eden ekonomik milliyetçilik, Sedat döneminde uygulamaya konulan *ekonomide açık kapı politikası* ile ciddi sapmaya uğramıştır. Mübarek döneminde ise açık kapı politikasının ötesine geçilmiş, 1991 yılında IMF ile bir stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu dönemde, Mısır'ın dünya pazarları ile entegrasyonu, KİT'lerin özelleştirilmesi, faiz oranlarının rekabetçi düzeylere yükseltilmesi, ithal yasaklarının kısmen kaldırılması ve petrol desteklerinin azaltılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bazı muhalif çevreler özelleştirmelerin yukarıda sözü edilen Anayasa'nın kamu mülkiyeti hakkındaki hükümlerine aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Yıllık Raporlar, 2003: 19).

Mısır'ın temel ekonomik göstergelerine bakıldığında aşağıdaki tabloda olduğu gibi son yıllarda düzenli bir yükselişin olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Mısır'ın Ekonomik Göstergeleri

Büyükükler	2006	2007	2008	2009	2010
GSYİH (Milyar \$)	107,5	130.5	162,8	189,0	219,0
GSYİH Büyüme Hızı (%)	6,8	7,1	7,2	4,7	5,1
Kişi Başına GSYİH (\$)	1422	1696	2079	2371	2689
Kişi Başına GSYİH Büyüme Oranı	4,9	5,2	5,3	2,9	3,3

Kaynak: (Öztürkler, 2012a: 53)

Sanayileşme sürecinde olmakla birlikte tarım sektörünün GSYH içindeki payı % 13,8'dir. Oysa gelişmiş ülkelerde bu oran % 2-3 seviyelerindedir (Öztürkler, 2012a: 53). Ayrıca dünya ekonomik krizi ve ülkedeki karışıklıklar nedeniyle ekonomik göstergelerde özellikle son dönemlerde bazı olumsuzluklar yaşanmaktadır. Mesela IMF'nin 2010 yılı Ekim ayı raporunda GSYİH'da 2011 yılı için % 5,5'lik bir artış öngörülürken (World Economic Outlook-October 2010, 2010: 87) 2011 yılı Eylül ayı raporunda bu beklenti % 1,2 seviyesine çekilmiştir (World Economic Outlook-September 2011, 2011: 99).

Mısır'ın karşı karşıya olduğu önemli sorunlardan biri gelir dağılımındaki adaletsizliktir. 2011'deki devrimden önceki rakamlara göre % 86'sı GSMH'dan % 24 oranında pay alırken % 14'lük zengin kesim GSMH'nın geri kalan % 76'sına sahiptir. (İbrahim ve İbrahim, 2003: 6). Nüfusun % 20'si yoksulluk sınırının altındadır (Öztürkler, 2012a: 52). Bu dengesizliğin yanısıra 70'li yıllardan itibaren tüketici fiyatlarındaki artışın, milli gelirdeki nispeten küçük artışa oranla çok daha fazla olması halkın büyük bölümü için ciddi bir sorundur (İbrahim ve İbrahim, 2003: 6). 2008'e kadar genelde tek haneli olan yıllık enflasyon, bu yıldan itibaren çift haneli rakamlara çıkmış, sonrasındaki üç yılın enflasyon ortalaması da % 14 civarında olmuştur (Mısır Ülke Bülteni, 2010: 2).

Diğer bir önemli sorun da işsizliktir. 2000’li yılların başında % 10 civarında olan işsizlik oranı 2008 yılına gelindiğinde % 8,7’ye kadar düşmüşse de sonrasında yeniden yükselme eğilimi göstermiş (Statistics by Country, <http://laborsta.ilo.org/>), 2009’da % 9,4 olmuştur (Egypt, <http://data.worldbank.org/country/egypt-arab-republic>). Büyük bir genç nüfusa sahip olan ve işgücüne her yıl 700 bin kişi daha katılan (Yıllık Raporlar, 2009: 2) Mısır maalesef bu nüfus için yeterli istihdam imkanlarına sahip değildir. Yükseköğrenim görmüş gençler arasında işsizlik oranı yaklaşık % 25 civarındadır (Human Development Report, 2011: 24). % 2’ye yaklaşan nüfus artış hızı (The World Factbook - Egypt”, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html) istihdam sorununun yanısıra iç göç yoluyla da ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. İşsizlik sorunu 3 milyondan fazla Mısırlıyı ülke dışında çalışmak zorunda bırakmıştır (Hopwood, 1991:123).

2009 yılına kadar hızlı bir büyüme içinde olan Mısır’ın dış ticareti dünya ekonomik krizinin etkisiyle 2009’da bir düşüş yaşamıştır. 2008 yılında 26,204 milyar dolarlık bir hacme ulaşan ihracat, 2009 yılında 23,102 milyar dolara düşmüş, 2010 yılında toparlanarak 27 milyar dolar seviyesinin üstüne çıkmıştır. Bu dönemde ithalat da benzer bir seyir izlemiştir. 2008’de 52,916 milyar dolarlık ithalat yapan Mısır, 2009 yılında 44,946 milyar dolarlık ve 2010’da da 52,948 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. Son dönemdeki ihracat rakamlarına bakıldığında 2011 yılı Ekim ayı verilerine göre en önemli ilk üç ihraç kaleminin ham petrol-petrol ürünleri, kimyasallar ve tekstil ürünlerinin olduğu görülür. İthalatta ise elektronik cihazlarla makinalar ilk sırada gelirken, bunu petrol ürünleri ve metal ürünleri takip eder (Egyptian foreign trade with world commodities sectors, <http://www.tpegypt.gov.eg/Eng/TradeStatistics.aspx>).

1.3. Tarih

1.3.1. Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar Mısır Tarihi

1.3.1.1. Başlangıcından İslam Fethine Kadar Olan Dönem

Mısır, insanlık tarihi içerisinde bugüne kadar bilinen en eski uygarlık merkezlerinden biridir. İlk olarak Badari, Merimde ve Negade kültürlerinin üzerinde M.Ö. 3000 yılları civarında Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır krallıkları kurulmuştur (Bağcı, 2007: 23). Bununla birlikte Mısır uygarlığının başlangıç tarihi geleneksel olarak iki krallığın Kral

Menes yönetiminde birleştirilmesiyle başlatılmaktadır ve bu anlamda Mısır uygarlığının M.Ö. 2850'lerde başladığı kabul edilmektedir (McNeil, 2008: 51).

Mısır Uygarlığının kaynağı olarak kabul edilen Nil Havzası'nın sahip olduğu üç yanı çöllerle çevrili coğrafi konum, Mısır topraklarında güçlü bir merkezi yönetimin kurulmasına imkân sağlamış ve bu zengin topraklara karşı dışarıdan yapılacak saldırıların sınırlı kalmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte M.Ö. 11. yüzyıldan itibaren Mısır Devleti istikrarsız bir döneme girmiş, Asurlular, Persler ve Büyük İskender'in orduları zayıflayan Mısır Devleti'ni değişik dönemlerde istila etmişlerdir. Daha sonra M.Ö. 30 yılında Mısır donanmasının Roma donanması karşısındaki mağlubiyeti ile birlikte Mısır'da Romalılar dönemi başlamış ve Mısır, Roma'nın bir eyaleti haline gelmiştir (Thema Larousse, 1994: 40-42). Mısır'daki Roma egemenliği ile birlikte Mısır tarihi devam etmiş ancak eski Mısır Uygarlığı dönemi sona ermiştir (Saraç, 1943:104).

Roma İmparatorluğu'nun Doğu Roma ve Batı Roma şeklinde ikiye ayrılması ile birlikte Mısır ülkesi Bizans İmparatorluğu olarak da anılan Doğu Roma İmparatorluğu yönetiminde kalmıştır. Hıristiyanlığın yayıldığı ilk coğrafyalardan olan Mısır'da başkent İstanbul'da hâkim olan inanç anlayışından daha farklı bir Hıristiyan inancı ortaya çıkmış ve bu monofizit yaklaşım Kıpti Kilisesi olarak varlığını devam ettirmiştir (Hobbs, 2007: 35). Bizans'a hakim olan Ortodoks Kilisesi bu anlayışa karşı çıkarak Mısır üzerinde ağır baskılar uygulamaya başlamıştır. Bu baskılar ve Bizans yönetimi tarafından mecbur bırakılan ağır vergiler Mısır'da mevcut Bizans yönetimine karşı muhalif bir düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Söz konusu bu etkenler Müslümanların Mısır'ı ele geçirmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 41).

1.3.1.2. İslam Fethinden Memluk Yönetimine Kadar Olan Dönem

Bizans'a bağlı bir eyalet olan Mısır, ikinci halife olan Hz. Ömer döneminde Amr Bin el-As komutasındaki İslam orduları tarafından M.S. 639 yılında fethedilmeden önce İskenderiye'de ikamet eden bir Bizans valisi tarafından yönetilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, Bizans'a hâkim olan inanç sisteminin Mısır'daki monofizit Kıpti Kilisesi'ni sapkınlıkla suçluyor olması ve burada ağır vergilerle halkı ezmesi Müslüman fatihlerin işini kolaylaştırmıştır. Mısır'daki halk söz konusu nedenlerden dolayı Bizans yönetimine karşı Müslümanlarla işbirliği yapmış ve yaklaşık sekiz bin atlıdan oluşan İslam orduları Mısır'ı kolaylıkla fethetmiştir (Marsot, 2010: 1). Bu fetihten sonra Mısırlılar kendi

inançlarında özgür bırakılmış olsa da sonraki dönemde pek çoğu İslam dinini seçmiş ve dil olarak da Arapçayı benimsemişlerdir (Hobbs, 2007: 36).

Mısır'daki egemenliğin Bizans İmparatorluğu'ndan Müslüman Araplara geçmesiyle birlikte Mısır ülkesinin yönetim şeklinde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Bizans döneminde merkeze bağlı ve İskenderiye'de oturan bir vali tarafından yönetilen Mısır, yeni dönemde de yine merkeze bağlı bir vali tarafından yönetilmeye devam etmiştir. Buradaki değişiklik merkezin İstanbul'dan Mekke'ye kayması ve yereldeki yönetim merkezinin önceki dönem valilerinin ikamet ettiği İskenderiye şehriden bugünkü Kahire yakınlarındaki Fustat şehrine taşınması şeklinde olmuştur (Marsot, 2010: 3-4).

Dört Halife Döneminden sonra Emevi ailesinin iktidara gelmesiyle birlikte Mısır'da Arap kültürü hâkim olmaya başlamıştır. Kamusal kayıtların dili önceleri Kıptice iken bundan sonra Arapça olmaya başlamış, Arapça bilmeyenlerin memuriyet yapamayacağı kararından hareketle kamudaki memur kadroları Araplarca doldurulmuştur. Sonraki yıllarda da Mısır'ın İslami bir kimliğe bürünmesi ve Araplaşması devam etmiş, İslam Devletinin yönetiminin Emevilerden Abbasilere geçmesi genel anlamda Mısır'ın yönetiminde bir değişikliğe yol açmamıştır. Bu durum dokuzuncu yüzyıldan itibaren değişiklik göstermiş, özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mısır'da Türk askerî beylerinin egemen olduğu yeni bir dönem başlamıştır (Marsot, 2010: 5-7).

Abbasi yönetimi tarafından 868 yılında Mısır'a vali olarak gönderilen Ahmed İbn Tolun, bir zaman sonra Mısır'da özerk bir idare oluşturmuş, halifeye sözde bağlı kalmakla birlikte fiilen bağımsız hareket eden ve tarihte Tolunoğulları olarak adlandırılan devleti kurmuştur. Tolunoğulları ile Mısır'da başlayan Türk yönetimi 905 yılında Abbasi yönetiminin Mısır'a tekrar hâkim olmasıyla kesintiye uğramışsa da 935 yılından itibaren İhşitler (Akşitler)'in Mısır'da iktidarı ele geçirmesiyle bir anlamda kaldığı yerden devam etmiştir (Marsot, 2010: 9-12). Bununla birlikte İhşitlerin yönetimi uzun ömürlü olmamış, Tunus merkez olmak üzere Kuzey Afrika'da önemli bir güç olarak ortaya çıkan Fatımi Devleti 969 yılında Mısır'ı işgal ederek burayı hâkimiyeti altına almıştır (Goldschmidt ve Johnston, 2003:4).

Fatimiler Mısır'ı ele geçirdiklerinde yeni yönetim merkezi olarak Kahire şehrini inşa etmişler ve mezhep olarak Şii olmalarına karşın Mısır'ın Sünni ahalisinin inançlarına karışmamışlardır. Yaklaşık iki yüz yıl boyunca Mısır'ı yöneten Fatimiler döneminde Mısır

halkı refahı da, sefaleti de eşit derecede yaşamıştır. Fatimilerden sonra Mısır’da Eyyubiler dönemi başlamış ancak bu yönetimin ömrü Fatimiler kadar uzun olmamıştır. 1171 yılından itibaren Mısır’a hâkim olan Eyyubiler devleti, varlığını ancak 1250 yılına kadar devam ettirebilmiştir (Hobbs, 2007: 36).

1.3.1.3. Mısır’da Memlukler Dönemi

12. yüzyıldan sonra İslam Dünyası önce Haçlıların, sonra da Moğolların saldırıları ile sarsılmıştır. Bu sarsıntı Mısır’da da kendini hissettirmiş ve bu durum Mısır’da iktidarın değişmesi ile sonuçlanmıştır. Gücünü yitiren Eyyubi Devleti iktidar mücadelelerinin de etkisiyle varlığını daha fazla devam ettirememiş ve ortaya çıkan bu iktidar boşluğunda Memlukler, Eyyubi yönetimine son vererek Mısır’da Memlukler dönemini başlatmışlardır (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 139-145).

Memlukler, kelime anlamı itibarıyla “sahip olunan adamlar” anlamına gelmektedir ve bunlar önceki dönemde olduğu gibi Abbasi yönetimince de uygulanan bir politika çerçevesinde Orta Asya’dan ve Kafkasya’dan Mısır’a getirilerek orduda görevlendirilmiş eski Türk kölelerdir. Haçlı Seferleri sırasında Eyyubi Devleti’nin gösterdiği başarılı mücadelede etkin bir rol oynayan Memlukler, iktidar üzerindeki pozisyonlarını güçlendirerek ve Eyyubi Sultanının vefat etmesiyle ortaya çıkan karışıklıktan da istifade ederek 1250 yılında Mısır’da yönetime el koymuşlardır (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 174-175).

Kendilerine özgün bir yönetim modeli geliştiren Memluklerin Mısır’daki hâkimiyetleri genellikle iki döneme ayrılarak ele alınmıştır. İlki 1250’den 1382’ye kadar olan dönemdir ve bu döneme kışlalarının Nil Nehri’ndeki Ravza Adası’nda bulunmasından dolayı Bahri (nehir) Memlukler Dönemi adı verilmiştir. Söz konusu dönemdeki Mısır’ı yöneten Memlukler Türk ve Moğol kökenli askerlerden oluşmuştur. Kıpçak asıllı olan Zahid Baybars da bunlardan biridir ve üç yüz yıl boyunca işleyecek bir sistemi kurarak Memluk İmparatorluğu’nun gerçek kurucusu olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde yaptıkları ile halkta büyük bir memnuniyet ve hayranlık uyandırmış, adına yüzyıllarca dilden dile aktararak gelen destanlar yazılmıştır (Marsot, 2010: 27-29).

Memluklerin yönetim sistemleri gereği olarak Mısır’da uzun ömürlü ve istikrarlı yönetimlerin kurulması pek mümkün olmamıştır. Bu sistemde iktidar gücünü paylaşan

emirlerden biri kendini yeterince güçlü gördüğünde ülke yönetimine el koymuş, gücünü devam ettirdiği müddetçe iktidarda kalabilmiştir. Bu çeşit yönetim değişikliklerinden biri de 1382 yılında gerçekleşmiş ve böylece 1517 yılına dek varlığını devam ettiren İkinci Memluk Dönemi, bir başka ifade ile Burci Memlukler Dönemi başlamıştır (Marsot, 2010: 34-37). Burci Memlukler, öncekilerden farklı olarak Çerkezlerle diğer Kafkas kökenli halkların soyundan gelmişlerdir ve Mısır'a getirildikleri dönemde kale burçlarına yerleştirilmiş olmaları sebebiyle *Burci* olarak adlandırılmışlardır (el-Arîni, t.y.'den aktaran: Solak, 2012:204). 1517 yılına kadar devam eden yönetimleri boyunca yirmi üç sultan değiştirmişlerdir. Genel olarak istikrarsız bir yapı arz etmiş olsa da Memluk yönetimi altında Mısır zaman zaman kültürel ve ekonomik olarak büyük zenginlikler yaşamıştır. Ancak 16. yüzyıla girilirken Mısır, bir yandan ölümcül veba salgını ile kasıp kavrulurken diğer yandan iç çekişmelerle boğuşmak zorunda kalmıştır. Memluklerin gün geçtikçe güç kaybediyor olmalarına karşın bölgede yükselmekte olan yeni bir güç vardır ve Osmanlı İmparatorluğu olarak tarihe geçmiş olan bu güç 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda Safevileri yenerek Memluk sınırına dayanmıştır

1.3.2. Osmanlı Dönemi

1.3.2.1. Fransız İşgaline Kadar Olan Dönem

Safevi Hükümdarı Şah İsmail, Osmanlı ordusu ile savaşmadan önce Memluk Hükümdarı Kansu Gavri'ye Osmanlılara karşı işbirliği çağrısında bulunmuş ancak Kansu Gavri bunu kabul etmemiştir. Safevilerle işbirliği yapmayan Kansu Gavri, Safeviler'in Çaldıran Savaşı'nda ağır bir mağlubiyet almalarından sonra Osmanlılarla savaşmak için ordusuyla 1516 yılında Şam'a girmiştir. İki ordu 24 Ağustos 1516 tarihinde Halep'in kuzeyindeki Mercidabık Ovası'nda karşı karşıya gelmiş ve Memluk ordusu büyük bir hezimetle uğramıştır (Marsot, 2010: 37).

Kansu Gavri'nin savaş meydanında ölümü üzerine Mısır'a geri dönen Memlukler kendilerine Kansu Gavri'nin eski kölelerinden olan Tuman Bey'i hükümdar olarak seçmişlerdir. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, yeni Memluk Hükümdarı Tuman Bey'e bir mektup göndererek Osmanlı Sultanına bağlı bir vali olarak Mısır'da hükümdar olmasını teklif etmişse de bu teklif kabul edilmemiş, üstüne üstlük Osmanlı elçisi öldürülerek yeni bir savaşın yolu açılmıştır. 23 Ocak 1517'de Osmanlılar, Memluk

kuvvetlerini mağlup ederek Kahire'ye girmişler ve böylece Mısır'da 20.yüzyıla kadar devam edecek olan Osmanlı dönemini başlatmışlardır (Marsot, 2010: 39).

Osmanlılarca ele geçirilen Memluk toprakları üç idari bölgeye ayrılmış, birinci bölgenin merkezi Halep, ikinci bölgenin merkezi Şam ve üçüncü bölgenin merkezi Kahire olarak belirlenmiştir. Bu taksimatla birlikte Mısır'ın idari anlamda toprak bütünlüğü sağlanmış ve merkeze bağlı bir vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Osmanlılarca ülkenin büyük bir kısmında uygulanan tımar sistemi Mısır'da uygulanmamış, onun yerine iltizam sistemi uygulanmıştır (Hathaway, 2009:4).

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı aldığı anda ülkenin yönetim şeklini bir kanunname ile düzenlemiş ve buna göre İstanbul'dan gönderilen bir paşa, yeniçeri ağası ve yerel Memluk beyinden oluşan üçlü bir yönetim yapısı ortaya çıkmıştır. Mısır'da Osmanlı idaresinin kurulması ile birlikte buradaki Memluklerin siyasi gücü azalmış olmakla birlikte, Osmanlı mülkünün bir parçası haline gelen Mısır toprağında fiili yönetim Memluk Beylerine bırakılmıştır. Toprağın işlenmesinden vergi toplanmasına kadar birçok sorumluluk üstlenen Memluk Beyleri yerel yöneticiler olarak siyasi güç sahibi konumlarını devam ettirmişlerdir. Bu çerçevede söz konusu Memluk beyleri tarihi süreç içerisinde zaman zaman Osmanlı Sultanına karşı ayaklanmış, birçok kere de kendi aralarında çatışmalara varan iktidar mücadelesine girmişlerdir. Osmanlı idaresi altındaki Mısır çok zaman bu çeşit iç çatışmalara sahne olmuşsa da yüzyıllar boyunca bir dış gücün müdahalesine maruz kalmamıştır. Bu durum 1798 yılında Napolyon komutasındaki Fransızların Mısır'ı işgal etmelerine kadar devam etmiştir (Güler, 2011: 29).

1.3.2.2. Fransız İşgali ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hanedanı

Fransız Devrimi'nden sonra Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusu Avrupa'da önemli başarılar kazanmış ve birçok ülkeyi savaş dışı bırakmıştı. Kıtada kendisine rakip olabilecek önemli bir güç olarak sadece İngiltere kalmış ve Fransa, kara ordusu ile işgal etmesinin mümkün olmadığı İngiltere'yi istediği barış anlaşmasına zorlayabilmenin çarelerini aramaya başlamıştır. Çok güçlü bir donanması olan İngiltere'yi denizden kuşatmanın mümkün olmadığını düşünen Fransa, İngiltere'yi zorlayacak bir adım olarak Hindistan sömürge yolu üzerindeki Mısır'ı işgal etmeyi çare olarak görmüştür (Armaoğlu, 2003: 55). Bu bağlamda 38 bin kişilik bir kuvvetle Mısır'a çıkan Napolyon komutasındaki Fransız ordusu kendilerine karşı koymaya çalışan Memluk kuvvetlerini

mağlup ederek Kahire'ye girmiştir (Karal, t.y.: 27). Napolyon, Mısır'ın işgalini sadece askeri bir müdahale olarak görmemiş, halka doğrudan hitap ederek ve Arapça broşürler bastırarak onları etkileme yoluna gitmiştir. Besmele ve kelime-i tevhid ile başlayan broşürler bastıran Napolyon, “Allah’a, Peygamberine ve Kur’an’a Memluklerden daha fazla saygı duyduğu” şeklindeki ifadeleri ile halkı etkilemeye çalışmıştır (Armaoğlu, 2003: 57).

Büyük umutlarla Mısır'ı işgal eden Napolyon için işler umduğu gibi gitmemiştir. Fransız donanmasını Akdeniz'de takip etmekte olan Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, Mısır'ın bir limanı olan Abukır yakınlarında demirlemiş bulunan Fransız donanmasını ani bir baskınla yenilgiye uğratmış ve böylece Fransız ordusunun Fransa ile bağlantısını koparmıştır. Donanma desteği kalmayan Fransız ordusu karadan Suriye üzerine hareket etmiş ancak Akka Kalesi'ne yaptığı kuşatmada başarısız olmuştur. İsteddiği başarıyı sağlayamayan Fransız ordusu 1798 yılında işgal ettiği Mısır'dan Osmanlı ve İngiliz birliklerinin ortak gayreti ile 1801 yılında çıkarılmıştır (Güler, 2011: 30-31).

Fransa'nın Mısır'ı işgali burada daha önce yönetimi elinde bulunduran iktidar sahiplerinin pozisyonlarında değişikliklere yol açmış ve Memluklerin Mısır yönetimi üzerindeki güçlerini zayıflatmıştır. Bu nedenle Fransızların Mısır'dan çıkarılmasında görev almış son İngiliz askeri 1802 yılında buradan ayrıldığında Mısır'da bir iktidar boşluğu ortaya çıkmıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 230). Bu iktidar boşluğunu ise Fransız işgaline karşı Mısır'ı kurtarmak amacıyla buraya gönderilen Osmanlı askerlerinden biri olan Kavala doğumlu Mehmed Ali doldurmuştur. Osmanlı yönetimi Fransız işgali sonrası Mısır'daki Memluklerin güçlerinin kırılmasını fırsat bilerek burada merkeze bağlı güçlü bir yönetim kurmak istemiştir. İçinde Memluklerin yer almadığı güçlü bir yönetim kurma isteği Kavalalı Mehmed Ali ile gerçekleşmiş ancak olaylar merkeze bağlılık konusunda Osmanlı idaresinin istediğinden çok daha farklı bir seyir izlemiştir.

Mehmed Ali 1801 yılında binbaşı rütbesi aldı. Sonrasında hızlı bir yükselişle 1805 yılında *paşa* rütbesi ile Mısır'a vali olarak atanması Mısır tarihi içerisinde önemli dönüm noktalarından biridir ve bu tarihten itibaren Mehmed Ali Paşa Mısır'da idari, ekonomik ve askeri alanlarda büyük bir değişim başlatmıştır (Samur, 2007:131). İktidarının ilk yıllarında, her ne kadar güçleri azalsa da yine de Mısır'da önemli bir güç olarak varlıklarını sürdüren Memlukler ile mücadele etmiş ve 1811 yılında Memluklerin yönetim üzerindeki

güçlerini tamamen ortadan kaldırmıştır. İktidarını sağlamlaştıran Mehmed Ali Paşa tarımsal alanda ciddi hamleler yapmış, daha önce yılda bir kere ürün alınan topraklardan yeni sulama tesisleri ile birlikte yılda üç kere ürün alınmasını mümkün kılmıştır. Artan üretimle birlikte ticari alanda da önemli gelişmeler yaşanmış buradan elde edilen gelirle Mehmed Ali Paşa askeri alanda da yeni bir gelişim programı başlatmıştır. Avrupa'dan getirilen askeri danışmanların desteğiyle birlikte yaklaşık iki bin yıldır askerlikten uzak olan Mısırlı çiftçilere zorunlu askerliği getirerek modern bir ordunun temellerini atmıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 230-231).

Mehmed Ali Paşa valiliğinin ilk yıllarında İstanbul'la ilişkilerini iyi tutmuş, Arap yarımadasındaki Vahhabi hareketinin bastırılmasında ve Yunan isyanı sırasında merkezi yönetime önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte iyi ilişkiler daim olmamış, özellikle 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı'nda Mehmed Ali Paşa'nın merkezi yönetime yardıma gitmemesi ve padişahın sözünü aldığı Suriye valiliğinin kendisine verilmemesi ipleri koparan unsurlar olmuştur. Padişahın bu valisinden şüphe duyup kurtulmak istemesi ve Mehmed Ali Paşa'nın kendisine verilmeyen Suriye Valiliği'ni bizzat kendi askeri imkânları ile ele geçirmek istemesi Mısır askeri güçleri ile Osmanlı kuvvetlerini karşı karşıya getirmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın manevi oğlu İbrahim Paşa'nın Mısırlı askerlerden oluşan ordusu Osmanlı ordusunu ardı ardına bozguna uğratarak Kütahya'ya kadar gelmiş ve İstanbul'u tehdit etmeye başlamıştır. Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı güçlerine karşı bu başarısı Avrupalı büyük devletleri farklı nedenlerden dolayı endişeye sevk etmiş ve bunların müdahalesi ile durum uluslararası bir boyut kazanmıştır (Karal, t.y.: 126-142).

Avrupalı devletlerin Mısır sorununa müdahil olmasıyla birlikte taraflara anlaşmaları yönünde baskı uygulanmış, Osmanlı Padişahı Abdülmecid 1841 tarihinde yayınladığı bir fermanla Mısır'da valiliğin veraset yoluyla Mehmed Ali Paşa'nın çocuklarına kalmasını kabul etmek zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 2003: 215). Diğer düzenlemelerle birlikte dikkate alındığında Mısır şeklen Osmanlı Devleti'ne bağlı bir toprak parçası kalmakla birlikte fiili olarak büyük ölçüde özerk bir yapıya kavuşmuştur. Mehmed Ali Paşa 1849 yılında öldüğünde varislerine kendi kaynaklarıyla gelişmekte olan ve dış borcu bulunmayan, esas olarak bağımsız bir Mısır bırakmıştır (Güler, 2011: 38).

Mehmed Ali Paşa'nın ölümünden sonra Mısır'ın idaresi veraset yoluyla oğlu ve torunlarına geçmiştir. 1879 yılına kadar olan dönemde sırasıyla Abbas Paşa, Sait Paşa ve İsmail Paşa Mısır'da vali olmuşlardır (İrtem, 1999: 29-31). İsmail Paşa'nın döneminde diğer Osmanlı vilayetlerinden farkı vurgulamak için valilik yerine “hıdiv” ünvanı kullanılmaya başlanmıştır (Marsot, 2007: 69). Mehmet Ali Paşa'nın vizyonuna ve yeteneklerine sahip olmayan varislerinin iktidarında Mısır aynı gelişmeyi gösterememiştir. Söz konusu dönemde bağımsızlık konusunda önemli mesafeler almış olan Mısır'da en önemli gelişme Süveyş Kanalı'nın 1869 yılında açılması olmuş ancak bu kanalın açılması esnasında Batılı ülkelerden büyük miktarlarda borçlanma gerçekleştirilmiştir. Mısır bir yandan Osmanlı yönetiminden giderek uzaklaşırken diğer yandan yaptığı borçlanmalar yüzünden yavaş yavaş Batılı güçlerin kontrolüne girmeye başlamıştır. Bu öyle bir hal almıştır ki Mısır idaresi artan borçları ödeyemez duruma gelmiş ve İngiltere ile Fransa ikili kontrol sistemi ile Mısır maliyesini kontrol altına almışlardır (Güler, 2011: 43-47). Bununla da kalmamış Padişah İkinci Abdülhamid'e baskı yaparak İsmail Paşa'yı azlettirmiş ve yerine oğlu Tefvik Paşa'nın 1879 yılında hıdiv olmasını sağlamışlardır (İrtem, 1999: 55). Tefvik Paşa'nın hıdiv olmasıyla Mısır'da var olan sorunlar azalmamış aksine bu dönem kargaşanın hâkim olduğu ve sonrasında İngiltere'nin doğrudan askeri bir müdahalesinin gerçekleştiği dönem olmuştur.

1.3.2.3. İngiliz İşgal Dönemi

Tefvik Paşa'nın döneminde Mısır'da özgürlükçü siyasi düşünceler ortaya çıkmaya başlamış ve bu bağlamda ülkede farklı muhalif gruplar teşekkül etmiştir. Bu gruplardan biri olan milliyetçiler Ahmed Arabi (veya Urabi) liderliğinde bir hareket başlatarak “Mısır Mısırlılarıdır” sloganı ile Avrupalı güçlerin Mısır üzerindeki artan kontrolüne ve buna rıza gösteren hıdive karşı tepki göstermişlerdir. İktidarını korumak isteyen Tefvik Paşa'nın İngilizlerden yardım istemesi üzerine Mısır, İngilizler tarafından işgal edilmiş ve milliyetçi hareket bastırılmıştır (Marsot, 2007: 72-75). Fiilen olmasa da hukuken Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan Mısır'ın işgal edilmesine Osmanlı yönetiminin tepkisi sınırlı olmuş, bu işgali protesto etmekten daha fazlasını yapamamışlardır (Armaoğlu, 2003: 215).

İngilizler işgalin her ne kadar geçici olduğunu beyan etmişlerse de Mısır'da gösterdikleri yönetim ile gerçek niyetlerinin bu olmadığı zamanla anlaşılmıştır. İngilizlerin buradaki sömürge idaresinin en üst yöneticisi olan Lord Cromer görevde bulunduğu 1882

ve 1907 yılları arasında Mısır'dan çekileceklerine dair 120 açıklama yapmıştır (Güler, 2011: 54-55). Bu durum aynı ve benzeri güçlerin günümüzdeki eylemlerine ve söylemlerine de ışık tutması açısından ilginç olmuştur.

İngilizlerin işgal sonrası ilk yaptıkları işlerden birisi Mısır'ın batılı ülkelere olan borçlarını ödeyebilecek gelir durumuna sahip hale getirilmesi olmuştur. Tarım alanında yapılan düzenlemelerle Mısır İngiltere'nin hammadde tedarikçisi konumuna getirilmiştir (Marsot, 2007: 78-79). Bununla birlikte Mısır'ın asıl işgal edilme nedeni Lord Cromer'in ifadeleriyle ortaya konulmuştur. "Biz bu lanet olası yeri gerçekten istememiştik, ancak eğer biz almasak bir başkası alacak ve bu da tüm güç dengelerini bozacaktı" (Güler, 2011: 55). Görüldüğü üzere Mısır söz konusu dönemde sahip olduğu stratejik önemle büyük güçler arasında bir rekabet unsuru olarak ortaya çıkmıştır.

Mısır'ın işgaline karşı elinden bir şey gelmeyen Osmanlı Devleti, İngilizlerin beyan ettikleri gibi işgali sona erdirmelerini beklemiş ve tahliye işlemleri için İngilizlerle görüşmeler yapmıştır. İngilizler bu görüşmeler vesilesi ile 1885 yılında Mısır'ın idaresinin ortak olarak düzenlenmesine ilişkin Osmanlı yönetimi ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile Mısır'daki işgaline hukuki bir zemin sağlamış ve işgale uluslararası alanda meşruiyet kazandırmayı hedeflemiştir (Güler, 2011: 54). İngilizlerin Mısır yönetiminde hukuki anlamda Osmanlı Devleti ile yaptığı paylaşım 1914 yılına kadar devam etmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve iki ülkenin karşı ittifaklarda yer almasıyla Aralık 1914 tarihinde İngiltere tek yanlı olarak Mısır'ın Osmanlı ile olan bağlarını kesip burayı İngiliz mandası (protectorate) haline getirmiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 332).

Savaş sırasında Mısır'ın İngilizler tarafından askeri bir üs olarak görülmesi ve Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkelerden topladığı askerlerini buraya getirmesi bir istila görüntüsü vermiştir. Bu görüntüler bir yandan Mısırlıların gururuna dokunarak Ahmed Arabi ile başlayan milliyetçi hareketi güçlendirirken diğer yandan açıklanan Wilson ilkeleri ile birlikte bağımsızlık konusunda umutlar doğmaya başlamıştır. Ancak İngilizlerin politikaları milliyetçilerin taleplerinin karşılanması yönünde olmamıştır. Bunun üzerine özellikle Saad Zaglul'un 1919 yılında kurduğu Wafd Partisi'nin öncülüğünde Mısır'da ayaklanmalar ve gösteriler başlamıştır. İngiliz yönetiminin buna tepkisi Wafd liderlerini Malta'ya sürmek şeklinde olunca ayaklanmalar yatışma yerine büsbütün şiddetlenmiştir. Milliyetçi güçlerle görüşen İngiliz yönetimi Wafd Partisi'nin tam bağımsızlık isteğinde

ısrarcı olması üzerine onlarla bir anlaşma yapmamış, 28 Şubat 1922 tarihinde yayınladığı tek taraflı bir deklarasyonla Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmiştir (Armaoğlu, t.y.: 204-205).

1.3.3. Mısır Krallığı

Bu bölüm her ne kadar Mısır Krallığı olarak ayrı bir başlık altında ele alınmışsa da aslında Mısır'daki İngiliz işgali bu dönemde de devam etmiştir. İngilizlerin önceki dönemdeki doğrudan yönetimi bu dönemde uzaktan yönetim şeklini almıştır. 1922 yılında Mısır'ın bağımsızlığı ilan edilince Mısır Hıdivi olan ve sultan ünvanını kullanan Fuad da Kral Fuad olarak bu döneme yeni ünvanı ile başlamıştır (Armaoğlu, t.y.: 205). Yapılan ilk işlerden biri Belçika modelinden esinlenerek yapılan anayasa olmuştur. Bu anayasaya göre yasama görevi krala ve iki kamaralı bir meclise verilmiştir. Aynı anayasaya göre kral çok geniş yetkilere sahip olmuş ve bu durum sonraki dönemlerde parlamentonun dağıtılması örneklerinde olduğu gibi değişik zamanlarda kendini göstermiştir. Mısır söz konusu dönemde üç ayrı güç odağı tarafından idare olunmuştur. Bunlardan biri Kral, diğeri en önemli siyasi parti olan ve arkasında geniş kitle desteği bulunan Wafd Partisi ve son olarak da İngiliz temsilcisidir. Her ne kadar üçlü bir yapıdan söz etmek mümkünse de asıl güç İngilizlerin elinde olmuş ve nihai kararlar onlar tarafından verilmiştir (Marsot, 2007: 83-91).

1924 yılında yapılan ilk genel seçimleri ve onu takip eden diğer genel seçimleri 1930 yılına kadar hep Wafd Partisi kazanmıştır. Kral, arkasında geniş halk desteği olan Wafd ile mücadele edemeyeceği anladığından 1930 yılında parlamentoyu feshetmiştir. Kendi başına yeni bir anayasa ve seçim yasası çıkaran Kral ülkede yaşanan karışıklıklar ve dış baskılar sonucunda 1935 yılında eski anayasayı yeniden yürürlüğe koymuştur (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 340-344). Bunda İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesinin ve bu bağlamda İtalya ve Almanya'nın Arap milliyetçilerini İngiltere'ye karşı kışkırtmalarının büyük etkisi olmuştur (Armaoğlu, t.y.: 205).

1936 yılı Mısır açısından önemli bir yıl olmuştur. Nisan ayında Mısır'ın ilk kralı olan Fuad ölmüş, yerine oğlu Faruk kral olarak göreve başlamıştır. Aynı yıl İngiltere ile Mısır arasında imzalanan bir anlaşmayla Mısır bağımsızlık yolunda önemli bir mesafe almıştır. Bu anlaşmayla Mısır Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, buradaki İngiliz Yüksek Komiseri Britanya Büyükelçisi unvanını almıştır. Buna devamla İngiltere Mısır'dan çekilmeyi kabul etmiş fakat Süveyş Kanalı'nda asker bulundurma hakkını muhafaza

etmiştir (Armaoğlu, t.y.: 206). Bu şartlarda İkinci Dünya Savaşı dönemine giren Mısır'da İngilizlerin yenilmesi ile gerçekleşecek bir bağımsızlık umut edilmeye başlanmıştır.

Savaş sonrası dönemde Mısır için en önemli konular Sudan ve Filistin meseleleri olmuştur. İngiltere Mayıs 1948'de Filistin'deki manda rejimine son verdiğinde bağımsızlığını ilan eden İsrail'e karşı diğer Arap ülkeleri gibi Mısır da savaş ilan etmiştir. Savaşa hazırlıksız bir şekilde giren Mısır ciddi bir yenilgiye uğramış ve bu yenilgi var olan istikrarsızlığı savaş sonrası dönemde daha da artırmıştır. Ülkede şiddet eylemleri ve suikastlar gerçekleşmeye başlamış, bunları İngilizlerin kanal bölgesindeki birliklerine yönelik saldırılar takip etmiştir. İngilizlerin karşı hamlesi durumu daha kötü bir hale getirmiş, halk Kahire'deki İngilizlere ait her türlü kuruluş ve dükkânlara saldırmaya başlamıştır. Bu kargaşa ortamında Kahire'de büyük bir yağmalama hareketi ve yangın baş göstermiş, şehir savaştan yeni çıkmış bir kent görünümüne bürünmüştür. Bu kargaşa ortamı Mısır'da mevcut yönetimin işlemediğini ortaya koymuş ve işte bu şartlarda "Hür Subaylar" adı verilen bir grup subay 23 Temmuz 1952 tarihinde bir darbe ile iktidarı devirerek monarşi yönetimine son vermişlerdir (Marsot, 2007: 97-105).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SON DÖNEM ARAP HALK HAREKETLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. *Devrim, Hareket, ya da Bahar?* Nasıl Tanımlanmalı?

17 Aralık 2010'da Sidi Bouzid'de, seyyar satıcılık yaptığı el arabasına el konulup sonra da aşağılandığı için kendini ateşe veren Muhammed Bouazizi'nin yaktığı ateşin bu kadar geniş bir alana yayılacağını herhalde pek fazla kişi tahmin edemezdi. Aslında uzun bir dönemin birikimi olan birçok etkenden sonra bu olay bardağı taşıran damla, ya da daha değişik bir benzetmeyle, dizili domino taşlarının peş peşe devrilmesine neden olan ilk hareket oldu.

Bu olay sonrasında meydana gelen ve neredeyse bütün Arap dünyasını etkileyen olaylar zincirini bazıları sosyolojik bir anlamı olan “*devrim*” kelimesiyle ifade ederken (Ayhan, 2012a), bazıları olayların politik yanına hiçbir göndermede bulunmayan tarafsız bir ifade olan “*halk hareketi*” tabirini (Oğuzlu, 2011), çoğunluğunu Batılı kaynakların teşkil ettiği daha geniş bir kesim ise “*Arap Baharı*” terimini kullanmayı tercih ettiler.

The Blackwell Encyclopedia of Sociology'de devrim, “bir halkın durumunu hızlı ve temelinden değiştiren dönüşüm” olarak tanımlanmaktadır (Ritzer, 2007:3915). Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlük'ünde de devrim “Yerleşik toplumsal düzeni değiştirme ve yeniden biçimlendirme; yavaş bir gelişme olan evrime karşıt olarak, toplumsal yaşayışta ve siyasal durumda birdenbire gerçekleştirilen, köklü ve temelli bir değişme” olarak açıklanmış. Ancak bu tanımlar da bize yaşananların devrim olup olmadığı konusunda, aksi iddia edilemeyecek şekilde kesin bir sonuç vermez. Sosyoloji Profesörü Mohammed Bamyeh Mısır özelinde halk hareketlerini değerlendirirken, “Şüphesiz bu bir devrim, yeni bir tür devrim, liderlik ve organizasyonun esas olmadığı bir popüler devrim” ifadelerini kullanmaktadır. Ancak diğer taraftan Oklahoma Üniversitesi Ortadoğu çalışmaları Merkezi Direktörü Joshua Landis, yine Mısır özelinde konuyu değerlendirirken şüpheli bir yaklaşımla, “Henüz olayların bir devrim mi olduğunu bilemiyoruz, şimdilik öyle görünüyor.” demektedir (Johnson, 2011). Ülkemizde de olaylar için hangi tanımın daha uygun olacağı konusunda bazı fikirler ortaya konulmaktadır. Doç. Dr. Rasim Özgür

Dönmez (2011: 13) bu konuda yazdığı makalede “Gerçekten devrim mi?” sorusunu sormakta ve “Tüm bu sistemlerde siyasal kültürde eskiye göre bazı değişikliklerin olacağı kesin gibi gözükse de, bu değişim devrim tanımındaki gibi radikal bir değişim olmayacaktır.” cümlesiyle olayların bir devrim olarak tanımlanamayacağı düşüncesini savunmaktadır.

Yukarıdaki ifadeler göstermektedir ki bu konuda tanım bağlamında bir uzlaşma yoktur. Şu ana kadar gelişen olayların önemi ortada olsa da bu olaylar yaşandıkları her ülkeye *devrim* olarak nitelendirilebilecek “köklü ve temelli” değişiklikleri henüz getirmemiştir. 1970’li yılların başında Fransız devrimi hakkındaki düşüncesi sorulduğunda Çinli devlet adamı Çu En-Lay’ın “söylemek için henüz çok erken” cevabını verdiği hatırlanırsa Arap ülkelerinde yaşananlara bütüncül bir yaklaşımla bu aşamada devrim demenin çok da uygun olmayacağı ortadadır. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere olaylar Mısır örneğinde olduğu gibi bazı ülkelerde yönetimlerin devrilmesine sebep olurken, olayların Suudi Arabistan örneğindeki gibi protestolar ve karşılığında yapılan reformlar seviyesinde kaldığı ülkeler de olmuştur. Bu nedenle Arap dünyasında yaşanan olayların bütününe birden *devrim* demek doğru bir tanımlama olmayacaktır. Ancak Tunus, Mısır gibi ülkelerde halen devam eden köklü değişime bakılarak en azından bazılarının *devrim* ya da *devrim yolunda* olduğu söylenebilir.

“Arap Baharı” teriminin ise bilimsel bir anlamı olmamakla birlikte bu terim, *tarihin sonunda* Batı tarzı demokrasilerin üstünlüğüne inanan ve Arap ülkelerindeki hareketlerin sonucunda da bu ülkelere demokrasinin geleceği fikrinde olan bir bakış açısının ürünüdür. *Tarihin sonu* tezine göre Batı tarzı liberal demokrasiler ekonomik olarak ve özgürlükler bakımından insanlığın ulaşabileceği son noktadır (Fukuyama ve diğerleri, 1999). Sosyolojik ve politik yanları olan olaylar zincirinin *bahar* kelimesi gibi insan zihninde güzel çağrışımlar yapan bir kelimeyle ifade edilmesi, açıktır ki olaylara böylesine olumlu gözle bakan bir bakış açısının belirtisidir. Ancak Batı geleneğinde demokrasi talepli halk hareketlerini “... *Baharı*” şeklinde isimlendirmenin günümüzdeki Arap halk hareketlerine özgü bir durum olmadığını da belirtmek gerekir. Terim daha önce “*Milletlerin Baharı*” (Spring of Nations) şeklinde Avrupa’daki 1848 yılında yaşanan halk hareketleri için kullanılmıştır (Simensen, 1999: 391). Benzer bir isimlendirmenin 1968’de Çekoslovakya’daki olaylar için de kullanıldığı görülmektedir. Reform isteyen halkın protesto yürüyüşleri ile başlayıp SSCB ve müttefiklerinin Çekoslovakya’yı işgali ile son

bulan halk hareketleri “*Prag Baharı*” (Prague Spring) olarak anılmaktadır (Vachodova, 2005: 27).

Terimin Arap ülkelerindeki halk hareketleri için kullanılması da yeni bir durum değildir. “Arap Baharı” teriminin 2005 yılının ilk dönemlerinde Mısır, Suriye, Kuveyt, Lübnan ve Suudi Arabistan’daki reform beklentilerine atıf yapılarak kullanıldığı görülmektedir.* “Arap Baharı” terimini kullanan herkesin aynı bakış açısına sahip olduğunu iddia etmek doğru olmasa da İsraili General Eyal Eisenberg’in halk hareketleri ile ilgili olarak “Bu bir Arap Baharına benziyor ama radikal İslamcı bir kış da olabilir.” yorumunu yapması (Kahn, 2011), İran’ın eski Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti’nin ise Batılıları, *bahar* kelimesini kullanarak bu hareketleri Doğu Avrupa’daki *renkli devrimlere* benzetmeyle ve olaylardaki İslam’ın temel rolünü yadsımayla suçlaması bilinçli kullanımlar için iki güzel örnektir (Arab spring not proper term..., 2011).

“Halk hareketi” tabiri ise devrim ve bahar söylemlerinden farklı olarak herhangi bir bilimsel terim özelliği ya da taraflı bir bakış açısı yansıtmamaktadır. Protesto gösterilerine bakıldığında genel olarak olayların yaşandığı bütün ülkelerde demokrasi ve daha iyi hayat şartları taleplerinin ortak olduğu görülmektedir. Ancak bu ülkelerin etnik ve dini yapıları, ekonomik durumları, stratejik konumları ve politik yapıları farklılıklar göstermekte, bu farklılıklar olayların gelişimine ve sonuçlarına da yansımaktadır. Bu nedenle, belirli bir ülke söz konusu değilse, *devrim* ve *bahar* söyleminden farklı olarak *halk hareketi* tabiri konumuz olan coğrafyada son dönemlerde yaşanan olaylar için kullanılması uygun bir çerçeve olmaktadır.

2.2. Halk Hareketlerinin Başlamasına ve Gelişimine Sosyolojik Bir Bakış

Özellikle tarih ders kitaplarında savaşlar, devrimler gibi aslında belli bir sürecin sonucu olan olayları kolay anlaşılabilir birkaç olaya bağlayarak basitleştirme eğilimi görülür. Bu tür bir yaklaşımla Arap halk hareketlerinin de 17 Aralık 2010’da seyyar sebze-meyve satıcısı Tunuslu Mohammed Bouazizi’nin kendisine yapılan haksızlığa ve içinde bulunduğu şartlara bir tepki olarak kendini yakması sonucu başladığı söylenebilir. Ancak şüphesiz bu, zaten patlamaya hazır halde olan bir bombanın pimini çekmekten fazlası

*Bu terimi içeren köşe yazılarına örnek olarak aşağıdaki metinlere bakılabilir. Jeff Jacoby, “The Arab Spring” The Boston Globe, 10 Mart 2005 (http://www.boston.com/news/globe/editorial_opinion/oped/articles/2005/03/10/the_arab_spring/).

Dan Murphy, “New Arab rallying cry: ‘Enough’”, The Christian Science Monitor, 31 Mart 2005. <http://www.csmonitor.com/2005/0331/p01s04-wome.html>

değildi. Zira dünyanın değişik yerlerinde çıkmaza giren insanlar zaman zaman kendilerini yaksa da bunların hepsi böylesine bir kitle hareketiyle sonuçlanmaz. Öyleyse bu hareketlerin anlaşılabilmesi için iki önemli soruya cevap aranmalıdır: Bu hareketler *neden şimdi* ve *neden Arap ülkelerinde* ortaya çıkmıştır?

Günümüzde gösteriler ve devrimlerle sarsılan bu coğrafya geçmişte daha özgür değildi. Diğer taraftan bu coğrafyadan daha fakir olduğu halde herhangi bir hareketin yaşanmadığı coğrafyalar var. Öyleyse özgürlük isteği ve ekonomik koşullar, belki temel sorunlardır ama olayları açıklamada tek başına yeterli değildirler. Sosyolog James Davies insanların çok güç şartlar altında yaşadıklarında değil, bu şartlar iyileştiğinde protesto ve devrimlere daha yatkın olduklarını ileri sürer. Çünkü hayat şartları iyileştikçe beklentiler artacak ve bu artan beklentiler bastırılırsa ayaklanma eğilimi ortaya çıkacaktır (Giddens, 2000: 537).

Hareketleri ortaya çıkaran temel iç dinamiklerden biri beklentileri karşılanmamış, geleceklere belirsiz büyük genç nüfustur. 1977-1999 yılları arasındaki sivil çatışmaların % 80'inin genç nüfusun toplam nüfusa oranının % 60 ya da daha fazla olduğu ülkelerde meydana gelmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum göstermektedir ki yoğun genç nüfus, potansiyel bir sosyal patlama kaynağıdır. ABD, Avrupa ve Japonya gibi gelişmiş alanlarda genç nüfusun toplam nüfusa oranı % 16 iken hareketlerin yaşandığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da bu oran % 65'tir (Güçer ve Aydemir, 2011: 37).

Tunus'taki hareketlerde kullanılan bir slogan beklentileri net bir biçimde ortaya koyuyordu: “İş, özgürlük, ulusal onur” (Altunışık, 2011: 60) Arab İş Örgütü verilerine göre 2005 yılında Arap ülkelerindeki işsizlik ortalaması % 14,4 seviyesindeydi (Arab Human Development Report, 2009: 10). Katar ve Kuveyt gibi ekonomik durumu daha iyi olan ülkelerin ortalamayı düşürdüğü göz önüne alındığında işsizlik sorununun, özellikle ekonomilerini zengin yer altı kaynaklarıyla destekleyemeyen Arap ülkeleri için ne derece ciddi bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca aynı verilere göre genç işsizlik oranı çok daha yüksektir. Sokaktaki gençlerin sloganının “iş” ile başlaması bu durumda son derece normaldi.

Arap halklarının yönetenlere karşı giriştiği hareketin bir diğer iç dinamiği de baskıcı, yozlaşmış yönetimlerdi. Ayaklanmaların yaşandığı ülkeler genel olarak dünya demokrasi sıralamasında ve basın özgürlüğü sıralamasında hiç de iyi yerlerde değillerdi. Mesela demokrasi sıralamasında Economist Intelligence Unit raporuna göre 2010 yılında 167 ülke içinde Mısır 138'inci, Tunus 144'üncü ve Libya 158'inci sıradayken; basın

özgürlüğünde 195 ülke içinde Mısır 130, Tunus 186 ve Libya 193'üncü sırada yer alıyordu (Dinçer ve diğerleri, 2011: 29). Bu ülkelerdeki yöneticilerin iktidara gelme ve iktidarlarını sürdürme şekillerine bakıldığında görülmektedir ki demokratik seçimler uygulamada bir iktidar değişikliği yolu değildir. Bu durumda muhalif hareketler için sokaklara dökülmek dışında pek bir seçenek yoktur.

Hareketleri tetikleyen dış dinamiklere baktığımızda küreselleşmenin getirdiği beklentilerin etkili olduğu görülmektedir. Küreselleşme, “neden şimdi” sorusunun cevabıdır. İnsanların, kültürlerin, imgelerin ve fikirlerin yayılması olarak tanımlanabilecek olan toplumsal küreselleşmenin beraberinde yeni beklentiler getirmesi son derece doğaldır. Aslında küreselleşme yeni bir olgu olmamakla birlikte günümüzde kazandığı hız ve yoğunlukla geçmişe göre çok daha etkili ve hissedilebilir olmuştur. Küreselleşme ile yayılan değerler Arap dünyasındaki gençleri de etkiledi şüphesiz (Hye ve Welch, 2011).

Küreselleşmenin Arap halk hareketleri üzerindeki etkisine bakıldığında dikkat çekici bir nokta, TV yoluyla yayılan değerlerin aracısının genelde eleştirilen taraftan yani batıdan değil, Arap dünyasının içinden olmasıdır. Arap ülkelerindeki medya organları, sürü psikolojisi ile hareket eden bir kamuoyu oluşturma ve otoriter yönetimlerinin yaptıklarına şartsız destek sağlama işlevi gören bir tür protokol haberciliği medyasıyken Katar merkezli El-Cezire Televizyonu ile çok farklı bir yayıncılık anlayışı getirdi. Ülkelerindeki protokol medyası ile yabancı medya arasında sıkışan Arap halkları El-Cezire ile farklı bir bakış açısına kavuştu. Bir televizyonun izlenme seviyesini halk üzerinde etkili olmasıyla doğru orantılı kabul edersek El-Cezire son derece etkili de oldu. 2002'de yapılan bir Gallup araştırmasına göre, Arap halkları El-Cezire yayınlarının tarafsız, kapsamlı ve cesur olduğuna inanmakta ve bu inançla El-Cezire Arap ülkelerinde oldukça yüksek izlenme oranlarına ulaşmaktaydı (Erdem, 2011: 86-89). El-Cezire yaptığı yayınlarla, halk hareketleri başlamadan önce, dünyayı Arapların gözünden Arap halklarına göstererek baskıcı yönetimleri aşındırırken, halk hareketleri sırasında yaşananları devlet kontrolü olmadan dünyaya duyurarak da baskıcı yönetimlere karşı kamuoyu oluşturmada protestoculara önemli avantaj sağladı.

Ancak bir kere gösteriler başladıktan sonra artık klasik medyadan çok internet medyası etkili oldu. Kahireli bir aktivistin “protestoları planlamak için Facebook’u, koordine etmek için Twitter’ı ve dünyaya duyurmak için de Youtube’u kullanıyoruz” sözleri adeta durumun özeti gibiydi (Chebib ve Sohail, 2011: 139). Sosyal medya yoluyla kitleleri harekete geçiren Mısırlı aktivist ve Google çalışanı Wael Gonim’in Time

dergisinin seçtiği “2011 yılının en etkili 100 ismi” listesinin başında yer alması da sosyal medyanın hareketlerdeki etkisini gösteren bir başka örnekti (The 2011 TIME 100, (t.y.) <http://www.time.com/time/specials/packages/completelist/0,29569,2066367,00.html>).

Sosyal paylaşım ağları bu etkileriyle adeta birer “kitle iletişim silahı” oldular. Etkilerinin boyutunu anlayabilmek için bu sitelerle ilgili sayısal verilere baktığımızda Nisan 2011 itibarı ile Twitter’in 200 milyon ve Facebook’un 677 milyondan fazla üyesinin olduğu görülmekteydi. 200 milyon Twitter üyesi ayda ortalama 4 milyon mesaj yayınlıyordu. Yukarıdaki bilgilere ek olarak, hareketlerin yaşandığı ülkelerdeki bir önceki yılın aynı dönemine göre sosyal medya kullanıcı sayısındaki artışın hızı, kullanıcıların aktifliği ve yönetimlerin bu sitelere karşı takındığı tavır göz önüne alındığında sosyal medyanın protestoların planlanıp yürütülmesinde son derece etkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir. (Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter, 2011).

Halk hareketlerinde rolü olan etkenlerin dikkat çekmesi kadar İslam referanslı muhalefetin bu hareketlerde önemli bir rol oynamaması da dikkat çekiciydi. Bu durumun sebeplerine bakıldığında, Mısır’dan önce halk hareketlerinden etkilenen ülkeler olarak ele aldığımız Tunus ve Cezayir’de İslami muhalefetin, halk hareketlerinden çok önce değişik yollarla sindirildiği görülmektedir.

Tunus’ta Bin Ali, iktidarı ele aldığında Habib Burgiba döneminden farklı bir yol izleyeceği, hukuki düzenlemeler yapacağı, insan haklarını genişleteceği ve demokratik politik reformlar yapacağı sözünü vermişti. İktidarının ilk dönemlerinde binlerce politik mahkûmu affetmesi ümit verici olsa da sonrasında yaşananlar hayal kırıklığına sebep oldu. 1989 seçimleri öncesinde en büyük muhalif hareket olan Hizb En-Nahda’nın yasallaşmasına izin verilmedi. Antidemokratik bir sistemde yapılan bu seçimlerin doğal olarak galibi Bin Ali’nin RCD’si (Rassemblement Constitutionel Démocratique – Anayasal Demokratik Birlik) oldu. Sonrasında bir RCD bürosuna yapılan saldırı üzerine 1990-92 yılları arasında sekiz binden fazla kişi tutuklandı (Alexander, 1997). 1989 seçimlerinde % 20-25 civarı oy alan İslami adaylar adeta kendi başarılarının kurbanı oldular. 2005 yılında cumhuriyetin kuruluşunun 48. yılında yaptığı konuşmada Bin Ali En-Nahda’nın yasallaşmasına muhalefetini bir kere daha tekrarlıyordu (Sadiki, 2009: 86). En-Nahda her ne kadar hareketlerinin insan haklarına, çok sesliliğe ve demokrasiye saygılı olduğunu belirtse de Bin Ali’nin takibinden kurtulamamış, hareketin lideri Raşid Gannuşî yaklaşık 20 yıl boyunca Londra’da yaşamak zorunda kalmıştı (King, 2009:174). Tunus

yönetiminin İslami cemaatler üzerindeki baskısı türbanı sokakta yasaklamaya gidecek kadar ileri düzeydeydi (Tunus'ta sokakta türban yasaklandı, 2006).

Cezayir'in, İslam-politika ilişkisinde daha acı tecrübeleri vardı. 1991 yılında Arap dünyasının ilk özgür seçimlerinden birinde İslami Selamet Cephesi'nin (Front Islamique du Salut-FIS) ilk turda büyük bir başarı elde etmesi ve ordunun bu başarıyı kabullenmeyip seçimi iptal etmesi Cezayir'e felaket getirdi. İptal edilen seçimlerin ardından başlayan olaylarda 200 binden fazla kişi hayatını kaybetti (Cezayir'de "reform" sınavı, 2012). Ocak 1992'de ülke genelinde olağanüstü hal ilan edildi, FIS yasadışı ilan edilip önde gelen yöneticileri de tutuklandı. O dönemde yönetim, İslamcılık tehlikesinden korkan uluslararası camia ve özellikle de Fransa tarafından desteklendi (MacQueen, 2009: 95). Bu tecrübelerden geçen Cezayir'de özel olarak İslami muhalefetin, genel olarak ise muhalefetin cılız kalması normal karşılanmalıdır.

Bu bölümde ele alınan son ülke olan Libya'daki hareketlerin kendinden önceki Tunus ve Cezayir hareketleri ile farklılığı bir sonraki bölümde açıklanacaktır. Ancak Libya muhalefetine İslami hareketlerin rolüne -ya da rolünün olmayışına- bu bölümde kısaca değinilecektir.

Kaddafi dönemi Libya'sında yasal bir parti zemininde örgütlenmiş İslami muhalefete rastlanamazdı. Zira 1972 yılında kabul edilen bir kanunla Libya'da siyasi partilerin kurulması yasaklanmıştı. Parti şeklinde olmasa da muhalif hareket olarak varlığını sürdüren iki grup vardı. Bunlardan biri Libya İslami Mücadele Grubu, diğeri de Müslüman Kardeşler idi. Her ne kadar ülkedeki muhalefetin en önemli iki ayağı olsalar da bu iki grup da Kaddafi'ye meydan okuyabilecek güce hiçbir zaman ulaşamamıştı.

Libya rejiminin 1996'da düşünce suçlularının tutulduğu Ebu Selim Hapishanesi'nde bir protestoyla başlayan olaylarda İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün tahminlerine göre 1200 mahkûmu öldürmesi muhalefete yönelik baskının zirvesini oluşturdu. Sonraki yıllarda bu olay rejim muhaliflerinin temel saldırı noktalarından biri olacak ve 16 Şubat 2011'de ölen mahkûmların ailelerinin oluşturduğu bir grubun Bingazi'deki polis merkezi önünde yaptıkları gösteri Kaddafi'nin düşüş sürecinde aktif muhalefetin başlamasında önemli bir rol oynayacaktı.

Yukarıda sözü edilen iki grup 2000'li yılların ortalarına kadar rejim için en büyük tehdit olarak görülmüşlerdi. Müslüman Kardeşler üzerindeki baskılar özellikle 2000'li yılların başında idamlar ve çok sayıda tutuklamalarla zirveye ulaşmıştı. Silahlı mücadeleyi benimseyen Libya İslami Mücadele Grubu hem Libya hem ABD tarafından El-Kaide ile

bağlantılı olmakla suçlanıyordu. Sonraki yıllarda iki grup da rejimle diyaloga geçti (Bölme ve diğerleri, 2011: 18-19). Libya İslami Mücadele Grubu'nun eski liderlerinden Abdel Hakim Belhadj'ın Kaddafi'den sonra Tripoli'deki askeri güçlerin komutanlığına getirilmesi (Murphy, 2011) gibi örnekler bu grubun hareketlerdeki etkinliğinin bir göstergesi gibi kabul edilebilse de Müslüman Kardeşler' in ya da Libya İslami Mücadele Grubu'nun organize bir şekilde hareketlerin içinde yer aldığına dair önemli belirtiler yoktur.

2.3. Tunus Olaylarından 25 Ocak Devrimi'ne, Hareketlerin İlk Evresi

Bir bütün olarak bakıldığında Arap halk hareketleri oldukça geniş bir coğrafyada etkili oldu. Bu çalışmanın yapıldığı Mart 2012 itibarı ile her birinde farklı derecelerde olsa da bu hareketler başta Tunus, Libya ve Mısır olmak üzere Yemen, Cezayir, Bahreyn, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Fas, Umman, Suudi Arabistan ve Suriye'yi etkilemişti. Son dönemde yaşanan Arap halk hareketlerinin tamamının sebeplerini, gelişimini ve sonrasındaki muhtemel durumları değerlendirmek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak Mısır'da yaşananların daha iyi anlaşılması ve Mısır'daki olayları ateşleyen kıvılcımın çıkış noktasını anlayabilmek için Mısır'dan önceki halk hareketlerinin gelişimini değerlendirmek faydalı olacaktır. Bu bağlamda ilk ele alınacak ülke elbette hareketlerin başlama noktası olan Tunus'tur.

Tunus: 14 Ocak 2011'de Tunus tarihinin ikinci devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali, birincisinde olduğu gibi, normal olmayan yollardan iktidardan düştü. Tunus'un Fransızlara karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinin lideri ve 1956'da kazanılan bağımsızlık sonrasında da devlet başkanı olan seküler milliyetçi Habib Burgiba 1987 yılına kadar bu görevde kalmış ve bu tarihte dönemin başbakanı Zeynel Abidin Bin Ali tarafından kansız bir darbe ile iktidardan düşürülmüştü.

2010 yılı sonlarındaki halk hareketlerinin başlamasına kadar Tunus dünya gündeminde fazla yer bulmayan bir ülkedydi. Uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim imkânlarına erişim ve kabul edilebilir bir yaşam standardı (Kişi başına düşen milli gelir esas alınır) ölçüt alınarak hazırlanan "insani gelişim endeksi" sıralamasında Tunus 81. sırada (2010) yer almaktaydı (Human Development Report, 2010: 144). Dünya Bankası verilerine göre ülke nüfusu 10 buçuk milyon ve GSMH'sı yaklaşık 44.291 milyon dolardı (Worldbank, Tunisia, <http://data.worldbank.org/country/tunisia>). Kişi başına düşen milli gelir 8 bin dolara yakındı (Human Development Report, 2010: 144). Liberal bir

ekonomiye, iyi eğitimli orta sınıfa ve etnik olarak homojen bir nüfusa (%98'i Arap ve %99'u Müslüman) (Diriöz, 2011: 81) sahip olan Tunus'ta bu olumlu durumlarla zıt, otoriter ve yozlaşmış bir politik yönetim vardı. Zeynel Abidin Bin Ali, iktidarını iç güvenlik birimlerine ve başında bulunduğu Anayasal Demokratik Birlik Partisine dayandırıyor. Genel olarak genç bir nüfusa sahip olan ülkede son beş yılın işsizlik ortalaması %14'ün üzerindeydi (Öztürkler, 2012b: 54). İşsizlik sorunu Zeynel Abidin Bin Ali iktidarının sonunu getiren hareketlerin başlamasında ilk etken oldu.

İnternetin genel olarak halk hareketlerine olan etkisinden yukarıda söz edilmişti. Buna ek olarak Tunus özelinde Wikileaks belgelerinde açıklanan Haziran 2008 ve Temmuz 2009 tarihli diplomatik yazışmalar da toplumun hareketlenmesinde rol oynadı. Bu belgelerde Bin Ali ve eşinin ailesinin Tunus'ta adeta bir tür mafya oluşturduğu ve Tunus'taki sitemin yozlaşma içinde olduğu yazılıydı. Ayrıca bu belgelerde ABD, İngiltere ve Almanya'nın Tunus'ta değişimden yana oldukları yönünde ifadelerin olması halkı cesaretlendirici etki yaptı (Tanrıverdi, 2011: 31).

Ülkede demokratik bir çıkış yolu olsaydı bu olumsuz etkenler gene de bir devrime sebep olmayabilirdi. Ama göstermelik demokratikleşme çalışmalarıyla bazı küçük partilere yasallık tanınmışsa da yukarıda anlatıldığı üzere İslami çizgideki En-Nahda gibi ciddi muhalif hareketler yasallaştırılmamıştı. Bütün bu sebepler bir araya gelince, başka şartlarda çok daha önemsiz görülebilecek bir kendini yakma eylemi bütün ülkeyi saran bir alev topuna dönüştü.

17 Aralık 2010'da, üniversite eğitimi aldığı halde alanında iş bulamayan ve seyyar sebze-meyve satıcılığı yapan 26 yaşındaki Mohammed Bouazizi, el arabasına el konulmasına ve sonrasında polisten gördüğü kötü muameleye kendini yakarak tepki gösterdi. Olayın yaşandığı Sidi Bouzid şehrinde aynı gün protesto gösterileri başladı. Ama belli ki o günlerde bu gösterilerin getireceği önemli sonuçlar dünyada öngörülemedi. Zira olaylarla ilgili ilk haberlerin değişik ülkelerdeki gazetelerde yer alması için aradan iki haftadan fazla zaman geçmesi gerekti.[†] Protesto gösterileri çevre şehirlere de yayıldı. Kalkınma Bakanı Mohamed Al Nouri Al Juwayni'nin 20 Aralıkta Sidi Bouzid şehrine giderek 10 milyon Dolarlık bir istihdam programını duyurması da protestoların şiddetini

[†] Mesela Türkiye'de Sabah gazetesi ilk olarak 4 Ocak 2011'de olaylardan söz ederken (http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/safak/2011/01/05/tunusta_bir_vakai_adiye), Zaman gazetesi olaylarla ilgili ilk haberi 7 Ocak 2011'de internet sayfasına koymuş (<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1075460>). İsrail gazetesi Haaretz ise 3 Ocak 2011'de olayları haber konusu yapmış (<http://www.haaretz.com/news/international/self-immolation-leads-to-massive-protests-in-tunisia-1.334934>).

azaltmadı. Bu açıklamadan iki gün sonra yine Sidi Bouzid şehrinde protesto gösterileri esnasında, 22 yaşındaki bir başka işsiz, Houcine Falhi, “sefalete hayır, işsizliğe hayır” şeklinde slogan attıktan sonra şehrin ana elektrik şebekesine dokunarak intihar etti. 24 Aralıkta ise bu sefer iki gösterici polis ateşiyle öldü. Al-Ragab and Miknassi şehirlerinde yüzlerce gösterici, işçi sendikasının önünde toplanıp aşırı boyutlara varan işsizliği protesto ederken polis müdahalesiyle karşılaşınca çıkan çatışmalar gece boyu devam etti. Ertesi gün protesto gösterileri Kairouan, Sfax ve Ben Guerdane şehirlerine sıçradı. Göstericiler polis araçlarını ve binalarını ateşe verirken onları dağıtamayan polis uyarı ateşi açtı. Bir İçişleri Bakanlığı sözcüsü polisin kendini savunmak için ateş açtığını söyledi. 27 Aralıkta, bu sefer başkent Tunus'ta fakir bölgelerdeki göstericilere destek amaçlı bin kişilik bir gösterici grubu işsizliğe karşı yürüyüş yaptı. Ayrıca Sousse şehrinde de gösteriler yapıldı (Ryan, 2011). Gösterilerin şiddetlenerek devam etmesi Zeynel Abidin Bin Ali'yi halkı yatıştırarak bir şeyler yapmak zorunda bıraktı. 28 Aralık oldukça hareketli bir gün oldu. Başkan Mohammed Bouazizi'yi hastanede ziyaret etti ve annesini de saraya davet etti (Rohr, 2011). Aynı gün ulusal bir televizyon kanalında göstericileri “radikal azınlık” olarak niteledi ve gösterilerin ülke ekonomisine zarar verdiğini söyledi. Bu gösterilerin kabul edilemez olduğunu ve kesinlikle cezasız bırakılmayacağını da ekledi. Dışarıdaysa gösteriler hız kesmeden devam ediyordu. Gafsa'da İşçi Sendikaları Birliği'nin düzenlediği protesto gösterisi polis kuvvetleri tarafından bastırıldı. Aynı tarihte başkentte de üç yüz hukukçu göstericilere destek olmak için yürüdüler (Ryan, 2011). Gösteriler sonraki günlerde de devam ederken, tokat atıp aşağılayarak Mohammed Bouazizi'nin kendisini yakmasına sebep olduğu iddia edilen Faïda Hamdi tutuklanıp cezaevine gönderildi (Rohr, 2011).

Hükümetle göstericiler arasındaki mücadele sadece fiziksel ortamda değil sanal alemde de yaşanıyordu. Gösterilerde önemli yeri olan bazı kişilerin sosyal paylaşım sitelerindeki hesapları ve elektronik postaları bilinmeyen kişilerce ele geçiriliyordu. Ancak sanal alemde göstericilerin de destekçileri vardı. 2 Ocak 2011'de dünyaca ünlü internet korsan grubu *Anonymus*, Tunus devlet sitelerine karşı Tunuslu göstericilere destek amaçlı bir dizi saldırı yapacağını duyurdu (Ryan, 2011).

5 Ocakta Mohammed Bouazizi tedavi gördüğü hastanede öldü. Ertesi gün, polisin uyguladığı şiddete tepki olarak hukukçuların % 95'inin destek verdiği bir grev düzenlendi. Sonraki gün gerçekleşen tutuklamalar Tunus yönetiminin hareketin kaynağına bakışını ve mücadele yöntemini göstermesi bakımından dikkat çekiciydi. Blog yazarları, gazeteciler,

aktivistler ve bir de muhalif rap şarkıcısından oluşan bir grup tutuklandı. Takip eden hafta boyunca gösteriler ve bu gösteriler sırasında yaşanan çatışmalarda ölümler devam etti. Ocak ayı ortalarında Hükümet gösterilerde 23 kişinin öldüğünü kabul ederken Paris merkezli Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu gösterilerin başlamasından itibaren ölenlerin sayısını 66 olarak duyuruyordu. (Ryan, 2011). Polisin göstericilere ateş açmasının ve göstericilerin de polise sadece taş ve sopalarla değil ateşli silahlarla da karşılık vermesi ölü sayısının artmasında etkili oldu. Süregiden hareketler boyunca Tunus'ta toplam 338 kişi ölecekti (Tunus baharında... 2011: 16). Bu dönemde Bin Ali, Genelkurmay Başkanı Raşid Ammar'a protestolara müdahale emri veriyse de Ammar emri yerine getirmeyeceğini ve halka karşı orduyu kullanmayacağını belirtti (Kirkpatrick, 2011). Bu durum gösterilerin devam etmesine imkan tanımanın yanı sıra göstericiler tarafından ordunun eylemlere verdiği bir destek olarak yorumlandı. General Raşid Ammar bu kararıyla Tunus'taki hareketlerde oldukça önemli bir rol oynadı (Tanrıverdi, 2011: 30). Aslında ordu, Tunus'ta Bourgiba döneminde de Bin Ali döneminde de Devlet Başkanı'nın güven duyduğu bir kurum olmamıştı. *Güçlü polis - zayıf ordu politikası* adeta devlet geleneği idi. Ordunun 35 bin kişilik mevcuduna karşın 130 bin güvenlik personeli olması bu durumun somut bir göstergesiydi (Dinçer ve diğerleri, 2011: 21).

Hükümet, protestocuların büyük kısmının gelecek kaygısıyla hareket eden öğrencilerden oluşması nedeniyle okulları ve üniversiteleri kapatarak hareketlerin önüne geçmek istediysede beklenen olmadı. Tutukluların serbest bırakılması ve polisin aşırı güç kullanmasından sorumlu tutulan İçişleri Bakanı Rafik Belhaj Kacem'in görevden alınması da olayları yatıştıramadı (Tunus'ta Başlayan Olaylar..., 2011: 5). Gösterilerin önünü alamayan Zeynel Abidin Bin Ali televizyondan halka seslenerek 2014 seçimlerinde tekrar aday olmayacağı, özgürlüklerin genişletileceği ve gösterilerdeki ölümlerin soruşturulacağı yönünde sözler verdi. Bu konuşmayı takiben bazı yasaklı internet sitelerine erişim yeniden açıldı. 14 Ocakta Zeynel Abidin Bin Ali bir adım daha atarak hükümeti görevden alıp olağanüstü hal ilan etti ve altı ay içinde seçime gitme sözü verdi. Aynı gün devlet yayın organları toplantı yasağı getirildiğini ve güvenlik güçlerinin düzeni bozanlara karşı silah kullanacağını duyurdu.

O gece ordu Tunus'un ana havalimanının kontrolünü ele aldı ve ülkenin hava sahasını uçuşa kapattı. Bin Ali ailesinin tutuklandığı bildirildiyse de Zeynel Abidin Bin Ali uçakla ülkeden ayrılmayı başardı. Başbakan Muhammed Gannuşi Tunus Anayasasının 56. maddesine dayanarak geçici olarak devlet başkanlığını üstlendiğini duyurdu. Yaklaşık

23 yıl devam eden Bin Ali iktidarı bir aydan kısa süren bir halk hareketiyle sona erdi. Bu durum şüphesiz diğer ülkelerdeki muhalif hareketler için cesaret vericiydi. Tunus'taki halk hareketlerini diğer birçok Arap ülkesindeki hareketlerin izlemesi bunun göstergesi oldu.

Cezayir: Tunus'taki hareketlerin benzerleri ilk olarak komşu ülke Cezayir'de görüldü. Cezayir de tıpkı hareketlerin başlama noktası olan komşusu gibi oldukça genç bir nüfusa sahipti, işsizlik oranı yüksekti ve demokrasi ile ilgili sorunları vardı. Kişi başına düşen milli geliri yaklaşık 8 bin dolar olan Cezayir (Human Development Report, 2010: 144), 2005-2006 döneminde genç nüfusta % 46 işsizlik oranı ile en yüksek genç işsizlik oranına sahip Arap ülkesi olmuştu (Arab Human Development Report, 2009: 10). Üstelik yaklaşık 36 milyon nüfuslu ülkenin % 75'i 30 yaş altındaydı (Nabila, 2011: 9).

Bağımsızlığını 1962 yılında kazanan Cezayir'de 1989 yılında çok partili seçim sistemi kabul edildiyse de 1990'daki yerel seçimlerin ardından 1991 yılındaki meclis seçimlerinden de İslami Selamet Cephesi'nin (FIS) birinci parti olarak çıkması siyasi krize neden olmuş, Cumhurbaşkanı Chadli Bendjedid istifa ederken binlerce FIS taraftarı tutuklanmış ve FIS de kapatılmıştı (Cezayir Ülke Raporu 2011, 2012:4). 167 ülke içinde demokrasi sıralamasında 125. sırada yer alan Cezayir'in basın özgürlüğü sıralamasında da 195 ülke içinde 141. sırada yer alması ülkenin özgürlük sicilinin pek iyi bir durumda olmadığını gösteriyordu (Dinçer ve diğerleri, 2011: 29).

Cezayir'de ilk gösterilerin yapıldığı 5 Ocak 2011'den hemen sonra Ticaret Bakanı Mustafa Benbada şeker ve yemeklik yağ fiyatlarının düşürüleceğini açıklayarak protestoların önünü kesmek için ilk girişimde bulundu. İki gün sonra Cuma namazının ardından bir grup gösterici işsizliği ve gıda fiyatlarının yüksekliğini protesto etmek için toplandı. Taşlarla polise saldıran göstericilere polis göz yaşartıcı gazla müdahale etti. Resmi APS haber ajansı bazı doğu illerinde göstericilerin bankaları ve resmi daireleri yağmaladığını duyurdu (Algerian riots resume over food prices, 2011).

8 Ocakta İçişleri Bakanı Dahou Ould Kablia yaptığı açıklamada 4 günlük gösteri bilançosunu iki ölü, 300'ü güvenlik görevlisi olmak üzere 400 yaralı olarak açıkladı (Two dead... 2011: 4). 12 ile 19 Ocak arasında 5 protestocu kendini yaktı (Fifth Algerian sets... 2011:1). Devlet Başkanı Abdelaziz Bouteflika 3 Şubatta yaptığı açıklamada 19 yıldır devam eden olağanüstü hal uygulamasının yakın bir zamanda kaldırılacağını duyurdu. (Algerian President announces... 2011: 7) Ancak protestocular Cezayir'de ihtiyaç duyulan şeyin olağanüstü halin kaldırılması değil, bir devrim olduğunu düşünüyorlardı (Algerian

presidential ally... 2011: 7). Şubat ayının sonlarında olağanüstü hal kaldırıldıysa da protestolar, şiddeti azalarak, devam etti.

Cezayir’de 1991 seçimlerindeki FIS zaferinin ardından yaşanan çatışmalarda 200 bin civarında kişinin ölmesi ülke tarihinde çok da eski olmayan acı bir tecrübe olarak dururken protestoların Tunus, Libya ya da Mısır örneğine göre çok daha az katılımı ve hafif geçmesi normal karşılanmalıdır.

Libya: Mısır’daki hareketlerden önce protestoların yaşandığı bir başka ülke de Libya’ydı. Tunus’ta Bin Ali’nin ülkeyi terk etmesinden iki gün sonra Libya lideri Kaddafi, üç yıl sonraki seçimlerde zaten aday olmayacağını belirten Bin Ali’nin bu şekilde devrilmesinden duyduğu üzüntüyü belirtiyordu (Libya’s Gaddafi says... 2011). Ancak Kaddafi’nin geleceği de Bin Ali’den iyi olmayacaktı.

Arap ülkelerinde yaşanan olaylara bütüncül bir gözle bakmanın yanlışlığı Libya örneğinde iyice ortaya çıkmaktadır. Zira Libya’daki protestolar ve sonrasındaki çatışmalar önceki Tunus ve Cezayir örneklerinden de ilerleyen bölümlerde işlenecek olan Mısır örneğinden de oldukça farklıydı. Halkının Arap olması, ayrıca zaman ve mekân boyutunda diğer halk hareketlerine yakınlığından dolayı bu çalışmada Libya’ya kısaca yer verilmişse de bu bölümde ayrıntıya girilmeyecek, konu, Libya’daki hareketin farklılığıyla sınırlı tutulacaktır.

Tunus ve Cezayir’den farklı olarak Libya’daki protestolar öncelikle ekonomik sebeplerle değil özgürlük talebiyle başladı. Seyfülislam Kaddafi’nin kontrolündeki Oea Gazetesinin verdiği rakamlara göre % 21’e yaklaşan işsizlik rakamları (2009) ciddi sıkıntıların varlığını ortaya koyuyorduysa da (Libya's jobless rate... 2009) kişi başına 17 bin dolar (2008) civarında milli geliri (Human Development Report, 2010:144) ile Libya, Tunus ve Cezayir’e göre daha olumlu bir görünüme sahipti. Zaten gösterilerin başlama sebeplerine ve sonrasında yaşananlara bakıldığında da ekonomik taleplere pek rastlanmıyordu.

Sonrasında bir iç savaşa dönüşecek olan olaylar 15 Ocakta avukat ve rejim karşıtı Fethi Terbil’in tutuklanması üzerine Bingazi’de yapılan gösterilere polislerin sert bir şekilde müdahale etmesiyle başladı (Ayhan, 2011a: 9). 15 Şubat gecesi 500-600 kişinin katılımıyla gerçekleşen protestolarda polislerin sert karşılık vermesi sonucu 38 kişi yaralandı. Artık Libya da halk hareketlerinin yaşandığı alanlardan biriydi (Garland, 2012:6-7).

Libya’nın nüfus yapısı hareketlerin daha önce etkilediği Tunus ve Cezayir’den farklı olarak 140’den fazla kabileden oluşmaktadır. Bu yapıyı doğal olarak çok iyi bilen

Seyfülislam Kaddafi, kabilelere dayalı bu sistemin bozulması durumunda bir iç savaşın çıkabileceğini söylemişti (Kurczy ve Hinshaw, 2011). Gerçekten de nüfusunun %85'ini kabile aidiyeti bulunan Arapların oluşturması bu ülkedeki hareketlere farklı bir boyut getirmiş ve halk hareketleri kabileler arası iç savaşa dönüşmüştür. Çatışmaların başlamasından bir süre sonra birçok bakan ve bürokratin "protestoculara karşı aşırı güç kullanıldığı" gerekçesiyle istifa etmesi gerçekte, bağlı buldukları muhalif kabilelere karşı saldırı yapılmış olmasından kaynaklanıyordu (Ayhan, 2011a: 8-14). Muhalifler 5 Mart 2011'de yaptıkları toplantı ile resmi olarak Geçici Libya Ulusal Konseyi'nin kurulmasına karar verdiler (Ayhan, 2011b: 11). Böylelikle muhalif hareket daha organize bir hal aldı.

Uluslararası kamuoyunun da Libya yönetimine karşı kararlı bir tutum içinde olduğu BM Güvenlik Konseyince alınan 1970 ve 1973 sayılı kararlarla kendini gösterdi. 26 Şubatta alınan 1970 sayılı karar Muammer Kaddafi ve çevresindeki 15 kişiye seyahat yasağı ve Libya'ya ambargo uygulanması hakkında olup, BM Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesinin oybirliğiyle alındı (Resolution 1970, 2011). Ancak istenen sonucun elde edilememesi ve muhaliflere karşı operasyonların devam etmesi üzerine bu sefer 1973 sayılı karar, 5 çekimser oya karşılık 10 olumlu oyla kabul edildi (Resolution 1973, 2011). Bu karara dayanılarak 19 Mart itibariyle başlayan uluslararası müdahalenin sınırları sivillerin korunması ve tüm Libya topraklarını kapsayacak şekilde bir uçuşa yasak bölgenin uygulanması olarak görülmektedir (Ayhan, 2011b: 14).

19 Mart 2011'de ABD, Fransa ve İngiltere koalisyonu tarafından askeri hedeflerin vurulmasıyla operasyon başladı. ABD Genelkurmay Başkanı Mike Mullen amaçlarının sınırlı olduğunu ve Kaddafi'yi devirmek gibi bir amaçlarının olmadığını açıkladı (Libya'ya ikinci harekât başladı, 2011). Operasyon 24 Mart 2011'de NATO ittifakına devredildi. Zaman zaman bazı insan hakları ihlallerine müdahale etmekte geç kalmakla eleştirilen Batılı güçler, Libya'ya müdahale etmekte oldukça hızlı ve kararlı oldular. Zira diğerlerinden farklı olarak Batılı güçlerin Libya yönetimiyle ilgili geçmişten gelen sıkıntıları vardı ve belki daha da önemlisi Libya 2010 yılı verilerine göre kanıtlanmış toplam 46 milyar varil petrol ve 52 trilyon metreküp gaz rezervine sahipti (Akgül, 2011). Bu veriler harekatı anlama açısından önemlidir.

NATO desteğinde bölge bölge ilerleyen Ulusal Geçiş Konseyi'ne bağlı güçler nihayet 20 Ekim'de Kaddafi'nin memleketi olan Sirte'yi ele geçirdi. Sağ yakalanan Kaddafi'nin vahşice öldürülmesiyle 42 yıllık Kaddafi dönemi sona erdi. Ancak bu,

yaşananların bir kabile savaşı olduğunu doğrularcasına ve Rusya Parlamentosu alt kanadı Duma'nın Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Konstantin Kosachev'in öngördüğü gibi, iç savaşın sonu olmadı. Kosachev henüz Ağustos ayında yaptığı bir açıklamada Libya'daki kabile unsuruna dikkat çekerek, Ulusal Geçiş Konseyi'nin iktidarı devralmak için hazır olmadığını ve Kaddafi'nin gitmesinin Libya'ya düzen getirmeyeceğini belirtmişti (Gaddafi's departure will mean... 2011). Libya'nın genel durumuna ve Kaddafi sonrasında yaşananlara bakıldığında Libya için uzun bir istikrarsızlık dönemi beklemek yanlış olmayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 25 OCAK DEVRİMİ'Nİ ORTAYA ÇIKARAN TARİHİ DİNAMİKLER

3.1. Tarihi Süreçte Mısır Arap Cumhuriyeti ve Yönetim Yapısı

3.1.1. Hür Subaylar Hareketi ve Nasır

Bu çalışmanın birinci bölümünde anlatıldığı gibi Mısır Krallığında bir türlü istikrarın yerleştirilememesi, yaşanan yolsuzluklar ve İngiliz hâkimiyetinden duyulan rahatsızlık sadece halk kitlelerinde değil, ordu içinde de huzursuzluğa neden oluyordu. Bu huzursuzluk bir grup Mısırlı subayın “Hür Subaylar” adıyla yarı gizli bir örgüt kurmalarına neden oldu. Kişisel liderlik özellikleri nedeniyle Cemal Abdünnasır hareketin liderliğini üstlendi. Nasır, bu hareketin ilk örgütlenmesinin 1930’lu yıllara dayandığını ileri sürer (Güler, 2011: 89).

1948 yılına gelindiğinde Mısır’da yaşanan huzursuzluğa yeni bir etken eklendi. 14-15 Mayıs gecesi Filistin’de İngiliz mandası sona ererken aynı gece İsrail devletinin kuruluşu ilan edildi. Çoğu Arap için İsrail Batılıların ortaya çıkardığı Arap topraklarındaki rahatsız edici ve yabancı bir varlıktı. Genel olarak birçok Arap için, özelde ise kendini Arap dünyasının lideri olarak gören Mısır için bu durum kabul edilemezdi (Hopwood, 1993: 28).

İsrail’in bağımsızlık ilanının ertesi gününde Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak ordularının İsrail’e saldırmasıyla ilk Arap-İsrail savaşı başladı. BM’nin 11 Haziran 1948’deki ateşkes kararına kadar Araplar genel olarak üstündüler. Ancak ateşkes süresini iyi değerlendiren taraf İsrail oldu. Ordusunun eğitilmemiş kısmını bu arada bir miktar düzene sokan ve dışarıdan silah temin eden İsrail ateşkes sonrasındaki dönemde Arap ordularını geri püskürttüğü gibi çevresindeki bazı toprakları da ele geçirdi. 1949 yılı Ocak ayında Rodos adasında BM himayesinde ateşkes görüşmeleri başladı ve İsrail’le ilk ateşkes anlaşması imzalayan devlet Mısır oldu. İsrail bu savaştan topraklarını % 21 oranında genişletmiş olarak ve savunulması daha kolay sınırlarla çıktı (Best ve diğerleri, 2008: 124). Mısır da her ne kadar Gazze Şeridi’nin topraklarına kattıysa da ciddi anlamda itibar kaybetti. Mısır ordusunun hazırlığındaki plansızlık, eksiklik ve yolsuzluklar, Arap devletleri arasındaki görüş ayrılıkları

ile uyumsuzluklar ve bunun sonucunda alınan yenilgi Mısır'a bir sarsıntı yaşattı (Güler, 2011: 86).

Hür Subaylar 23 Temmuz 1952'de, görünürde General Muhammed Necib liderliğinde yaptıkları bir darbe ile Kral Faruk'u iktidardan düşürdüler. Hür Subaylar Hareketi olarak bilinen bu hareket basit bir askeri darbeden fazlasıydı. Ama ilk dönemlerinde, hareketin kontrolünde Mısır'ın siyasetinin nasıl şekilleneceği belirsizdi. İngiltere'nin Mısır'dan tamamen çıkarılması, parlamenter sistemde reform yapılması, fakirliğin ortadan kaldırılması gibi genel konularda Wafd, MK ya da diğer solcu gruplarla Hür Subaylar arasında genel bir uzlaşma vardı. Ancak bütün bunların nasıl yapılacağı, parlamenter sistemin nasıl bir şekil alacağı ya da fakirliğin nasıl önleneceği konusunda bir görüş birliği yoktu (Cook, 2012: 57). Yönetimi ele alan subaylar arasında da tam bir görüş birliği yoktu. Sistem adeta bir deneme-yanılma yöntemiyle yürütülüyordu. Siyasi partilerin kurulması önce Devrim Komuta Konseyi'nin onayına bağlandı. 1953 yılı başında da tüm siyasi partiler kapatılıp mal varlıklarına el konuldu (Güler, 2008: 90, 91, 96).

Hareketin mevcut sosyal sisteme karşı oluşu ve bu sistemde güçlü olan gruplara karşı meydan okumaktan çekinmeyeceği, ilk önemli icraatlarından biri olan 1952 toprak reformuyla belli oldu. Özel mülkiyet 200 feddanla* sınırlandırıldı. Bu uygulama ile toplam ekili alanların sadece % 7,5'i devletin eline geçmiş ve bu toprakların köylülere dağıtımı uzun zaman almışsa da toprak reformu, Hareketin doğrudan özel mülkiyete karşı olmadığını ama aynı zamanda adil bir sosyal paylaşımın yanı sıra olduğunu bir göstergesi oldu (Tür, 2009: 186).

Hür Subaylar hareketinin başarıya ulaşmasıyla General Necib Devlet Başkanı ve Başbakanlık, Nasır ise Başbakan Yardımcılığı ve İçişleri Bakanlığını üstlenmişti. Ama gerçekte General Necib hareketin sadece vitriniydi ve asıl lider Yarbay Cemal Abdünnasır'dı. 1954 Kasımında General Necib bütün görevlerinden alındı (Güler, 2011: 97).

1954 yılının bir başka önemli olayı Mısır'la İngiltere arasında yapılan anlaşmaydı. 26 Ağustos 1936'da İngiltere ile Mısır arasında yapılan anlaşmaya göre İngiltere Mısır'daki askerlerini çekecek, ancak Süveyş Kanalı bölgesinde 10 bin asker ve 500 pilot bulundurabilecekti. Ayrıca taraflardan birinin savaşa girmesi halinde diğer devlet bütün gücü ile savaşan devlete yardım edecekti. 19 Ekim 1954'te imzalanan yeni anlaşmaya göre ise

* 1 feddan yaklaşık 4200 m²'dir.

1936 Anlaşması sona eriyordu ve İngiliz kuvvetleri 20 ay içinde Mısır'dan tamamen çekilecekti. Ancak Arap Ligi Devletleri ortak savunma anlaşmasına dâhil ülkelerden birine ya da Türkiye'ye silahlı bir saldırı olması halinde Mısır İngiltere'ye her türlü kolaylığı gösterecekti (Armaoğlu, (t.y.): 496).

1956 yılında Ulusal Birlik adında tek bir siyasal örgüt kuruldu ve 23 Haziran'da yapılan halk oylamasında Anayasa % 99,8 oy oranıyla kabul edilirken Nasır da % 99,9'luk oy oranıyla Devlet Başkanı seçildi. Başkana geniş yetkiler veren Anayasa, üç yıllık olması öngörülen geçiş dönemi için hazırlanmıştı (Güler, 2011: 98).

Nasır'ı "Batı dünyasına kafa tutan" adam yapan gelişme 1956 Süveyş Krizi oldu. Mısır için enerji ve tarım alanında son derece önemli olan Aswan Barajı inşası doğal olarak Nasır için de çok önemliydi. Yaklaşık 1 milyar dolara mal olacak barajın finansmanı için dış yardım şarttı. Önceleri barajı finanse etme kararı alan ABD yönetimi Mısır'ın takip ettiği dış politikaya tepki olarak bu karardan vazgeçti. Mısır'ın tepkisi oldukça sert oldu. Nasır 26 Temmuzda ihtilalin 4. Yıldönümü münasebetiyle yaptığı konuşmada Süveyş Kanalı'nı işleten İngiliz-Fransız şirketini millileştirildiğini duyurdu. Kanal serbest geçişe açık olmaya devam edecekti. Ancak Kanal'ın 1948 savaşından beri İsrail gemilerine kapalı olması nedeniyle bu teminat inandırıcı bulunmadı. Ayrıca Kanal şirketinin yıllık geliri 100 milyon dolardı ve bu da göz ardı edilebilecek bir meblağ değildi.

Kanalın millileştirilmesi İngiltere ve Fransa tarafından büyük tepkiyle karşılandı. BM aracılığıyla yürütülen çalışmalardan da bir sonuç çıkmayınca Fransa, İngiltere ve 1948'den beri Kanal'dan faydalanamayan İsrail sorunu kuvvet yoluyla çözmeye karar verdiler. İsrail Sina Yarımadasını işgal ederken İngiliz ve Fransız kuvvetleri Mısır havaalanlarını bombaladılar. Mısır ciddi asker ve malzeme kaybı verdi.

Ancak Fransa ve İngiltere'nin, Avrupa'daki sorunlar nedeniyle Mısır'la ilgilenmeyeceğini düşündükleri ve hesaba katmadıkları Sovyetler Birliği'nden oldukça tehditkâr açıklamalar geldi. SSCB füzelerini kullanma tehdidinde bulunuyor ve dünyayı bir Üçüncü Dünya Savaşı ile uyarıyordu. Ortadoğu'nun tamamen SSCB yörüngesine girmesinden çekinen ABD de sert bir dille Mısır topraklarından çekilmelerini isteyince saldırgan devletler askerlerini çekmek zorunda kaldılar (Armaoğlu, [t.y.]: 498-501).

Süveyş Krizi sonrasında Mısır Kanal üzerinde tam hakimiyet sağladı. SSCB ile bağlar kuvvetlenirken bu krizle birlikte Nasır'ın lider olarak konumu kuvvetlendi. Krizin bir diğer etkisi de iç politikada radikalleşme ve milliyetçiliğin yükselişi oldu (Güler, 2011: 129-130).

Arap dünyasında etkin bir rol oynama peşinde olan Nasır yönetimi 1953 yılında, daha önce Mısır-İngiltere ortak idaresinde bulunan Sudan'ın kendi kendini yönetmesi hakkında İngiltere ile bir anlaşma imzaladı. Ayrıca Yemen iç savaşına müdahale ederek asker gönderdi. Bunlar Arap dünyasının liderliğine oynama çabalarıydı.

Arap dünyasında prestij sahibi olmanın bir başka ve en kestirme yolu ise şüphesiz İsrail'le savaşıp yenmekti. Nasır da bu prestijin peşine düştü. 1956'dan beri SSCB tarafından yoğun bir silahlandırmaya tabi tutulan Suriye ve Mısır bu şekilde İsrail'i yenebileceklerine emindiler. Ayrıca ABD'nin Vietnam batağında oluşu da İsrail'i büyük bir destekten yoksun bırakacaktı. Arapların planı İsrail'i tahrik edip saldırmasını sağlamak ve sonrasında bir zafer kazanmaktı. Suriye'de konuşlanmış El-Fetih'in İsrail'e yönelik saldırıları ve İsrail'in bu saldırılara misliyle mukabele edeceğini açıklaması bölgeyi iyice gerdi.

Hem Arap hem de İsrail tarafı yaptıkları açıklamalarla gerilimi tırmandırırken muhtemel bir savaşı önlemek için harcanan ABD ve SSCB çabaları da bir sonuç vermedi. Arapların istediği gibi ilk saldırı İsrail'den geldi. Ama sonucu Arapların umduğundan çok farklıydı. 5 Haziran 1967 sabahı İsrail uçakları Mısır, Suriye ve Ürdün'deki hava üslerine saldırarak pek çok uçağı hiç havalanmadan imha etti. Arapların toplam uçak kaybı 400'den fazlaydı. Havada mutlak hâkimiyeti ele geçiren İsrail, elde ettiği bu üstünlükle karada da hızlı bir ilerleme gerçekleştirdi. Bütün Sina'yı işgal eden İsrail kuvvetleri 7 Haziran akşamı Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısına ulaşınca Mısır'ın ateşkes istemekten başka yolu kalmadı. *Altı Gün Savaşı* olarak bilinen savaş Mısır için 4 günde bitti.

Aynı gün Ürdün ve 10 Haziranda da SSCB baskısı ile Suriye ile de ateşkes imzalandı. İsrail bu savaşla topraklarını üç kat büyütürken Araplar tam anlamıyla bir hezimete uğradılar. Mısır, askerî donanımının % 80'ini, hava kuvvetlerinin dörtte üçünü ve üstüne de 12 bin askerini kaybetti. Bu yenilgiyle Nasır'ın saygınlığı da yerle bir oldu. Önce sorumluluğu üstlenip istifa ettiyse de geri dönmesi için yapılan gösteriler üzerine istifasını geri aldı. Sonrasında da sorumluluğu komutanların üzerine attı. Nasır'ın en yakın ve eski dostlarından biri olan Abdülhakim Amr durumu protesto etmek için başkomutanlık görevinden istifa etti.

Nasır'a karşı komplo kurmak iddiasıyla tutuklanan Amr'ın iki hafta sonra intihar ettiği duyurulduysa da bu pek inandırıcı olmadı (Marsot, 2007: 124-126).

Bu yenilginin yansımalarından biri Mısır'la SSCB arasındaki bağların daha da kuvvetlenmesi oldu. Ekonomik ve askeri anlamda iyice zayıflayan Mısır, SSCB'nin hem ekonomik hem de askeri yardımlarıyla durumunu düzeltme çabasına girdi. Bu bağlamda SSCB'den yeni teknolojik silahlar alırken SSCB'nin Akdeniz'de bir deniz üssü kurmasına izin verildi (Marsot, 2007: 127).

Bu gerilim dolu hayat Nasır'ı yormuştu. Sağlık sorunları vardı ve doktorlarının dinlenmesi yönündeki tavsiyelerini fazla dikkate almıyordu. Nihayet 28 Eylül 1969 akşamı bir kalp krizi sonucu Nasır öldü (Hopwood, 1993: 83). Dört milyon kişinin katılımıyla, o güne kadar bilinen en kalabalık cenaze töreni ile uğurlanan Nasır'ın, en azından bu kalabalığa bakılarak geride büyük bir seven kitlesi bıraktığı söylenebilir. Nasır kusursuz değildi ama icraatlarıyla yoksul sınıfları memnun etmişti. Rejimi şüphesiz baskıcıydı ama halkına özgüven ve vakar duygusu kazandırmıştı (Marsot, 2007: 128).

3.1.2. Sedat

Nasır'ın ardından yerine yardımcısı Enver Sedat Devlet Başkanı oldu. Uzun süre bu makamda kalması beklenmiyordu ama Mayıs 1971'de muhaliflerini temizleyerek iktidarını güçlendirdi (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 449).

Sedat 1971 yılını İsrail konusunda "karar yılı" ilan etti. Ama yıl ilerleyip savaş ya da barış konusunda hiçbir karar çıkmayınca halk Sedat'ın sözlerini alaya almaya başladı. Somut herhangi bir adım atılmamış olsa da o yıl İsrail'in 13 Suriye uçağını düşürmesinin ardından Ürdün ve Suriye liderleriyle bir araya gelen Sedat İsrail'e karşı yeni bir savaşın planlarını yapmaya başladı. Silahlar SSCB'den temin edilirken faturayı da Suudiler ödedi. Sovyetler sadece donanım desteği vermekle kalmıyor aynı zamanda Mısır ordusunu eğitiyor ve İsrail'in hava akınlarını önleyen pilotlar gönderiyorlardı. Ancak Temmuz 1972'de Sedat tüm Sovyet personelinin Mısır terk etmesini istedi. Ruslar giderken Mısır savunması için hayati öneme haiz elektronik gözetleme ve frekans bozma ekipmanlarını da beraberlerinde götürdüler. Bu durum orduya ciddi bir darbe anlamına geliyordu. Sedat bazılarının göre bu kararı ABD ile yakınlaşmak ve İsrail'le bir savaşa girme mecburiyetinden kaçmak için almıştı (Marsot, 2007: 131-132). Bazılarına göre ise bunun sebebi Sovyetler' in Mısır'a İsrail'e karşı kullanmak için

saldırı silahları satmaması ve Moskova yanlısı Ali Sabri'nin darbe teşebbüsüyü (Armaoğlu, [t.y.]: 718). Sedat bir süre sonra tekrar SSCB tarafına döndü.

Nasır gibi saygı duyulan birinin yerine geçen Sedat için İsrail'e karşı kazanılacak bir zafer o yeri doldurmasının yegâne şartıydı. Henüz Nisan ayında İsrail'le savaşmaya niyeti olduğunu açıkça belirtmişti. Sedat'ın niyeti topyekûn bir savaşla 1967 savaşındaki kayıpların telafi edilmesiydi. ABD ve SSCB'nin yanısıra bazı Arap liderler de böyle bir savaş için Mısır'ın hazırlıksız olduğunda hemfikirdi (Köprülü, 2003).

Ancak Sedat'ın savaşma konusunda gayet kararlı olduğu 6 Ekim 1973 günü Mısır ordusunun İsrail işgali altında bulunan Süveyş Kanalının doğu bölgesine geçmesiyle ortaya çıktı. Araplar ilk kez İsrail'i ortadan kaldırmak için değil 1967 savaşında kaybettikleri toprakları geri almak için savaşıyorlardı. Bu savaşın bir diğer önemli özelliği de Arapların İsrail karşısında önceki savaşlara göre çok daha ciddi başarılar elde etmesiydi. Ancak ilk aşamadaki başarılarına rağmen sonraki aşamalarda İsraililer toparlanarak Süveyş'in Batı kıyısına geçtiler. Mısır Ordusu da bu arada Sina'da ilerlemişti. Askeri durum bu şekildeyken taraflar BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Ekim 1973 tarih ve 338 sayılı kararını kabul ettiler. Karar, tarafları derhal ateşkese ve Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına uymaya davet ediyordu. Güvenlik Konseyi'nin üç gün sonra kabul ettiği 340 sayılı karara göre de taraflar arasında BM kuvvetleri konulacaktı.

Ateşkesle birlikte silahlı çatışmalar bitmiş ama henüz bir barış sağlanamamıştı. Bu aşamada ABD Dışişleri Bakanı Kissinger taraflar arasında mekik diplomasisi başlattı. Bu çabalar sonucunda anlaşmanın imzalandığı Kahire-Süveyş yolunun 101. Kilometresinden adını alan *101. Km Anlaşması* imzalandı. Anlaşmayı imzalayanlar diplomatlar değil Mısır ve İsrail Genelkurmay Başkanlarıydı. Anlaşmaya göre İsrail askerlerini Süveyş Kanalı'nın 20 km doğusuna çekecek, her iki tarafın bölgedeki asker sayısı 7000'le sınırlı olacak ve taraflar arasında BM kuvvetleri olacaktı.

101. Km Anlaşması'nın devamı mahiyetinde Mısır ile İsrail arasında 1 Eylül 1975'te bir anlaşma daha imzalandı. Bu anlaşmalar ile Mısır Sina'daki topraklarına ve Süveyş Kanalı'nın tam kontrolüne yeniden sahip oldu. İsrail'in kazancı ise ABD'den aldığı tavizlerle ABD'yi adeta İsrail'in savunmasından sorumlu hale getirmek ve ciddi ekonomik yardım oldu (Armaoğlu, (t.y.): 721-723). Bu anlaşmaların belki en önemli taraflarından biri de Camp David'e giden yolu açmış olmalarıydı. Sedat, bölgede barış için ABD desteğine ihtiyacı

olduğunu anlamıştı. Artık Moskova'ya sırtını dönüp ABD'ye yaklaşmaya başlayacaktı (Kissinger, 2008: 717).

Mısır yavaş yavaş SSCB ile olan bağlarını koparmaya başladı. 15 Mart 1976'da Mısır Halk Meclisi Sedat'ın isteğine uyarak 27 Mayıs 1971 tarihli SSCB-Mısır Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın feshetti. Bir sonraki aşamada SSCB donanmasının Mısır limanlarından faydalanmasını sağlayan anlaşma da feshedildi. Aynı dönemlerde Mısır-ABD ilişkileri yumuşama eğilimine girmişti. Bu adımlar ABD'yi bir Ortadoğu barışı için cesaretlendirdi ve harekete geçirdi.

ABD Başkanı Carter'in çabaları yavaş ama etkili bir şekilde sonuç vermeye başladı. 19 Kasım 1977'de Sedat Kudüs'e gitti ve ertesi gün İsrail Meclisinde bir konuşma yaptı. Bu, daha önce asla hayal edilemeyecek bir şeydi. Sedat, yapılacak bir anlaşmanın Filistinlileri de kapsamaması ve İsrail'in 1967 Savaşı ile işgal ettiği toprakları Doğu Kudüs dahil olmak üzere iade etmesi gerektiği üzerinde durdu. İsrail Başbakanı Begin ise İsrail'in Araplarla görüşmeyi istediğini ama Doğu Kudüs'ten asla vazgeçmeyeceğini ifade etti. Arap ülkeleri genel olarak bu ziyaretten memnun olmadılar ve Mısır'a ekonomik boykot kararı aldılar (Felton, 2008: 119).

Barış çabaları devam etti. Begin'le Enver Sedat ABD Başkanı Carter'in ev sahipliğinde Eylül 1978'de Camp David'de bir araya geldiler. On iki gün süren görüşmelerin sonunda "Mısır-İsrail Barış Antlaşması Sonuç Çerçevesi" ve "Ortadoğu Barış Çerçevesi" denen belgeler ortaya çıktı. Bunlardan ilki Mısır ve İsrail özelindeyken ikincisi İsrail'le Araplar arasında olan sorunla ilgili genel bir çerçeveydi. Mısır-İsrail Barış Antlaşması Sonuç Çerçevesi'ne göre İsrail Sina Yarımadası'ndan tamamen çekilecek ve taraflar arasında normal diplomatik ilişkiler kurulacaktı. Anlaşmaya göre taraflar arasında resmi bir barış anlaşması üç ay içinde görüşülecek ve yukarıdaki işlemler iki üç yıl içerisinde tamamlanacaktı. Anlaşmada Kudüs'le ilgili bir madde yoktu. 26 Mart 1979'da Begin ve Sedat çerçeve anlaşmasında öngörülen barış anlaşmasını imzaladılar. Böylelikle ilk kez bir Arap ülkesi İsrail'le resmen bir anlaşma imzalamış oldu. Mısır işgal altındaki topraklarına kavuşurken İsrail'de toprak karşılığında barış elde etti.

Arap ülkelerinin bu anlaşmaya ilk tepkisi Arap Birliği'nin merkezinin Kahire'den Tunus'a taşınması ve Mısır'a Mayıs 1989'a kadar sürecek ekonomik ve diplomatik boykot uygulanması oldu. İçteki en etkili tepki ise bir suikastla kendini belli etti. 6 Ekim 1981 günü

1973'teki savaşın yıldönümü töreninde Sedat vurularak öldürüldü (Felton, 2008: 121). Nasır savaşlar kaybetmiş ve ülkesinin istila edilmesine fırsat vermiş olsa da gerçek bir Mısırlı olarak kabul edilmiş ve arkasından çok büyük bir cenaze töreni düzenlenmişti. Sedat ise kaybedilen toprakları geri almasına ve ülkesine barış getirmesine rağmen halkı tarafından Nasır gibi sevilip benimsenmedi. Bu, onun Batıyla fazla yakın olmasının bir sonucuydu (Marsot, 2007: 139). Mısır halkının düşünce yapısını anlamak açısından, bu durum, basit ama son derece önemli bir örnektir.

3.1.3. Mübarek

Sedat'ın ölümüyle Devlet Başkan Yardımcısı olan Hüsnü Mübarek Devlet Başkanı oldu. Kariyerine bir subay olarak başlamış olan Mübarek, 1969'da Mısır Hava Kuvvetleri Komutanı ve 1972'de Savunma Bakan Yardımcısı olmuştu. Sedat'a sadık bir subay olan Mübarek 1975 yılında Devlet Başkan Yardımcılığına atanmıştı. Bu haliyle Sedat'ın ölümünden sonra Devlet Başkanı olması bir sürpriz olmadı.

Mübarek Kasım 1981'de Halk Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada yönetiminin prensiplerini ve Mısır için hayal ettiği geleceği anlattı. Bu konuşmaya göre ekonomide Sedat döneminin açık kapı politikası devam ettirilecekti. Toplumun fakir kesiminin şartları iyileştirilecek, temel gıda maddelerine uygulanan sübvansiyonlar devam ettirilecek, lüks tüketim malzemelerinin ithalatı ise kısıtlanacaktı. Mübarek bu konuşmada, İsrail'le yapılmış olan anlaşmalara bağlı kalınacağını belirtti. Ancak Mısır'ın içişlerine karışmamak kaydıyla görüşmelere açık olduğunu belirterek ilişkilerin bozuk olduğu Arap dünyasına da bir mesaj gönderdi. Mısır halkından aşırı görüşlere prim vermemesini isteyen Mübarek, muhalif partilere de izin verileceğini duyurdu. Ancak muhalefet bir çatışma değil farklı görüşlerin paylaşılması şeklinde olmalıydı (Hopwood, 1991: 184).

Mübarek iktidarı Nasır ve Sedat dönemine göre daha sakin başladı. İsrail'le yapılan anlaşma, Mısır yönetiminin mesaisinin büyük bölümünü harcayan bir sıkıntıyı ortadan kaldırmıştı. Bundan sonra Mübarek'in dış politika önceliği dışlandığı Arap dünyasında yerini geri almaktı. Bu konu çerçevesinde İran-Irak Savaşı süresince Saddam Hüseyin'le iyi ilişkiler kuran Mübarek yönetimi savaşın sonunda dışlanmayı bertaraf etmişti. 1990 yılında da Irak ve Yemen'in çabalarıyla Arap Birliği'nin merkezi yeniden Kahire'ye taşındı (Profile: Hosni Mubarak, <http://www.aljazeera.com/focus/2009/12/200912693048491779.html>).

Mübarek'in dış politikada son derece realist bir yol izlediği görüldü. Bir yandan İran-İrak Savaşı'nda Irak'a verdiği destekle Arap dünyasındaki konumunu geri alan Mısır, kısa bir süre sonra başlayan Birinci Körfez Savaşı'nda Batı dünyasıyla birlikte hareket ederek Saddam'a karşı pozisyon aldı. Halkın tepkisine ve aleyhte gösterilerine rağmen Mısır, 40 bin askerle Saddam karşıtı bu koalisyona destek verdi. Genel olarak Batı yanlısı bir çizgi takip eden Mübarek yönetimi bu politikasının karşılığını 1975-2004 yılları arasında İsrail'in ardından dünyada en çok ABD yardımı alan ülke olarak aldı. Bu dönemde Mısır'ın aldığı askeri ve finansal yardımın miktarı 50 milyar doların üstündeydi (Thompson, 2008: 343-345). Kaldı ki Arap dünyasının liderliği için bir rakip olarak görülen Irak'ın zayıflatılması da Mübarek için kötü bir durum olmazdı.

Ancak Mübarek yönetimi 2003'teki İkinci Körfez Savaşı'na aynı desteği vermedi. Bunun sebeplerine bakıldığında dış politik sebepler kadar iç politikayla ilgili sebeplerin de bu durum değişikliğinde etkili olduğu görülmektedir. Sebeplerden ilki, her ne kadar ABD ile ittifak daha önemli olsa da, Arap dayanışmasıydı. İlk Körfez Savaşı'nda Irak işgalci bir ülkeydi ama ikincide böyle bir durum yoktu. Doğal olarak Arap dünyasının çok büyük kısmı ve tabii Mısır halkı da bir Irak işgaline karşıydı. Bu sebeple Mübarek savaşa karşı çıkarak hem Mısır halkının hem de onun dışında kalan Arap halklarının gözünde değer kazanacaktı. Mübarek'in bir diğer rahatsızlığı da ABD'nin artık bölgedeki ülkelerin rejimiyle ilgilenmesiydi. Saddam'ı iktidardan uzaklaştıran ABD'nin sonraki hedefinin kim olacağı konusu Mübarek'i endişelendiriyordu. Ayrıca Filistin sorununun çözüm yeri olarak Birleşmiş Milletleri gösteren Mısır'ın Birleşmiş Milletler kararı olmaksızın bir harekâta olumlu bakmasının kendisiyle çelişmek anlamına geleceği düşünülüyordu. Son olarak, çıkacak bir savaş Mısır'ın turizm ve Süveyş Kanalı gelirlerini de azaltacaktı ki bu iki gelir kaynağı Mısır ekonomisi için son derece önemliydi (Benantar, 2007: 227-228). Bütün bu sebeplerden dolayı Mübarek rejimi İkinci Körfez Savaşı'nda muhalif tarafta yer aldı. Tabii ki bu muhalefet pasif bir muhalefetti.

Mübarek yönetimi, Filistin konusunda Batı dünyasına ve İsrail'e karşı yumuşak bir politika izledi. Filistinliler arasındaki siyasi ağırlığını da Hamas'a karşı ve daha ılımlı olan El-Fetih lehine kullandı. Mısır'ın arabuluculuğuyla Hamas ve El-Fetih arasında yürütülen görüşmeler sonucunda çıkan metni El-Fetih kabul ederken Hamas reddetti. Daha sonra ortaya çıkan Wikileaks belgeleri Mısır'ın Hamas'ı iyice zayıflatmak peşinde olduğunu gösteriyordu (Özdalga, 2011).

Genel olarak Hüsnü Mübarek döneminde izlenen dış politikaya bakıldığında uygulamada neoklasik realizmin izleri görülür. Mısır'ın güvenliği ve Arap dünyasındaki etkinliği temel amaçtır. Ancak güvenliğin sadece askeri boyutu değil, ekonomik boyutu da dikkate alınmış, Süveyş Kanalı'nın güvenliği ve turizm gelirlerinin sürekliliği için bölge istikrarına önem verilmiştir. Ekonomik olarak ABD yardımı ve Körfez ülkelerinden –yardım ya da işçi dövizini olarak- gelecek kaynakların son derece önemli olması her iki tarafı –Batı dünyası ve Arap ülkeleri- da dikkate alan bir dış politika izlenmesine sebep olmuştur.

3.2. Mısır'da Siyasal Düşünceler

İslam coğrafyası üzerinde kendine yer bulan siyasal düşünce sistemleri ele alınırken üzerinde en fazla durulması gereken birkaç devletten biri de Mısır olmalıdır. Çünkü Mısır bir yandan Arap Milliyetçiliği düşüncesindeki önemli yerinden dolayı, diğer taraftan ise İslam devleti ya da İslam birliği düşüncesinin en önemli şahsiyetlerinin ülkesi olarak ayrı bir önemi hak etmektedir. Bu bağlamda Mısır'da etkili olan siyasi düşünceler olarak İslamcılık, Milliyetçilik ve sol görüşler ele alınabilir. Ancak bu çalışmanın konusuna görece az olan etkisine binaen sol ve milliyetçi düşüncelere özetle değinilecek, Mısır tarihindeki etkisi ve devrimle birlikte içinden bir Cumhurbaşkanı çıkarması göz önünde tutularak İslami hareketlere, daha özeldede Müslüman Kardeşler Örgütü'ne geniş yer ayrılacaktır.

3.2.1. Mısır'da Sol Düşünce

Mısır'da sol düşünce genel olarak Osmanlı hâkimiyetindeki diğer yerlerle paralel biçimde, dış merkezli ortaya çıktı. İlk zamanlarda pek etkili olamayan bu düşünce sistemi Nasır döneminde SSCB ile kurulan yakın ilişkilerin de etkisiyle görece güçlü bir konum elde etti. Ancak Nasır'ın sosyalizm anlayışının genel anlayıştan farklı ve zaman zaman milliyetçilikle iç içe geçmiş bir sosyalizm çerçevesi ortaya koyduğu unutulmamalıdır. Mısır sol hareketleri içinde İşçi Partisi örneğindeki gibi sol düşünceden İslami düşünceye kayan hareketlerin olması da ayrıca ilgi çekicidir.

Mısır'da ve Arap dünyasında ilk sosyalist düşünür Şumayyil'di (1860-1917). Onun sosyalizm anlayışı Marx'tan değil Darwin'den etkilenmişti ve özel mülkiyeti sorgulamayan, laikliği öne çıkaran evrimci bir anlayıştı. Ondan sonra Mısır sol hareketine yön veren Salam Musa (1887-1959) ise daha derinlikli, modern sosyalizme daha yakın bir düşünürdü. Musa 1920'de Arap dünyasının ilk sosyalist partisi olan Mısır Sosyalist Partisi'ni kurdu. Partisinin

kısa bir süre sonra kapatılması üzerine Musa kendini yayın hayatına vererek 1958'e kadar 44 kitap yayınladı. (Mısır: Nasır Sosyalizmi, 1988:1298).

1922 yılının başlarında Mısır Komünist Partisi kuruldu. Geniş bir işçi sınıfının yokluğu partiyi hedef kitlesi olmayan, küçük bir entelektüel grubunun partisi yaptı. Partinin asıl kuruluşu İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Genelde savaş dönemini hapiste geçiren parti üyeleri, savaşın ardından serbest kaldılar ve komünist hareketi uyandırmaya çalıştılar. Ancak bu dönemde de üyelerinin birçoğu Yunan, İtalyan ve Yahudi azınlık gruplarındandı ve tek başlarına bir varlık gösteremediler (Hopwood, 1991: 23).

Mısır'da sol hareket üç aşamada gelişti. İlk dönem, daha önceki gelişmelerle birlikte, 1920-24 dönemidir. Bu dönemde hareket gelişip yayılarak toplum içinde bir güç haline geldi. 1924 yılında ilk milliyetçi hükümet sendikal hareketleri bastırmak maksadıyla Mısır Komünist Partisi'ne saldırdı ve parti kapatılırken üyeleri de tutuklandı.

Ekonomik sorunların büyüdüğü 1930'lu yıllarda sosyalist hareketin ikinci evresi yaşanmaya başladı. Liberal görüşlü Wafd Partisi'nin politikalarının başarısızlığı aşırı görüşlere ivme kazandırdı. Bu arada Komünist Parti daha eğitimli bir yönetim kadrosuna kavuşurken parti içinde milliyetçi görüşlerin ortaya çıkması bu avantajın etkisini göstermesine imkân vermedi ve parti zayıfladı. Her ne kadar antiemperyalist bir düşünce olsa da bu dönemdeki İngiltere karşıtı fikirlerin yaygınlaşması daha çok milliyetçi çevreleri güçlendirdi. 1940'larda hükümetin baskılarıyla sol hareket kendi içinde birçok kez bölündü.

Bu yıllarda Marksist eğilimli İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun talepleri; İngiliz işgaline son verilmesi, Arap birliğinin sağlanması, tekellerin millileştirilmesi, zorunlu ve parasız eğitim verilmesi, toprak reformu yapılması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesiydi. Bu talepler daha sonraki Hür Subaylar hareketinin hedefleriyle çok yakın olmasına rağmen 1952'deki rejim değişikliğiyle komünist hareketler kovuşturulmaya uğradı ve bazı liderleri idam edildi.

Nasır döneminde komünistler yönetimin bazı politikalarını eleştirirken millileştirme hareketi ve Filistin için savaş gibi bazı durumlarda ise yönetimi desteklediler. Nasır'ın sosyalist açılımları sonucu Mısır Komünist Partisi 1961'de, Nasır tarafından kurulan Arap Sosyalist Birliği'ne katılırken 1965 yılında kendini bütünüyle feshetti. Parti kadroları Arap Sosyalist Birliği içinde aktif rol oynadı. Böylelikle Mısır'daki sol hareketin ikinci evresi de sona erdi (Güler, 2011: 79-83)

Sol hareketin üçüncü evresi 1976'da bazı kısıtlamalarla partilerin kurulmasına izin verilmesi ve buna dayanarak Sendikal İlerici Milli Parti (National Progressive Unionist Party), ya da daha bilinen adıyla El-Tagammu'nun kurulmasıyla başladı. Halid Muhyiddin liderliğinde kurulan partinin sloganı "Sosyalizm, özgürlük ve birlik" ti. Muhyiddin aynı zamanda Hür Subaylar Hareketi'nin üyelerinden biriydi. Parti, Mısır'daki sol görüşler için bir şemsiye parti gibi kurulmuştu. İçinde Nasırcılar, Marksistler ve hatta Arap milliyetçileri vardı. Ancak bu bölünmüşlük ilerde birçok üyenin partiden ayrılmasına neden olacaktı. Parti kurmanın tamamen serbest bırakılması halinde Nasırcıların ve Marksistlerin ayrı ayrı parti kurmalarıyla Tagammu'nun sona ereceğine dair yaygın bir görüş vardıysa da 1992'de Arap Demokratik Nasırcı Parti'nin kurulmasına rağmen varlığını devam ettirdi.

1984 seçimlerinde % 4,2 oranında oy alan Tagammu'nun oyları üç yıl sonra %2,2 seviyesine geriledi. 1990 seçimlerine katılan tek muhalefet partisi Tagammu oldu. Boykot çağrılarına rağmen Tagammu yöneticileri halkla bağlarını korumak için ülkede sol hareketin varlığını devam ettirdiğinin bir kanıtı olarak seçimlere katıldıklarını belirttiler. Bu seçimde Tagammu'nun 33 adayından 5'i meclise girebildi (Realism on the left, 2005).

1992'de, Nasır döneminin sosyalist ekonomik ve politik modeline dönülmesini isteyen yeni bir parti, Arap Demokratik Nasırcı Parti Mısır politik hayatında yerini aldı. Dış politikada İsrail'le ilişkilerin normalleşmesine karşı çıkan ve işgal altındaki Arap topraklarının geri alınmasını amaçlayan parti bugüne kadar seçimlerde ciddi bir başarı elde edemedi. 2000 seçimlerinde kazandığı üç sandalye en büyük seçim başarısı oldu (Democratic Arab Nasserite Party, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/09/22/al-dimqurati-al-arabi-al-nasseri-democratic-arab-nasserite-party>).

1995'e gelindiğinde Tagammu, hükümetin politikaları nedeniyle Mısır'ın artık tükenmenin eşiğine geldiğini ifade ediyordu. Yanlış ekonomi politikaları büyük bir işsizliğe sebep olmuş, sınıflar arasındaki fark açılmış, yolsuzluk artmış ve temel özgürlükler üzerindeki baskılar artmıştı. Çözüm ise milli bir ekonominin inşa edilmesi, demokrasi, milli gelirin dağıtımında adaletin sağlanması, aydınlanma ve hoşgörünün desteklenmesi, yolsuzlukla mücadele ve Mısır ve Arap dünyasının çıkarlarını esas alan bağımsız bir dış politikanın uygulanmasıydı (Realism on the left, 2005).

1995 seçimlerinde Tagammu 5 ve Nasırcı Parti 1 sandalye kazanırken 2000 yılı seçimlerinde küçük bir artışla Tagammu 6 ve Nasırcı Parti 3 sandalye kazanabildi (El-Din, 2000).

3.2.2. Mısır Milliyetçiliği

Mısır milliyetçiliğinin kökenleri 18. yüzyıl sonlarına, Napolyon'un Mısır'ı işgaline kadar gider. Bu dönemde ortaya çıkan "Mısır Mısırlılarından" düşüncesi ve "vatan" kavramı 19. yüzyılın ikinci yarısında çok daha etkili olmaya başladı. Ancak "Mısır" ın bir millet kimliği oluşturup oluşturmadığı, eğer oluşturuyorsa hangi temellere dayandığı bu kimliğin oluşumunda dinin rolü gibi konular özellikle Mısır'daki milliyetçiliğin ortaya çıkış dönemlerinde önemli teorik tartışma konuları olmuştur (Mondal, 2004: 143). O dönemde Mısır'ın resmi olarak hala Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu, bu bağlılığın siyasi olmasının yanısıra Hilafete bağlılık ögesine de sahip olduğu göz önüne alınırsa bu teorik tartışmanın günün şartları içinde son derece doğal ve aynı zamanda da önemli olduğunu görürüz. Sonraki yıllarda milliyetçilikle İslam birliği düşüncesi arasındaki çizginin belirsizliğinin kaynağını da bu tartışmada görmek yanlış olmamalıdır.

Mısır milliyetçiliğinin simgesel anlamda başlangıcı Arabi (Ya da Urabi) Paşa isyanı ve Arabi Paşa da ilk gerçek Mısır milliyetçisi kabul edilir. Ağırlıklı olarak Türk ve Çerkez asıllı subayların yer aldığı Mısır ordusunda albaylığa kadar yükselebilen ilk Mısırlılardan olan Ahmed Arabi 1882'de askerleriyle bir ayaklanma başlattı. Mısırlıların daha fazla haklara sahip olduğu ve daha özgürlükçü bir Mısır talebiyle başlayan ayaklanma İngiltere'nin 15 Temmuz 1882'de Mısır'ı işgal etmeye başlamasıyla istenenin tersi bir duruma yol açtı (Güler, 2007: 51-53).

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Mısır düşünce hayatında Cemaleddin Afgani (1839-1897), Muhammed Abduh (1845-1905) ve Reşit Rıza (1865-1935) önemli yer tutarlar. Bu kişiler her iki düşünce taraftarlarınca kabul görmeleri nedeniyle Mısır'daki İslami hareketlerin de Mısır milliyetçiliğinin de önderleri sayılabilirler. Bu nedenle bu üç fikir adamının faaliyetlerinden kısaca söz edeceğimiz aşağıdaki satırlar sadece bu bölümde anlatılan Mısır milliyetçiliğinin değil, bir sonraki bölümde ele alınacak olan İslami hareketlerin de giriş kısmı kabul edilmelidir.

Siyasi kişiliği tartışma konusu olan Afgani'nin nerede doğup büyüdüğü, hangi eğitim aşamalarından geçtiği bir yana, İslam birliği politikasının en etkili savunucularından biri olmasına rağmen Müslümanlığı bile bir tartışma konusudur (<http://www.youtube.com/watch?v=jUXZLpCI90I>, 03.07.2012). Bir dönem İstanbul'da da bulunup konuşmalar yapan Afgani, konuşmalarını İslam'a aykırı bulan ulema tarafından sapkın ilan edildi ve sürüldü. Bunun üzerine 1871 yılında Mısır'a gitti ve orada sekiz yıl kaldı. Bu sekiz yıllık dönemde reforme edilmiş şeriata dayalı bir İslam devletinin kurulması için çalıştı. Son derece becerikli bir teşkilatçı olan Afgani sonradan Ulusal Liberal Parti'ye dönüşecek olan bir yer altı örgütü kurdu ve bu örgüt çatısı altında hem modern İslamcı hareketin Mısır'daki önemli liderlerinden olacak Muhammed Abduh gibi İslamcıları hem de Wafd Partisi'nin kurucusu olacak Saad Zağlul gibi Milliyetçileri bir araya getirdi. Mısır'da cumhuriyetçilik propagandası yapmasından endişe eden Hıdiv Tevfik, 1879'da Afgani'yi Londra'ya sürgüne gönderdi. Bir süre Londra'da kalan Afgani, daha sonra Paris'e geçti ve orada yine sürgünde olan takipçisi Muhammed Abduh ile birlikte ünlü gazetesi El-Urvetul Vuska'yı çıkardı. Cemaleddin Afgani geri kalmış İslam ülkelerinin önce kendi ayakları üstünde durup Batı uygarlığına yetişmesi, sonra da bir İslam birliği kurmasını önermesiyle hem İslamcı düşüncede hem de milliyetçi düşüncede önemli bir yere sahip olmuştur (Çağlayan, 2010: 93-123).

Afgani'nin ardından onun görüşleri önce Muhammed Abduh ve sonra da Reşit Rıza (1865-1935) tarafından yaşatıldı. Tıpkı Afgani gibi Abduh da hem İslamcılar hem de milliyetçiler tarafından kabul görmüştür. Afgani'den farklı olarak siyaseti dinî reformdan ayırmayı savunmuştur. Reşit Rıza ise biraz daha farklı bir yol izleyerek Abduh'un eğitim ve reforma dayalı öğretisi yerine hem kolonyalistlere hem de baskıcı Müslüman yöneticilere karşı çıkmayı öngören bir siyasi reform projesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bir yandan İslam birliğini savunmakla birlikte bu birliği Arap merkezli kurmaya çalışmasıyla pan-Arabist bir yanı da vardır. Bu haliyle takipçileri olduğu Afgani ve Abduh gibi Reşit Rıza'nın da İslamcı ve milliyetçi kimliği iç içedir ve her iki görüş taraftarlarınca kabul görmektedir (Çağlayan, 2010:125-162).

Bu dönemde Mısır milliyetçi çevrelerinde İslamiyet'le milliyetçilik arasında bir gel-git durumu vardı. MK'nin kurucusu Hasan El-Benna'nın İslamiyet'i " sadece bir din değil, bir inanç, bir vatan, bir milliyet ve bir devlet" şeklinde tanımlaması konuyla ilgili güzel bir örnektir (Dawisha, 2003: 84). Aynı dönemde Mısır'daki milliyetçilik anlayışında dikkat çeken

bir ayrıntı da Mısır milliyetçiliği ile Arap milliyetçiliği arasındaki gidip gelmelerdi. Bu durum sonraki yıllarda da devam edecek, Mısır yönetimi pragmatist bir yaklaşımla bazen Arap milliyetçiliği söylemini tercih ederken bazı zamanlarda ise Mısır'ın –Arap olmadığı dönemleri de kapsayan- binlerce yıllık geçmişine vurgu yapacaklardı (Dawisha, 2003: 82).

Ekonomik ve siyasi anlamda İngiliz hâkimiyetiyle birlikte Mısırlı üst sınıflardan aydınların yetişmesiyle milliyetçi düşünceler halk arasında yayılmaya başladı. Yukarıda sözü edilen kişilerin de bu süreçte önemli katkıları oldu şüphesiz. Bu etkenlerin sonucunda 1907 yılı Mısır milliyetçiliğinin kurumsallaşması açısından önemli bir yıl oldu. Bu yıl içerisinde Mustafa Kamil Paşa liderliğinde Milliyetçi Parti ve Abduh'un görüşlerinden etkilenmiş olan Umma (Halk) Partisi ortaya çıktı. Ulus devlet düşüncesini geliştiren Mustafa Kamil, Mısır milliyetçiliğinin Arabi Paşa'dan sonraki kurucusu kabul edilir. Bağımsızlık, vatanseverlik ve anayasacılık ilkelerini öne çıkaran Mustafa Kamil, İslami değerlere de sahip çıkmış, ayrıca Osmanlı Devleti yanlısı bir politika takip etmiştir. Mısır'ın İngilizlerden ancak Osmanlı Devleti'nin yardımıyla kurtulabileceğini düşünüyordu. Liberal milliyetçilerden farklı olarak İngiliz yönetimine bütünüyle karşıydı. Milliyetçi Parti'nin programında Osmanlı-Mısır yakınlığının artırılması, meclise karşı sorumlu temsili bir hükümet kurulması, eğitimin genişlemesi, ticaret ve sanayinin geliştirilmesi ve Kıptilerle Müslümanlar arasında dostluğun artırılması vardı. Mustafa Kamil Paşa 1907 yılında Başbakan oldu ve içinde diğer bir önemli Mısır milliyetçisi Saad Zağlul'un da bulunduğu bir hükümet kurdu.

Ahmed Lutfi Al-Sayyid ve Fethi Zağlul tarafından kurulan Umma Partisi ise daha liberal görüşlere sahip olmak, Osmanlı'dan ziyade İngilizlere yakın olmak ve başından beri Hıdivle arası açık olmakla Milliyetçi Parti'den farklılaşmıştır. Umma, İngiliz idaresinin bazı reformlarını olumlu bulan bir partiydi (Güler, 2011: 86,87).

Kısa bir süre başbakanlık da yapan Mustafa Kamil Paşa'nın 1908'de ölümüyle partisi Osmanlı-İslam yanlılarıyla Mısır milliyetçileri arasında bir bölünme yaşadıysa da I. Dünya Savaşı sonrasında Wafd hareketi etrafında birlik sağlandı. Savaş esnasında İngiltere'nin büyük askeri baskısı altında bütün siyasi faaliyetler adeta donduruldu. Mısır'da manda yönetimi kuruldu, sıkıyönetim ilan edildi ve Meclis dağıtıldı.

Savaş sonrasında Mısırlılarda da bağımsızlık beklentisi vardı. Savaş öncesi dönemde adalet ve eğitim bakanlıkları yapan Saad Zağlul ve üç arkadaşı 1918'de ateşkes ilan edildiğinde bir kurul (Arapçası Wafd) oluşturarak Mısır'ın bağımsızlığını görüşmek üzere

Paris Barış Konferansı'na katılma taleplerini İngiliz yönetimine iletiler. Ancak Zağlul'un resmi bir sıfatı olmadığı gerekçesiyle talep reddedildi. Bunun üzerine Mısır'da geniş katılımlı gösteriler başladı. Zağlul ve üç arkadaşı Mart 1919'da tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi. Bu olay tepkileri daha da artırdı. Tepkilerin bu şekilde artması üzerine görevi devralan yeni İngiliz Yüksek Komiseri General Allenby Zağlul ve arkadaşlarını serbest bıraktı. Mısır'ı temsil etmek üzere Paris Barış Konferansı'na katılan Zağlul önemli bir başarı kazanamadıysa da ulusal bir kahraman haline geldi ve milliyetçi hareketin tepesindeki isim oldu (Güler, 2011: 105,106). Zağlul'un milliyetçilik anlayışında Arap devletlerinin önce kendi ayakları üstünde durup sonra birlik oluşturmaları gerektiğini savunan Afgani'nin etkisi açıkça görülür. Arap birliği konusunda fikri sorulduğunda "Sıfırla sıfırı toplasanız sonra onlara gene sıfır ekleseniz toplam ne olur?" şeklindeki sözü Afgani'nin görüşünü aynen yansıtmaktadır. Bu görüşünden dolayı Zağlul'u bir Arap milliyetçisi değil, bir Mısır milliyetçisi kabul etmek gerekir (Dawisha, 2003: 103).

Zağlul'un sürgüne gönderildiği dönemde de düşünceleri hızlı bir şekilde yayılmaya devam etti. 1921 yılında ayaklanmalar şiddetlendi ve Mısır'ı İngiliz idaresi altında tutmak gittikçe daha da zorlaştı. Wafd Partisi ile anlaşamayacağını gören İngiltere 28 Şubat 1922'de bir bildiri yayınlayarak Mısır'ın bağımsızlığını ilan etti. Hıdiv I. Fuad Mısır Kralı oldu. Ancak Mısır'ın bağımsızlığı bazı kısıtlamalar içeriyordu. İngiltere Mısır'ın, Süveyş Kanalı'nın ve Mısır'daki yabancıların haklarının savunmasını üstlenmiş ayrıca Sudan üzerindeki kontrolü de bırakmamıştı. Kral tarafından kabul edilen bu şartlar Wafd tarafından kabul görmedi ve parti Krala muhalefete başladı. Çünkü Wafd'ın amacı tam bağımsız, anayasal hükümete sahip, sivil hakların tanındığı, Sudan ve Süveyş Bölgesi dâhil olmak üzere Mısır'a hâkim bir Mısır Devleti oluşturmaktı. Wafd'ın 1930'a kadar bütün seçimleri kazanması bu muhalefetin halk tarafından da desteklendiğini gösteriyordu. Bu muhalefetle baş edemeyen I. Fuad meclisi feshederek monarşik bir diktatörlük kurdu.

İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a saldırıp 1936'da da bu ülkeyi işgal etmesi durumu değiştirdi. 1935 yılı sonunda 1923 anayasası tekrar yürürlüğe konuldu ve 1936'da yapılan seçimleri Wafd ezici bir çoğunlukla kazandı. Sonrasında İngilizlerle yapılan görüşmelerden bu sefer sonuç alındı ve 26 Ağustos 1936'da on yıl süreli bir ittifak anlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla İngiltere Mısır'dan, Süveyş Kanalı bölgesi hariç çekilecek, bir saldırıya uğraması halinde de Mısır'ı savunacaktı (Armaoğlu, (t.y.): 205,206).

İçte bu gelişmeler yaşanırken 1936-1939 arasındaki Filistin ayaklanması Mısırlıların dikkatini bu bölgeye çekti ve Filistinli Arapların mücadelesi ilk kez resmi olarak desteklendi. Bu ayaklanma Mısır'daki Araplık bilincinin gelişmesinde önemli bir etken oldu (Güler, 2011: 171).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Mısır'da Arap birliği düşüncesi kuvvetlenmeye başladı. İngiliz yönetimi kendilerine karşı oluşabilecek bir Arap birliği ihtimaline karşı kendi kontrollerinde bir Arap birliği için çalıştılar. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden 1943'te parlamentoya sunduğu bir raporda böyle bir girişime destek verilmesi gerektiğini ileri sürmüştü. 1943 yılı başında Nahas Paşa hükümeti bu yönde çalışmalara başladı ve bağımsız Arap ülkeleriyle görüşmeler yaptı. Bunun sonucunda 1945'te Arap Devletleri Birliği Örgütü kuruldu (Güler, 2011: 173,174).

1948'de İsrail Devleti'nin ilan edilmesi Arap milliyetçiliğinin bütün Arap coğrafyasında olduğu gibi Mısır'da da tırmanışa geçmesine sebep oldu. Radikal subaylar Mısır, Irak ve Suriye'de yönetimi ele geçirdiler. Mısır'da Hür Subaylar hareketinin iktidarı ele almasıyla da Arap milliyetçiliği resmi bir doktrin haline aldı. Nasır, pan-Arabizmi kullanarak Arap ülkeleri üzerinde etkili oldu. (Okutan, 2001: 167,168). Hür Subaylar iktidarının başlarında Mısır'da pan-Arabizmin sesi haline gelecek olan ve Arap halklarını “başlarını dik tutmaya, onurlarını ve topraklarını savunmaya” çağıran Arapların Sesi radyosu kuruldu. Radyonun hedef kitlesi bütün Arap halklarıydı ve yayınlarıyla Nasır'ı ve pan-Arabizmi yüceltiyordu (Laura, 2006). Nasır'ın Arap dünyasındaki popülaritesi 1956 Süveyş Krizi ile zirveye çıktı. Bu popülaritenin sonucu olarak Mısır liderliğinde bir Arap birliği düşüncesi yolundaki ilk uygulama da 1958'de Suriye ile birleşme olduysa da bu birleşmenin ömrü kısa oldu.

Nasır “Ben bir Mısırlıyım. Ancak her nerede olursa olsun Arapların yaşadıkları iyiliklerden ya da başlarına gelen kötülüklerden derinlemesine etkilenmeyle de kendimi Arap hissediyorum” diyerek kendi Mısır-Arap milliyetçiliği anlayışını ortaya koyuyordu. Ancak 1967 yenilgisinin ardından Mısır'ın Araplar adına yeterince acı çektiği dile getirilmeye başlandı (Hopwood, 1993: 99). Bu savaşın ardından, savaş sırasında habercilik konusunda hiç de güvenilir olmadığı ortaya çıkan ve pan-Arabizmin Mısır'daki sesi olan Arapların Sesi Radyosu kapatıldı (Dawisha, 2003: 286). Buna rağmen genel olarak silahlı mücadele dönemlerinde Arap milliyetçiliği tırmanışa geçti. Her kriz döneminin bir milliyetçi dalgayı da beraberinde getirdiği söylenebilir (Duman, 2005).

Mısır'ın diğer Arapları bir yana bırakıp sadece kendi menfaati doğrultusunda bir politika takip etmesi Camp David Anlaşmasıyla uygulamaya konulacaktı. Daha önce Arap dünyasının liderliğine oynayan Mısır bu anlaşma ile adeta artık Araplar adına acı çekmeyeceğini ilan ediyordu. Mayıs 1979'da % 90 katılımı yapılan referandumda halk %99,9 kabul oyuyla anlaşmayı onayladığını gösterdi ancak Mısır'a barış getiren bu anlaşma adeta pan-Arabizmin sonu oldu (Hopwood, 1991:111; Özpek, 2012: 206).

Mısır'ı 1989'a kadar Arap dünyasından adeta koparan bu anlaşmadan sonra pan-Arabizme vurulan bir başka darbe de 1991'deki Körfez Savaşı'nda Mısır'ın Batı ittifakında üçüncü büyük güç olarak yer alması oldu. Mübarek pan-Arabizmi pragmatizme feda etti. Ancak Mısır halkının Kuveyt'in işgali ve sonrasında çıkan Körfez Savaşı'na karşı tutumu Mübarek'ten farklıydı. Kuveyt'in işgalini takip eden iki ay boyunca Mısır'da işgale karşı sadece bir gösteri yapıldı. Irak'a karşı saldırı başladığında da Mısır halkının çoğu –diğer pek çok Arap gibi- Amerika'ya karşı bir Irak zaferini diliyordu (Telhami, 1993: 450,451). Üstelik bu savaşta Mısır ordusu da müttefiklerin safında üçüncü büyük güç olarak yer alıyordu. Ama sadece sivil halkta değil cephedeki Mısır askerleri arasında bile din, milliyet ve fiilen buldukları durum arasında bocalama yaşanıyordu. Bu durumu 3. Petrol Savaşı adlı kitabının arka kapağında Muhammed Heykel şöyle ifade ediyordu:

“Arap dünyası her zamankinden çok parçalara bölündü. Yalnız Arap Birliği ikiye bölünmekle kalmadı her Arap bireyi de kendi içinde ikiye bölündü. 18 Ocak 1991'de Irak'ın, İsrail'e ilk Scud füzesi saldırısı gerçekleştiği haberi geldiğinde, Suudi Arabistan'da kampta bulunan Mısır ve Suriye askerlerinin bir grubunun tepkisinden başka hiçbir şey bu durumu yansıtamazdı. Birdenbire 'Allahu Ekber' diye bağırıyorlardı, ama hemen sonra Irak'a karşı cephe almış olduklarını hatırladılar.” (1993).

Ancak 2003'te Irak'ın işgali gündeme geldiğinde Mısır halkının tepkisi çok daha netti. Binlerce mısırlı Tahrir Meydanı'nı doldurdu ve savaşa karşı çıktı. Bu gösterilerde başı çeken grup MK olsa da gösterilere katılan milliyetçiler ellerinde Nasır posterleriyle Arap milliyetçiliğinin eski güzel günlerine duydukları özlemi ortaya koyuyorlardı. Ancak bu gösterilerin bir başka ve belki de asıl önemli özelliği hızla Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek karşıtı gösteriler halini almalarıydı (Mahmoud, 2003; Schem, 2003). Protesto gösterileri asıl amacı olan Irak'taki savaşı engellemeyi başaramadı ama göstericilerin Mübarek'le ilgili istekleri on yıla kalmadan gerçekleşecekti.

3.2.3. Mısır'da İslami Akımlar ve Müslüman Kardeşler

Mısır'da modern dönem İslami hareketlerin gelişimi adeta Müslüman Kardeşler'in (MK) tarihi gibidir. Bu nedenle bu bölümde genel olarak İslami hareketler ele alınmakla birlikte asıl olarak MK'den söz edilecektir. Her ne kadar bir önceki bölümde sözü edilen Afgani, Abduh ve Reşit Rıza gibi fikir adamlarının Mısır'daki siyasal İslam'ın gelişim sürecinde önemli yerleri varsa da kurumsal anlamda siyasal İslam MK ile birlikte başlamıştır. Bu bağlamda, bıraktığı mirasla günümüze kadar etkisini oldukça güçlü bir biçimde devam ettiren asıl etkili kişi Hasan El-Benna' dır (1906-1949).

Babası imam ve camide eğitimci olan Benna dindar bir çevrede doğup büyüdü. Ancak MK'nin resmi internet sayfasındaki biyografisinde, babasının imamlığının yanısıra bir saat tamircisi ve aynı zamanda bir gramofon satıcısı olduğu yazılmaktadır ki tutucu çevrelerin gramofona bakış açısını göz önüne alırsak, bu dindar çevrenin modernizme de uzak olmadığı sonucuna varabiliriz.

Benna henüz on üç yaşındayken İngiliz karşıtı gösterilere katılarak ilk siyasi eylemini gerçekleştirdi. 1923 yılında Kahire'de öğretmen okuluna başlayan Benna 1927'de bu okuldan mezun oldu. Eğitimi sırasında başkentte gördükleri Benna'yı çok etkiledi ve sonrasındaki hayatında kendini gördüğü bu sorunları çözmeye adanmıştı. Bu sorunlar, yerel ahlaki değerlerin Batılılaşma sonucu çöküşü, ateizmin ve Hristiyan misyonerliğin yükselişi ve El-Ezher'deki Müslüman bilim adamlarının bu sorunlar karşısındaki yetersizliği idi. Bu sorunları gözlemleyerek mezun olmasının ardından İsmailiye'de Arapça öğretmeni olarak göreve başladı (Hasan Al-Banna and His Political Thought of Muslim Brotherhood, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=17065&ref=search.php>)

Benna idealist bir öğretmenden daha fazlasıydı. İsmailiye'de gündüzleri öğretmenlik yaparken akşamları da hem öğrencilerinin velilerine hem de İsmailiye'deki kahveleri gezerek oradakilere dini konuşmalar yapıyordu. Bu dönem Benna'nın hayatında olduğu kadar Mısır tarihinde de önemli bir dönemdir. Çünkü Mısır'ın geleceğinde bugün bile çok önemli etkisi olan MK Örgütü bu dönemde kurulmuştur. Benna 1928 Martında hayatları boyunca İslam için çalışan ve bu dava için savaşan kardeşler olacaklarına dair söz veren altı arkadaşı ile birlikte MK'nin çekirdek yapısını oluşturur. Bunun bir örgüt mü dernek mi ya da kulüp mü olduğunu soran arkadaşlarına formaliteleri bir yana bırakıp uygulamaya yoğunlaşmalarını tavsiye eder (Çağlayan, 2010: 168).

24 Eylül 1930'da MK'nin kurucu tüzüğü kabul edildi ve örgüt resmi bir yapıya kavuştu. Bundan sonra hızlı bir gelişme gösteren MK iki yıl sonra dokuz şubeli bir teşkilat halini aldı (Establishment of the Muslim Brotherhood, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=796&ref=search.php>). Yedi kişi ile başlayan bu hareket öylesine etkili olacaktır ki MK'nin tarihi kuruluşundan itibaren adeta Mısır'daki İslami siyasi hareketlerin de tarihi olacaktır. Benna'nın öldürülmesinden bir yıl önce (1948) MK'nin Mısır'da iki binden fazla şubesi vardı (Çağlayan, 2010:168).

MK kitlelere ulaşmak için kitapları değil daha kısa ve daha etkili olan risaleleri kullandılar. Benna eski propaganda yöntemlerinden farklı olarak filmler, dergiler, oyunlar, radyo gibi değişik yöntemleri kullanmanın mümkün olduğunu ve istediği etkiyi elde edebilmek için propagandacının bu yöntemleri çok iyi bir şekilde kullanması gerektiğini belirtiyordu (Banna, Our Message, http://web.youngmuslims.ca/online_library/books/our_message/). Benna örgütünü bir Sufi kardeşliği ama aynı zamanda da disiplinli bir örgüt olarak tanımlıyordu. Camiler, sosyal yardım kuruluşları, mahalle grupları gibi sosyal ağlara dayanması ve doğrudan örgüte bağlı klinikler, okullar ve işyerlerinin olması MK'nin hızla büyümesini sağlayan unsurlardı (Çağlayan, 2010: 173).

İhvan hareketinin genel özelliklerine bakarsak saf İslam'a dönüşe çağırmasıyla selefi bir davet, sünneti ihya etmeyi amaçlamasıyla Sünni bir yol, içte yönetimin ıslahını ve dışta yabancı devletlerle ilişkileri İslami prensiplere göre düzenlemeyi amaçlamasıyla siyasi bir hareketti. Bunların yanı sıra beden eğitimine verdiği önemle sportif, ilme verdiği önemle ilmi, İslami değerleri benimsemiş bir ekonomik şirket ve içtimai bir fikir sistemiydi. Bütün bu tanımlamalar Kongre Risalesi'nde bizzat Benna tarafından yapılan tanımlamalardı (Verdani, 2011: 52-53). Bir başka risalede Benna İhvan üyelerine “sizler, ne bir hayır kuruluşu, ne bir siyasi parti ve ne de sınırlı bazı amaçlar için kurulmuş bir heyetsiniz... ..Gerçekte sizler kendinizi insanların taşımaktan çekindiği bu davanın yükünü tek başına taşıyanlar olarak hissetmelisiniz” diyordu. MK suçla, yoksullukla, hastalıkla mücadele edecek, İslam şeriatına dayalı bir toplum için çalışacaktı. Bunun için derin bir iman, mükemmel bir organizasyon ve durmadan çalışmak gerekliydi. (Banna, Between Yesterday and Today, http://web.youngmuslims.ca/online_library/books/byat/).

MK kuruluş dönemlerinde siyasi partilere karşıydı. Benna'ya göre partiler çoğunlukla toplum menfaatlerini gözetmekten uzak, şahsi sebeplerle ortaya çıkmış kurumlardı ve

topluma zarar vermişlerdi (Verdani, 2011: 55). Benna genel olarak davetçiydi ama “yolumuzun üstünde durursanız Allah bize kendimizi savunmak için izin vermiştir” diyerek gerektiğinde güç kullanılabileceğinin de mesajını veriyordu adeta (Benna, *Between Yesterday and Today*, http://web.youngmuslims.ca/online_library/books/byat/). Ancak MK'nin silahlı kanadı *Benna'ya rağmen* kuruldu. Benna, sadece emperyalist işgale karşı son çare olarak savaşılabilecek birlikler oluşturulmasından yanaydı ama 1940'da MK içindeki silahlı mücadele yanlılarının baskısıyla Gizli Aygıt ya da Özel Örgüt denilen birim kuruldu (Çağlayan, 2010: 174).

Bu dönemde MK üyeleriyle Özgür Subaylar hareketi arasında bağlantı kuruldu. Binlerce MK üyesinin 1948 Arap-İsrail savaşına katılması örgütün hareket kabiliyetini ve önemini artırdı. Ama bu dönem aynı zamanda güçlenen örgüte karşı yönetimin ilk kez tehdit algılamasının ortaya çıktığı bir dönem oldu. Güvenlik güçlerince 1948 Savaşı'nın ardından örgütle bağlantılı binalarda çok sayıda silah bulunması örgütün darbe hazırlığında olduğu şeklinde yorumlandı. Örgütün açıklaması ise bu silahların İsrail'le olan savaştan kaldığıydı. Neticede binlerce MK üyesi tutuklandı ve Benna yakın göz hapsine alındı. Birkaç hafta sonra da silahlı kanattan bir üye Başbakan Nukraşi Paşa'yı öldürdü. Benna tutuklamalar ve gözaltına almaların örgüt yöneticilerinin otoritelerini kullanmalarına engel olduğunu savundu ve bu suikastı kınadı. Ancak 12 Şubat 1949'da o da bir suikasta kurban gidecektir. İddialara göre siyasi polis tarafından Başbakan ve Sarayın emri ile öldürülmüştü (Çağlayan, 2010: 175,176). Hasan El-Benna öldüğünde sadece 43 yaşındaydı ama arkasında bıraktığı MK örgütüyle sadece Mısır'da değil diğer bazı İslam ülkelerinde de ölümünden sonra bile etkili olmuş bir kişidir.

Mayıs 1949'da Başbakan Abdülhadi'ye karşı başarısız bir suikast girişiminden sonra binlerce İhvan üyesi tutuklandı. Benna'dan sonra örgütün başına Hassan İsmail El-Hudaybi geçti. Silahlı kanadı ortadan kaldırmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. (Çağlayan, 2010: 204). Bu dönemde yasaklanan örgüt 1951'de tekrar yasal statüye sahip oldu. Hür Subaylar'ın iktidara gelmesinde de etkili olan MK, bir parti olmadıkları için devrim sonrası parti yasaklarından da etkilenmediler. Zaten bu dönemde örgüt Hür Subaylar'la yakın ilişki içindeydi. Hatta örgütün önemli isimlerinden olan Seyyid Kutup 1953'te Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin genel sekreteri oldu. Ancak bir süre sonra devletin İslami bir şekle bürünmeyeceği anlaşılınca MK Hür Subaylar'a sert eleştiriler yöneltmeye başladı. Ekim 1954'te örgüt, bir parti olduğu gerekçesiyle yasadışı ilan edildi ve Seyyid Kutup dahil olmak

üzere önemli isimleri tutuklandı. 26 Ekim 1954'te Nasır'a karşı düzenlenen başarısız suikastın ardından yeni tutuklamalar geldi ve bazı örgüt üyeleri idam edildi (Güler, 2011: 78).

Nasır bu suikast girişimini MK'yi ortadan kaldırmak için bir fırsat olarak gördü. Aslında bu suikastın düzmece olduğu ve sırf örgütü ortadan kaldırmak için Nasır tarafından planlandığı da iddia edilmektedir. Bu operasyon sonucunda MK'nin birçok üyesi tutuklanıp örgüt yeraltına inmeye zorlandı (Çağlayan, 2010: 206,207).

MK'nin yasadışı ilan edilmesiyle Mısır'daki İslami hareketler de radikalleşmeye başladı. Bu dönemde özellikle Seyyid Kutup'un fikirleri taraftar buldu. MK'ye katıldıktan sonra idamına kadar olan hayatının çoğunu hapiste geçiren Seyyid Kutup'un tarzı örgütün kurucusu olan Benna'ya göre daha sertti ve kafir olmakla suçladığı yönetimle her türlü uzlaşmaya karşı çıkmıştı. Ona göre İslam'ın temel prensiplerine aykırı olan sınıf, birey ya da devlet savaşılmaması gereken düşmanlardı. Onun liderliğinde MK'nin yeniden güçlenmesinden korkan Mısır yönetimi Kutup'u askeri bir mahkemede yargıladı ve 22 Ağustos 1960'da Kutup idam edildi (Verdani, 2011: 66,81).

1954'ten beri yasadışı olan ve sıkıntılı bir dönem geçiren MK, Enver Sedat'ın yönetimdeki politika değişikliği ile yeniden güçlenmeye başladı. Dış politikada Batı yanlısı bir tutum takip etmeye başlayan Sedat bunun içindeki yansıması olarak da iç politikada sol muhalefete karşı İslami muhalefeti güçlendirmeye çalıştı. Kendisine “inançlı başkan” imajı oluşturan Sedat, düzenli namazla da bu imajını pekiştiriyordu. Sovyet yanlısı muhaliflere karşı kullanmak üzere İslami kesimlerle yönetimin ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. Anayasa'da 1971 yılında yapılan değişiklikle “Devletin dini İslam'dır, resmi dili Arapçadır ve İslam şeriatı yasaların temel kaynağıdır” maddesi konuldu. Yetmişli yıllar boyunca Sedat MK'nin yeniden güçlenmesi için gerekli adımları attı. Hapisteki üyeler serbest bırakılırken yurt dışındaki Yusuf El-Kardavi, Ahmed El-Asaf ve Salim Nijm gibi önemli üyelere de Mısır'a dönüş izni verildi (Zahid, 2010: 82).

Her ne kadar resmi olarak örgüte yasallık vermemişse de eşinin 2009'da yaptığı açıklamaya göre Enver Sedat bir dönem MK'nin üyesiydi (Sadat's widow: My Husband was member of the MB <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=20120&ref=search.php>). Müslüman Kardeşler lehine olan politikaları kısmen bu çerçevede de değerlendirilebilir. Ancak bazılarına göre ise Sedat tamamen MK'nin iyi niyetini suistimal edip onları kullanmıştı (Verdani, 2011: 56).

Genel olarak sorunsuz bir ilişki var gibi görünse de MK dört temel noktada Sedat'la çatışıyordu. Öncelikle Sedat siyasi partilerin kurulmasına sınırlı olarak izin vermiş ancak MK'nin ayrı bir siyasi parti kurarak seçimlere girmesine izin vermemişti. Ekonomik anlamda uyguladığı açıklık politikası MK'nin adil İslam toplumu taleplerine uygun değildi. Toplumda kadınlar için öngördüğü seküler ve liberal konum MK'nin kadın için öngördüğü İslam temelli konuma ters düşüyordu. Son olarak Sedat İsrail'le MK'nin uygun görmediği bir anlaşma zemini arıyordu ki örgüte göre Sedat'ın Müslümanlar adına böyle bir anlaşma yapma yetkisi yoktu (Hoffmann, 2011: 39).

İsrail'le yapılan anlaşmanın Sedat'ın sonunu getiren olay olduğu yaygın bir kanıdır. Ama anlaşmaya olan muhalefetine karşın MK bu suikasttan sorumlu değildi. Suikastın sorumlusu el-Cihad ve El-Cemaatul İslamiyye örgütleriydi. Her iki örgüt de 70'li yıllarda ortaya çıkmıştı. El-Cemaatul İslamiyye ile MK arasında önceleri yakın ilişkiler vardı ancak zamanla MK'nin ılımlı tutumuna karşın El-Cemaatul İslamiyye'nin sert tutumu, özellikle El-Cemaatul İslamiyye'nin cihatçı kanadıyla çatışmayı beraberinde getirmiştir. El-Cihad da yaklaşık aynı dönemlerde ortaya çıkmış ve adını ilk olarak 1974'te Sedat'a karşı üniversitede başlattığı olaylarla duyurmuştu. Ancak her iki örgütün de en ciddi eylemi, birlikte gerçekleştirdikleri Sedat suikastı oldu. Dr. Salih Seriyeye'nin İman Risalesi ve Muhammed Abdusselam'ın el-Faridatul Gaibe (Kayıp Farz) isimli kitapları bu suikastın İslami alt yapısını oluşturdu. Her iki kitaba göre de Sedat yönetimi savaşılması gereken bir yönetimdi ve bu yönetimin başı olarak Sedat'ın öldürülmesi haktı. Nihayetinde suikast gerçekleşti ve suikastla ilgisi olanların bir bölümü idam edilirken büyük bir bölümü de uzun süreli hapis cezaları aldılar. Adı geçen örgütler bu olaydan sonra da Mısır politikasında MK ile kıyaslanacak bir ağırlığa sahip olamadılar. (Verdani, 2011).

MK'nin Mübarek döneminin başlarındaki durumu Sedat döneminin bir devamı niteliğindedir. Örgüt bir dereceye kadar hoşgörüyü muhatap olsa da yasal olarak bir parti niteliğinde değildi. Ancak yasadışı olmasına rağmen tecrübeli aktivistleri ve eğitimli davetçileri sayesinde Mısır'daki tabanını ve gücünü arttırmaya devam etti. Üniversiteden yeni mezun olmuş gençlerin iş bulmada yaşadıkları sorunlar, ekonomik sorunlar ve bunlara karşın örgütün elindeki ekonomik güç de bu büyümeye katkı sağladı.

Mübarek iktidarının ilk dönemlerinde hapisteki bazı siyasi suçlular salıverilirken basın üzerindeki baskı da hafifledi. Bu dönemdeki ilk meclis seçimleri 1984 yılında yapıldı. Mübarek'in iktidardaki partisi NDP (Milli Demokratik Parti) ile birlikte 5 partinin seçimlere

girmesine izin verildi. Seçim barajının % 8 olduğu bu seçimde komünistler, Nasırcılar ve MK resmi olarak seçime giremediyseler de diğer partilerin listelerinde yer aldılar. NDP toplam oyların % 70'inden fazlasını alarak 390 sandalyeye sahip olurken yeniden siyasi faaliyetine başlayan Wafd, MK ile ittifak yaparak 58 sandalye kazanabildi. Sol muhalefeti, başında Hür Subaylar'dan biri olan Halid Muhyiddin'in bulunduğu NPUP (Tagammu) ve Sosyalist İşçi Partisi temsil etti. NPUP % 7 oy alıp seçim barajının altında kalınca aldığı oylar NDP'ye gitmiş sayıldı. Dini temelli olan Umma Partisi şer'i hükümlere dayalı bir devlet sistemi talep ediyor olmasına rağmen radikal yöntemler kullanmıyordu ve bu seçime girmesine izin verildi ancak bir varlık gösteremedi. Bu seçim belki gerçek anlamda bir demokratik seçim değildi ama Mısır tarihindeki en açık seçimdi (Hopwood, 1993: 185).

Bu seçimde alınan başarılı sonuç ve genç üyelerin politikaya olan ilgisi MK'nin lideri Tilemensani'yi örgütün bir yan kuruluşu olarak siyasi bir partinin kurulması için cesaretlendirdi. Örgüt dini alanda çalışmalarına devam ederken politik çalışmaları bu parti altında yürütülecekti (Zahid, 2010: 99). Ancak o dönem henüz böyle bir oluşum için müsait bir zaman değildi.

MK 1987 yılındaki seçimlere de yine ittifak yaparak girdi. İşçi Partisi ve Liberal Parti ile ittifak halinde girdiği bu seçimlerde 36 sandalye kazandı. Bir önceki seçimde 8 milletvekili olan örgüt böylece milletvekili sayısını dört katına çıkardı. Genç ve iyi eğitilmiş milletvekilleriyle MK iktidardaki NDP karşısında en ciddi muhalefeti oluşturdu (Zahid, 2010:100).

MK, seküler muhaliflerle birlikte 1990 seçimlerini boykot etti. Bunda seçimlerin temiz olmayacağına olan inancın yanısıra olağanüstü hal uygulamasının devam etmesinin de rolü vardı. Ancak özellikle genç üyeler boykot kararına uymak konusunda isteksiz davrandılar. Dört yıl sonraki seçimlere MK yüz yedi adayla katıldı. Mübarek yönetimi, yapılacak bir serbest seçimde MK'nin çok sayıda milletvekili çıkarabileceğini ve bu durumda da mecliste ciddi bir muhalefet oluşturacağını farkındaydı. Üstelik 1995 yılında başkanlık seçimi yapılacaktı ve güçlü bir MK'nin Mübarek iktidarı için bir sorun oluşturması mümkündü. Bunlara ek olarak Halk Meclisi'nin dört yüz kırk dört sandalyesi için bu seçimde aday olanların sayısı bağımsız adaylarla birlikte dört binden fazlaydı ve bu yoğun ilgi iktidarın seçim ortamına büyük baskısını da beraberinde getirdi. Çıkan olaylarda atmış kişi öldü. Mısır yönetimi 1980'lerdeki politikasını değiştirerek MK'yi oyunun dışına itmeye çalışıyordu artık.

2000 yılında yapılan seçimlerde 17 milletvekili çıkararak MK, Halk Meclisi'ndeki en büyük muhalif güç oldu. Böyle bir başarıyı diğerleri bir yana, kendi üyeleri bile beklemiyordu. Alınan başarılı sonuç özellikle genç üyelere baskıcı devlet yapısına karşı meydan okuma cesareti verdi. Bu seçimler MK'nin *tebliğci* yapıdan *eylemci* yapıya gidişinde bir kilometre taşı oldu. Bunun yansıması da yönetimin meydan okumaya karşı daha baskıcı bir politika benimsemesi olacaktı (Zahid, 2010: 101,102,104).

MK 1980'lerin başından itibaren meslek örgütlerinde de etkili olmaya başladı. 1984 yılında Doktorlar Birliği'nin 25 koltuğundan 7'sini kazanan MK taraftarları, 1994 yılında bu birlikte çoğunluğu elde ettiler. Mühendisler Birliği'ne daha da güçlü bir giriş yapan MK 1987'de 61 koltuktan 54'ünü elde ederken 1988'de bu birliğin yönetiminin tamamına hakim oldu. 1992'de Avukatlar Birliği'nde çoğunluğu elde eden MK, bu kadar etkin olmadığı Gazeteciler Birliği'nde de 1995'te 12 koltuktan 2'sini elde etti (Fahmy, 1998).

2011 yılında Doktorlar Birliği'ndeki mevcut çoğunluğu kaybetmek gibi bazı gerilemeler olsa da örgütün meslek örgütlerindeki başarısı sonraki yıllarda da devam etti. MK, Avukatlar Birliği'nde 2009'da hem başkanlığı hem çoğunluğu elde ederken, Öğretmenler Birliği'nin 2012 yılında yapılan seçimlerinde yönetim kurulunun 40 koltuğundan 39'una sahip oldu (Bradley, 2009; Major Victory for Muslim Brotherhood... 2012; Osman, 2011).

MK'nin meslek örgütlerindeki bu başarısının örgütün bir siyasi partiye dönüşmesine izin verilmemesine bir tepki olduğu görüşü ileri sürülse de meslek birliklerindeki başarının adeta ittifaklarla girilen seçimlerdeki başarıyla paralel seyrettiği göz önüne alındığında bu görüş doğru görülmemektedir. Bu başarıyı, meslek birliklerinin zayıf ve fikri anlamda bölünmüş iç yapılarında ve MK'nin eğitimli orta sınıfı hedef alan çalışmalarının bu yapıya kolayca etki etmesinin bir sonucu olarak görmek daha doğru olacaktır (Fahmy, 1998).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 25 OCAK DEVRİMİ VE HÜSNÜ MÜBAREK'İN İSTİFASI

4.1. 25 Ocak Devrimi'ne Giden Süreçte 2000'li Yıllar

Hüsnü Mübarek iktidarının sonunu getiren devrim ele alındığında genel olarak başlangıç noktası Tunus'ta Bouazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan olaylar kabul edilir. Ancak ikinci bölümün başında da ifade edildiği gibi bu olay aslında bardağı taşıran son damlaydı sadece. Halk hareketlerinin etkisi altında kalan birçok ülkede olduğu gibi Mısır'da da iktidar değişikliğinin alt yapısı, iç ve dış etkenlere bağlı olarak, yıllar önceden oluşmaya başlamıştı.

25 Ocak Devrimi'ne giden süreçte etkili olan dış politika olaylarına baktığımızda ilk etken olarak ABD'nin bölgeye yönelik geliştirdiği politika değişikliğini görebiliriz. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD yönetimi terörle mücadelede biri askeri diğeri ise liberal demokrasilerin yaygınlaştırılması olmak üzere iki yöntemi benimsedi. Bu bağlamda 6 Kasım 2003'te Başkan Bush'un Ortadoğu Merkezli yeni bir demokrasi projesini başlattıklarını açıklamasıyla gözler ABD'nin müttefiki Mısır'a çevrildi. Artan baskılar karşısında Mübarek yönetimi 2005 seçimlerinde demokrasi yolunda bazı adımlar atmak zorunda kaldı. Adayların önüne birçok engel konulmasına rağmen Şubat 2005'te Anayasanın 76. Maddesinde yapılan değişiklikle cumhurbaşkanlığı seçimlerine birden fazla adayın katılmasının yolu açıldı (Ayhan, 2012b: 85,86). Bu duruma bakarak Arap ülkelerindeki demokratik olmayan yönetimlerin devrilmeleri sürecinde ABD'nin olumlu bir etkisi olduğunu savunanlar vardır. Ancak ABD'nin yönlendirmesiyle yaşanan demokratikleşme hareketinin, eski seçimlere göre daha az hileli 2005 Mısır seçimlerinde MK'nin ve 2006 Filistin seçimlerinde Hamas'ın başarılarını beraberinde getirdiğini ve durumun Bush yönetimini politika değişikliğine sevk ettiğini savunanlar da vardır. İkinci görüşe göre bu seçim sonuçları ABD'yi seçimler yoluyla bir iktidar değişikliği yerine, demokrasinin öncü kolu ve altyapısı olacak bir orta sınıfın yaratılması için ekonomik liberalleştirme ve serbest girişimciliğin geliştirilmesi gibi politikalara öncelik vermeye yöneltmiştir (Baştürk, 2012).

Mısır yönetiminin Filistin politikası da iktidarın itibar kaybetmesine neden olan dış politika etkenlerinden biriydi. İsraili asker Gilad Shalit'in 2006 yılında Hamas tarafından kaçırılması üzerine Gazze Şeriti'ne abluka uygulamaya başlayan İsrail, Hamas'ın 2007'de bölgenin yönetimini ele geçirmesinin ardından ablukayı sıkılaştırdı. Bu abluka İsrail'den beklenebilecek bir hareketti ama Mısır'ın ablukaya karşı bir politika geliştirmek yerine, Hamas karşıtı bir tavır alıp Gazze'nin dünyaya açılan en önemli kapılarından olan Refah sınır kapısını kapatması, dahası bununla da yetinmeyip sınırdan geçişleri engellemek için bir duvar örmesi içte ve diğer Arap halkları arasında tepkilere neden oldu. Devlet destekli El-Ahram Politik ve Stratejik Çalışmalar Merkezi analizcilerinden Emad Gad bu tutumun sebebi olarak Hamas'ın İran-Suriye-Hizbullah koalisyonunun bir parçası olmasını gösterse de takip edilen politikaya muhalefet edenlere göre asıl sebep ABD baskısıydı ve söz konusu duvar da bir "utanç duvarı" idi (Chick, 2010 ; Fleishman ve Hassan, 2009). Sebep her ne olursa olsun, bu abluka esnasında ve daha sonra Hamas'la İsrail arasında yaşanan çatışmada Mısır'ın Hamas'a destek vermemesi Mübarek yönetimini Arapların gözünde küçültmüştü. İsrail'le Gazze Şeriti'ni kontrol altında tutan Hamas arasında 11 gün süren çatışmayı değerlendiren Ramallah İnsan Hakları Merkezi uzmanlarından Iyad Barghouti "bu savaşın kaybedeni Mısır'dır" diyordu. Birçok Arap'a göre Mübarek güvenilir bir önder değil ancak onların düşmanı olan İsrail'in dostuydu (Mitnick, 2009 ; Ayhan ve Algan, 2011:9).

Bu çalışmanın ikinci bölümünde ifade edildiği gibi Sosyolog James Davies'e göre insanlar çok güç şartlar altında yaşadıklarında değil, bu şartlar iyileşmeye başladığında protesto ve devrimlere daha yatkın olurlar. Bu bağlamda Mısır'da 2000'li yılların ortalarından itibaren demokrasi yolunda atılan küçük adımların kitlelerde beklentileri artırdığı ve bu beklentilerle hareket eden kitlelerin daha fazla demokrasi talebinde bulunduğu bir döngü oluştu. 2005 yılı başkanlık seçimleri bu adımlardan biri kabul edilebilir.

Yukarıda açıklanan ABD baskısıyla ilk kez çok adaylı olarak yapılan 2005 başkanlık seçiminde Hüsnü Mübarek 6 yıl için tekrar Cumhurbaşkanı seçildi. Oyların % 88,7'sini alması bazı yayın organlarınca adeta bir seçim zaferi olarak sunulduysa da kayıtlı seçmenlerin sadece % 23'ünün oy kullanması Mısır halkının seçimlere olan güvensizliğini ortaya koyuyordu. Mübarek'in karşısına aday olarak çıkan liberal El-Ğad (Yarın) Partisi lideri Ayman Nur % 7.3 oy aldı (Bumin, 2005). Gayri resmi kaynaklara göre ise Nur % 13 oy almıştı ve bu oran bile yönetimi korkutmaya yetmişti. Seçimlerden bir süre sonra Nur seçimlere hile karıştırmak suçlamasıyla tutuklandı ve ABD'nin baskısıyla 2009 yılında serbest kalabildi (Fariborz ve Tawfik, 2009).

2010 yılında yapılan Şura ve Halk Meclisi seçimleri de yine bir Mübarek klasiğiydi. Seçimlerden önce olağan üstü hal kanununa dayanılarak tüm gösteriler yasaklandı. Özel televizyonların yayınları kontrol altına alınmış, muhalifler arasında koordinasyon sağlanmasına engel olmak üzere toplu mesaj gönderilmesine sınırlamalar getirildi. Seçimlerden üç dört hafta önce yasaklı MK örgütüne üye olmak suçlamasıyla içlerinde Şura Meclisi adaylarının da olduğu yaklaşık 150 kişi tutuklandı. 6 Nisan 2010'da Şura Meclisi önünde 6 Nisan Hareketi tarafından düzenlenen gösteride de yaklaşık 100 kişi gözaltına alınmıştı. Bu baskılar karşısında toplumun değişik kesimleri seçimlere müdahale olacağı gerekçesiyle boykot çalışması yürütüyordu.

1 Haziran 2010'da Şura Meclisi'nin 88 sandalyesi için yapılan seçimler beklendiği gibi iktidardaki Milli Demokratik Parti'nin seçim zaferi (!) ile sonuçlandı. İktidar partisi 80 sandalye kazanırken muhalefete 8 sandalye kalmıştı. Bu 8 sandalye de Tagammu (1), El-Ğad (1), Nasırist Parti (1), Demokratik Nesil Partisi (1) ve bağımsız adaylar arasında paylaşıldı.

Ancak yasama ve parlamentodan sorumlu Devlet Bakanı Shehab'a göre sorun seçimlerde değildi. Bu sonucun alınmasında etken iktidarın seçimlere iyi hazırlanmasıydı. Shehab seçimlere hile karıştığı iddialarını da kesinlikle reddederek ve özellikle de MK'ya yüklenerek "madem bu bir hileli seçimdi MK neden seçimlere katıldı" diyordu. Shehab'a göre "halk artık dinle siyaseti birbirine karıştıran bu oluşuma destek vermiyor, tercihini yasal partilerden yana kullanıyor" du (El-Din, 2010 b).

Şura Meclisi seçimlerinden bir hafta sonra yapılan Halk Meclisi seçimlerinde yaşananlar da benzer şeylerdi. Seçimlerden önce Yüksek Seçim Konseyi Başkanı yaptığı açıklamada 88 sandalyenin 14'ünün seçimsiz belirleneceğini geri kalan koltuklar için iktidardaki Milli Demokratik Parti'den 76, Wafd'dan 10, Tagammu'dan 9, Ahrar'dan 3, El-Ğad'dan 2 ve diğer küçük partilerden de 15 adayın yarışacağını açıkladı. Bunların dışında 255 tane de bağımsız aday vardı. Konsey Başkanı, "Çözüm İslam'dır" şeklinde slogan atan bir aday dışında adaylığı engellenen kimsenin olmadığını da belirtti. Ancak en güçlü muhalif grup olan MK'nın başkanı Mohamed Badei iktidar partisini güvenlik güçlerini kullanarak kendilerine baskı uygulamakla suçluyordu. Badei yaptığı açıklamada "polisler kampanya yürüten taraftarlarımız üzerine ateş açtı ve onlarcasını da gözaltına aldı" dedi. Diğer muhalifler üzerinde de benzer baskılar vardı. Bu baskılara bir tepki olarak, muhtemel cumhurbaşkanı adaylarından Baradey'in boykot çağrısının ardından El-Ğad da boykot kararı aldı. MK ise boykot kararı almamış, taraftarlarını serbest bırakmıştı. Bu nedenle seçimin ilk

turuna bağımsız olarak bazı muhalif adaylar katıldı ancak birinci turda seçilen 221 üyeden 209'unun iktidar partisinden olması üzerine hem MK hem de Wafd Partisi seçimlerden çekildiler. 518 sandalyeli Meclis'in 488'i iktidar partisinin olmuştu (Ayhan, 2012b: 91, 92 ; El-Din, 2010 a). Görünürde Mübarek istediğini yine elde etmişti. Ancak baskıyla kazanılan her seçim zaferi 25 Ocak'a giden yolda yeni bir adım olacaktı.

4.2. 25 Ocak Devrimi'nin Aktörleri

Mübarek iktidarını deviren gösterilerde kitleleri harekete geçiren siyasi parti, sivil toplum örgütü ya da sosyal organizasyonlara baktığımızda hareketlerin adeta *partiler üstü* bir durum olduğunu, baskı altına alınmış ve hareket alanları oldukça sınırlı olan partilerden ziyade Kifaye (Yeter) Hareketi, 6 Nisan Hareketi, Müslüman Kardeşler gibi aktörlerin süreçte çok daha etkili olduğunu görürüz [25 January Revolution- introduction, (t.y.)]. Bu oluşumlardan bazıları MK gibi çok eski oluşumlar iken birçoğu 2000'li yıllarda ortaya çıkmış daha yeni oluşumlardır. Aşağıda görüleceği üzere farklı siyasi eğilimleri olan bu oluşumların en büyük ortak noktası Mübarek iktidarının düşüş sürecinde aktif bir şekilde yer almalarıdır.

25 Ocak Devrimi'nin önemli aktörlerinden birinin MK olduğuna şüphe yoktur. Oldukça eski ve geniş bir tabana sahip olan, STK'lar içinde de güçlü bir konumda bulunan ve yıllarca yönetimin baskısı altında kalan böylesine bir örgütün bu hareketlerin dışında kalması düşünülemez. Ancak özellikle gösterilerin ilk aşamalarında MK kurumsal olarak gösterilerin baş aktörü olarak görülmemeye özen göstermiş, gösterilerde *başı çeken* değil, gösterilerin *içinde yer alan* aktörlerden biri olmaya gayret etmiştir.

Süreçte bir başka etkili aktör olan Kifaye hareketinin resmi kuruluş süreci Eylül 2004'e denk gelse de temeli 1970'li yıllarda sağ ve sol öğrenci hareketleri içinde yer alan kişilerce atılmıştır. Kifaye sadece Mübarek iktidarına odaklanmamış, Mısır'ı ilgilendiren Sudan, Filistin gibi sorunlara da dikkat çekmiştir. Mısırlılık kimliği altında politik, ekonomik ve sosyal alanlarda reform politikaları hareketin önceliğidir. Kifaye Hareketi 2000'lerin başında Ulusal Diyalog adıyla Mısır muhalefetine bir çatı altında toplamaya yönelik çalışmalar yaptı. 2005 seçimleri öncesinde değişik kesimlerle düzeyli görüşmeler gerçekleştirdilerse de özellikle Tagammu ve MK'nin ortak zeminde buluşamaması nedeniyle bu çaba sonuçsuz kaldı. Kifaye Hareketi 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini protesto etti ancak bazı üyeleri bu seçimde Ayman Nur'u desteklediler. 2010 seçimlerini de boykot eden hareket seçime katılan MK'yi ve diğer hareketleri seçime katılarak sisteme meşruiyet kazandırmakla suçladı. 2011 yılında gösteriler başladığında Kifaye Hareketi lideri George

İshak sokaklardaki gelişmeler üzerinde etkili olmaya çalıştı ve hareket taraftarları aktif bir şekilde gösterilerde yer aldılar (Ayhan, 2012b:102,103).

Mısır'daki hareketlerde önemli bir yeri olan internetteki sosyal paylaşım siteleri üzerinden örgütlenen ve eylemleri için interneti etkin bir biçimde kullanan ilk hareket “6 Nisan Hareketi” oldu. Ekonomik gerekçelerle 6 Nisan 2008’de Mahalla Al-Kübra’da işçi sendikaları tarafından yapılacak greve internet üzerinden destek veren ve grevi geniş kitlelere duyurmayı amaçlayan birkaç gencin bu eylemi oldukça başarılı bir sonuç verdi. Ahmed Maher ve Israa Abdel Fattah isimli iki muhalif genç tarafından 23 Mart 2008’de sosyal paylaşım sitesi Facebook üzerinde “6 Nisan Gençlik Hareketi” adıyla kurulan grup ertesi gün 3000, ay sonunda 40.000 ve 6 Nisan’a gelindiğindeyse 70.000 üyeye ulaştı. Sonraki dönemlerde de grup etkin bir şekilde protestolarda yer aldı. Tabii bu durum Mısır yönetiminin de gözünden kaçmadı ve Mübarek’in istifasına giden süreçte üyeleri defalarca tutuklandı ve polis baskısına maruz kaldı. Belli bir siyasi görüşü savunmayan grup “şiddete başvurmadan değişimi talep etmek” şeklinde özetlenecek bir tavır benimseyerek baskıcı yönetimin son bulması için diğer muhalif hareketlerle işbirliği içinde çalıştı (Telci, 2011).

Yine internet üzerinden örgütlenen ve 25 Ocak Devrimi’nde etkili olan bir başka grup da “Hepimiz Halid Said’iz” (We are all Khalid Said) grubudur. Halid Said 7 Haziran 2010’da polis tarafından gözaltına alınan ve bu esnada gördüğü şiddet nedeniyle ölen bir gençti. Yetkililer önce şiddet kullanıldığı iddialarını reddetmişse de görgü tanıklarının anlattıkları ve ortaya çıkan fotoğraflar ciddi bir şiddet uygulandığını ortaya koymuş, bunun üzerine önce Said’in işlettiği internet kafenin bulunduğu İskenderiye’de sonrasında da ülke çapında protestolar başlamıştır (Ayhan, 2012:100). 19 Temmuz 2010’da sosyal paylaşım sitesi Facebook’ta kurdukları grupla önceleri insan hakları taleplerini dile getiren ve bu amaçla toplumu harekete çağıran grup sonraki dönemlerde daha fazla siyasi hak ve serbest seçim taleplerini duyurmaya başladı. 25 Ocak gösterilerinin başlamasından bir süre sonra ise tamamen bu protestoları destekleyen ve Mübarek’in gitmesini isteyen paylaşımlarda bulunmaya başlayan grup Mübarek’in istifasından sonra da demokrasi, insan hakları, adil yargılama vb. taleplerini aynı sayfa üzerinden duyurmaya devam etti (We are all Khalid Said, <https://www.facebook.com/elshaheed.co.uk>). Grubun “Alshaheed” takma adlı kurucusunun, daha sonra Time tarafından 2011 yılının en etkili 100 kişisinden biri kabul ettiği Mısırlı aktivist Wael Ghonim olduğu ortaya çıktı (Giglio, 2011).

Bu gruplar dışında muhalif aktör olarak iki kişinin adı öne çıkıyordu. Bunlardan biri, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olduğu dönemde Irak'ta kitle imha silahlarının olmadığını belirtip işgali meşrulaştıracak bir BM kararını engelleyerek Arap dünyasında sempati toplayan Nobel Barış Ödülü sahibi Muhammed El Baradei'di. Baradei, fırsat bulduğu takdirde 2011'de yapılacak Mısır cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olacağını açıklamıştı. Ancak halkın sempatisine karşın Mısır yönetimi ve yandaşları da Baradei'nin muhalefetine karşı hazırlıksız değildi. Baradei hakkında 2010 yılı sonlarında Selefî Şeyh Muhammed Amer ölüm fetvası vermişti bile. Bu fetvaya göre "İslami kurallara göre Baradei de dâhil, kim hükümete ve Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e karşı Mısırlıları provoke ediyorsa öldürülmeleri gerekir" di. Yine aynı dönemde Baradei'nin pozisyonunu zayıflatmak için, kızının alkol alırken ve mayoyla görüldüğü fotoğrafları yayınlandı. Baradei bu fotoğrafların basılmasından hükümeti sorumlu tuttu. MK da Mübarek'e karşı birlikte mücadele ettikleri Baradei'ye sahip çıkarak "kişilerin özel hayatı bizi ilgilendirmez, bizim için önemli olan reformdur" açıklaması yaptı. Henüz Mısır'da gösteriler başlamamıştı ama Mübarek seçim yoluyla iktidarının zayıflatılması ihtimaline karşı tedbirlerini her ortamda alıyordu (Government behind daughter's photos: ElBaradei, 2010 ; El Baradei hakkında ölüm fetvası, 2010).

Gösterilerin başlamasının ardından Mısır'a dönen Baradei, başta MK, 6 Nisan ve Kifaye Hareketi olmak üzere muhalif grupların desteğini aldı. Mübarek'i istifaya çağırdı ve "eğer Mısır halkı geçiş döneminde bizi istiyorsa onları hayal kırıklığına uğratmayacağım" dedi. Ev hapsine alındığı açıklansa da evinden çıkıp Tahrir Meydanı'ndaki gösterilere katıldı (Ayhan, 2012:109).

Mısır muhalefetine diğer bir önemli figürü olan Ayman Nur da demokratik yollarla mücadelesine devam ediyordu. 16 Ocakta Wafd Partisi'nde bir toplantı yapan Mısırlı muhalifler, aralarında Ayman Nur ile MK'den çok sayıda eski parlamenterin de bulunduğu alternatif parlamentonun kurularak çalışmaya başladığını duyurdular. Kurucular adına bir açıklama yapan eski milletvekili Ala Abdül Moneim, alternatif parlamentonun 50 eski milletvekili ile 43 akil adamdan oluşacağını belirterek, Mısır'da anayasa değişikliği istediklerini ve alternatif parlamentonun ilk icraat olarak Tunus halkı ile dayanışmayı göstermek için Kahire'deki Tunus Büyükelçiliği'ni ziyaret edeceğini söyledi (Mısır'da muhalifler, alternatif parlamento kurdu, 2011).

4.3. Olayların Başlaması ve Mübarek'in İstifası

Mısır'da Mübarek'in düşmesiyle sonuçlanan olaylar, o gün yapılan büyük gösteriye atfen 25 Ocak Devrimi olarak adlandırılıyor. Ama çok büyük çapta olmasa da Tunus'tan ilham alan protesto eylemleri 25 Ocak'tan önce başlamıştı. 17 Ocak'ta Abdo Abdelmoneim ekonomik nedenlerle Meclisin önünde kendini yaktı. Bu olay doğal olarak Tunus'u akla getirdi. Ancak Facebook'ta yazılanlara bakılırsa bu olayın Tunus'taki gibi sonuçlanıp sonuçlanmayacağı konusunda farklı görüşler vardı (Pisch, 2011 – El-Wardani, 2011).

Aynı gün Abdelmoneim'e destek maksatlı küçük bir gösteri yapıldı ama muhalefet asıl 25 Ocak'taki büyük gösteriye hazırlanıyordu. Wafd ve El-Ğad partileri ile 6 Nisan ve Kifaye hareketleri gösteri hazırlıklarında başı çekiyordu. Baradey gösteriyi desteklediğini ancak katılamayacağını açıklarken MK açık destek vermemekle birlikte taraftarlarını gösterilere katılmaktan alıkoymayacağını belirtti. Muhalefet, katılımı artırmak için sosyal paylaşım sitelerini aktif bir şekilde kullandı (Mısırlı muhaliflerden kendini yakan gence destek gösterisi, 2011; Mısır muhalefeti büyük gösteriye hazırlanıyor, 2011).

25 Ocak'ta Kahire'deki Tahrir Meydanı on binlerce gösterici tarafından dolduruldu. Bu geçmişteki birçok gösteriye göre oldukça büyük bir gösteriydi. Ama İçişleri Bakanı'na göre bu gösterilerin başını çekenler "bir grup cahil ve boş genç" ten başka bir şey değildi (Khalil, 2011:74). Değişik yönlerden gelen göstericiler meydanı doldururken polis de karşı koymaya çalışıyordu. Ancak göstericilerin gittikçe artan sayısı karşısında polisin gücü yetersiz kaldı. Polisin plastik mermi ve göz yaşartıcı gaz kullandığı çatışmalarda 2 gösterici ölürken atılan taşlar nedeniyle de 1 polis öldü. Polis güçleri Yüksek Mahkeme ve İçişleri Bakanlığı gibi bazı önemli binaları göstericilere karşı koruma altına aldı. Artan şiddet olaylarına karşı ABD ve Kanada elçilikleri vatandaşlarını gösterilerin yapıldığı alanlardan uzak durmaya çağırdı. Ayman Nur, El-Ğad Partisi'nin merkezinin polis tarafından kapatıldığını duyurdu.

Meydanı dolduran göstericileri polis gücüyle durdurmayı başaramayan Mısır yönetimi bir başka tedbir olarak da göstericilerin gösterileri koordine etmek için kullandıkları gerekçesiyle interneti ve Tahrir Meydanı civarında mobil telefon bağlantılarını kesti. Ama göstericiler inatla meydanda kalmaya devam ettiler, "gerekirse yarın ve daha sonra da burada olacağız" diyorlardı. Ayman Nur Tunus'un Mısır halkı için ilham kaynağı olduğunu söylerken Kifaye Hareketinin kurucusu George Ishak "bugün diğer günlerden farklı bir gün" diyordu (Siddique ve diğerleri, 2011).

Gerçekten de yönetimin yasaklamasına rağmen göstericiler meydanı ertesi gün de terk etmediler. “Hürriyet! Seninle aramızda Mübarek rejimi var”. Gösteriler artık tamamen Mübarek rejimine yönelikti. Göstericiler Başkan Mübarek ve Başbakan Ahmed Nazif’in istifasını ve Meclis’in de dağıtılmasını istiyorlardı. Polisin tazyikli su ve göz yaşartıcı gazla müdahalesine göstericiler de taşlarla karşılık vermeye devam ettiler. Bu arada yaşanan şiddete karşı dünyadan da tepkiler gelmeye başladı. ABD Dışişleri Bakanı Clinton hem Mısır yönetimine hem de göstericilere şiddetten kaçınma çağrısında bulundu (Bayoumi ve Fadel, 2011).

Gösterilerin sembolü haline gelmesine rağmen Tahrir Meydanı tek gösteri alanı değildi. İskenderiye, Süveyş ve Sina gibi birçok merkezde gösteriler yapılıyordu. Gösterilerle birlikte yaşanan şiddet de devam ediyordu. İkinci günde ölü sayısı dörde çıktı. Çok sayıda da yaralı vardı (Shenker ve Siddique, 2011).

ABD Başkanı Obama’nın sözcüsü, Mısır hükümetinin göstericilerin evrensel haklarını tanıyarak halkın taleplerine cevap verebileceğini göstermesi gerektiğini söyledi. Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa da yaptığı açıklamada “Arap halklarının son derece kızgın olduğunu” söylüyordu. Bu açıklamalar dünyanın olaylara nasıl baktığını göstermeye başlamıştı (Timeline: Egypt revolution, 2011). Bu açıklamaları ABD ve Arap dünyasının Mübarek’ten yana olmadığı şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktı.

Ertesi gün Baradey Mısır’a dönüp Cuma günkü gösterilere katıldı ve “geçiş dönemine liderlik edebileceğini” açıkladı. Mısır yönetiminin Baradey’e cevabı, gösteride onu tazyikli suyla ıslatmak ve sonrasında ev hapsine almak oldu.

Tahrir Meydanı’nı dolduran göstericiler sadece Müslümanlardan ibaret değildi, içlerinde Hristiyanlar da vardı. Gösterilere doğrudan katılmayan halkın bir bölümü de göstericilere içecek ve göz yaşartıcı gazın etkisini bertaraf etmek üzere limon vererek dolaylı yoldan desteklerini gösteriyorlardı. Mısır uzun zamandır bu kadar büyük gösterilere sahne olmamıştı. Ama asıl büyük gösteri Cuma günü ortaya konulacaktı (Protests resume hours after Mubarak address, 2011).

İnternet ve cep telefonu kullanıcılarının bağlantılarda kesilmeleri bildirmeleri Cuma namazından sonraki büyük gösterilerin habercisi gibiydi. Mısır’da faaliyet gösteren mobil telefon şirketi Vodafone da Mısırlı yetkililerin ülkenin belli bölgelerinde cep telefonu hizmetlerinin durdurulmasını istediklerini bildirdi (Vodafone: Mısırlı yetkililer, cep telefonu

hizmetlerinin durdurulmasını istedi, 2011). Hem protestocular hem de yönetim planlanan büyük gösteri için hazırlıklarını yapıyorlardı. Özel antiterör timleri gösterilerden saatler önce Kahire'deki önemli noktalara yerleştirilmişti. İçişleri Bakanı protestolara karşı sert tedbirler alınacağını duyurdu. MK'nin hukukçularından birinin 20 üyelerinin gece yarısı gözaltına alındığını duyurması yönetimce alınacak tedbirler konusuna açıklık getiriyordu. Bütün Mısır tetikteydi (Timeline: Egypt revolution, 2011).

Ülke genelinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş olmasına rağmen Cuma namazı sonrasında beklenen büyük protesto gösterileri başladı. Kahire ve İskenderiye şehirlerinde iktidardaki Milli Demokrat Parti binaları yağmalanarak ateşe verildi. Yabancı ajanslar polisin akşam saatlerinde İskenderiye ve Süveyş şehirlerinde kontrolü tamamen kaybettiğini duyurdular. Silah sesleri duyulan Kahire'den bir ölüm haberi bildirilmedi ama Süveyş'te 11 ölü ve 170 yaralı vardı. Ülke genelinde yaralıların sayısı 1.030 olarak bildirildi (Timeline: Egypt revolution, 2011).

Olayları yatıştırmada polisin yetersiz kalması üzerine devreye ordu birlikleri girdi. Kahire, Süveyş ve İskenderiye sokaklarına tanklar yerleştirildi. Tahrir Meydanı'ndaki protestocular askerlerin kendilerine katılmaları için sloganlar attılar. O gün "We are all Khalid Said" sayfasında yayınlanan "Şu an ordu birlikleri Kahire'nin merkezinde dolaşiyor, ne olacak bilmiyorum. Ordu genelde iyidir... fakat... bilemeyiz" şeklindeki bir paylaşım protestocuların orduya olumlu bakışını ve aynı zamanda bir umut da barındıran endişelerini ortaya koyuyordu (<https://www.facebook.com/elshaheed.co.uk> , 05.09.2012).

Ordunun takınacağı tutum konusunda farklı görüşler vardı. Gösterilerin daha da büyümesi halinde ordunun müdahale edeceğini düşünenlerin yanı sıra Hüsnü Mübarek'in yerine oğlu Cemal Mübarek'i geçirmeyi planladığı, ancak o güne kadar hep asker kökenli devlet başkanlarına sahip olan Mısır'da ordunun iş adamı olan Cemal Mübarek'in başkanlığına sıcak bakmadığı, bu nedenle Mübarek'in düşmesine karşı çıkmayacağı da yayılan duyurular arasındaydı. Bunun yanı sıra 7 Nisan 2007 tarihli Wikileaks belgelerine göre dönemin Kahire'deki ABD Büyükelçisi Francis Ricciardone'nin kaleme aldığı diplomatik yazışmalarda Cemal Mübarek ile İstihbarat Başkanı Ömer Süleyman ve Savunma Bakanı Hüseyin Tantavi arasında bir iktidar mücadelesi yaşandığı yazıyordu (Mısır'daki gösteriler yeni dönemin kurgusu için mi kullanılıyor?, 2011).

29 Ocak'ta gece yarısından sonra Mübarek bir açıklama yaparak hükümeti görevden aldığını duyurdu. Ama kendisi istifa etmiyordu. O sırada nerede olduğu da bilinmiyordu. Yeni

Başbakan, eski Havacılık Bakanı Ahmed Şefik oldu. Aynı gün Mübarek gösterilere karşı bir başka hamle olarak da ilk kez bir devlet başkan yardımcısı atadı. Atanan kişi eski İstihbarat Başkanı Ömer Süleyman'dı. Bu atamaya bakılarak yukarıda sözü edilen iktidar mücadelesinden Ömer Süleyman'ın galip çıktığı söylenebilir. Ancak oğul Mübarek'in böyle bir göreve atanmasının kitlelerde daha büyük bir öfkeye neden olabileceği düşüncesiyle atılmış bir adım olarak da görülebilir bu durum. Kendisine bir alternatif oluşturmasından çekindiği için iktidarından başından beri yardımcı atamadığı için bu hamle Mübarek için büyük bir özveri ve göstericilere verilmiş bir taviz olarak kabul edilebilirdi. Ancak Mübarek'in kendisine yakınlığıyla tanınan bir kimseyi yardımcısı olarak atayarak göstericilerin yatışmasını beklemesi pek de tatmin edici bir hamle değildi (Egypt protests: Mubarak names Omar Suleiman as VP, 2011).

Olayların şiddetli bir şekilde devam ettiği o dönemde dışardan gelen tepkiler ise genelde ılımlı ve tarafları soğukkanlılığa ve şiddetten kaçınmaya davet eden türdendi. Berlin'de ortak bir açıklama yapan İngiltere ve Fransa ve Almanya liderleri olaylar nedeniyle derin bir endişe duyduklarını açıklarken, Körfez İşbirliği Konseyi de Mısır'da istikrar istediklerini ifade ediyorlardı (Egypt protests: Mubarak names Omar Suleiman as VP, 2011).

Göstericilerin sayısı günden güne artıyordu. Mübarek istifa etmeyi reddediyor ancak göstericiler de sokağa çıkma yasağına aldırmayarak meydanları doldurmaya devam ediyordu. Gösterilere karşı ekonomik bir hamle olarak yeni hükümet fiyatları düşürme ve devlet sübvansiyonlarını sürdürme talimatı sözü verdi. Diğer taraftan Mısır'ın yeni Başkan Yardımcısı da anayasal reform için muhalif partilerle diyalog sözü verdi ama açık olan bir şey vardı ki göstericiler artık reform değil sloganlarında da net bir şekilde ifade edildiği gibi Mübarek'in gitmesini istiyorlardı. Başkan yardımcısının açıklamasının yapıldığı 31 Ocak günü Tahrir Meydanı'ndaki göstericilerin sayısının 250 bini bulması da bunu gösteriyordu (Fayed ve Dziadosz, 2011).

Göstericilere dünyadan verilen destek de artıyordu. ABD Başkanı Obama "düzenli bir geçişin şimdi başlaması" gerektiğini söylerken Türkiye Başbakanı Erdoğan'a göre de Mübarek artık "farklı bir adım" atmalıydı. Ünlü aktör Ömer Şerif ve eski ABD Başkanı Jimmy Carter da Mübarek'in gitmesini gerektiğini açıklayanlar listesine eklendi. Görünüşe göre Mübarek'in yerinde kalmasından yana olan sadece İsrail yönetimiydi (Egypt unrest: Army calls on protesters to go home, 2011; Timeline: Egypt revolution, 2011).

Mübarek hızla güç kaybediyor ve yeni tavizler veriyordu. 1 Şubatta televizyonda yayınlanan bir konuşmasında istifa etmeyeceğini ancak bir sonraki seçimlerde aday da olmayacağını açıkladı. Bu açıklama birkaç yıl ya da birkaç ay önce olsaydı muhtemelen muhalefeti heyecanlandırırdu ama artık sokaklar ve meydanlar muhalefetindi. Mübarek'e karşı ilk kez bu kadar güçlenmiş olan Mısır muhalifleri tavizlerle tatmin olmak niyetinde değildi. Kifaye hareketinin lideri Abdelhalim Kandil bu açıklamayı yetersiz bulurken, Baradey "aldatmaca" olarak nitelendirdi (Egypt unrest: Army calls on protesters to go home, 2011).

Mübarek'in sonraki seçimlerde aday olmama vaadi Batı dünyasını da tatmin etmemişti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı yayımladığı yazılı açıklamada, İngiliz yetkililerin Mübarek ile özel bir görüşme yaptığını ve bu görüşmede kendisine Mısır'da "gözle görülür, genel ve tam bir siyasi değişikliğe yol açacak bir iktidar değişikliğine gidilmesi gerektiğini" belirttiklerini duyurdu (Obama'dan Mübarek'e "hemen çekil" çağrısı, 2011). Diğer taraftan yıllarca Ortadoğu'da ABD ile en uyumlu Arap devleti görüntüsü çizen Mısır'daki olaylarla ilgili olarak ABD tarafından bu sefer en üst düzeyde açıklama geldi. ABD Başkanı Barack Obama gösterilerdeki barışçıl tutumundan dolayı Mısır ordusundan övgüyle söz ederken, Mısır halkının yöneticisini seçme hakkı olduğunu belirtti. Obama Mısır ordusuna çağrıda bulunarak "İktidar değişikliğinin barışçıl olması amacıyla bu barış havasının devamının sağlanması önemli, bu yüzden de askerlerin bu yönde hareket etmeye devam etmeleri için çağrıda bulunuyorum" dedi. Bu açıklama, ABD'nin de artık Mübarek'siz bir Mısır'a hazırlandığı şeklinde yorumlanabilirdi. Bu açıklamanın hemen ertesinde İskenderiye'de Mübarek taraftarları ile muhalif göstericiler çatıştı (Obama: Mübarek'e barışçıl iktidar... 2011; Timeline: Egypt revolution, 2011).

Mısır ordu sözcüsü 2 Şubat sabahı devlet televizyonundan yaptığı açıklamada yaklaşık 1 haftadan fazla bir süredir devam eden gösterilerin bitirilmesi çağrısında bulundu. Sözcü, "Ordu birlikleri size sesleniyor. Taleplerinizi ifade etmek için sokaklara çıktınız ve normal hayatı yeniden kuracak olan sizlersiniz" dedi. Sözcü, göstericilerin mesaj ve taleplerinin duyulduğunu söyleyerek artık sokakları terk etmeleri çağrısında bulundu. Aynı gün Mübarek yanlıları devaler üstünde gelerek sopa ve bıçaklarla Tahrir Meydanı'nda muhaliflere saldırdı. Bazı kaynaklar çatışmada yaralananların sayısını en az 500 olarak verirken bazı kaynaklara göre bir kısmı ağır olmak üzere 1.500 kişi yaralandı. Aynı günün akşamı Reuters en az 3 kişinin öldüğünü duyurdu. Göstericiler, kendilerine saldıranlardan yakaladıkları bazı kimseler üzerinde polis kimliklerinin çıktığını iddia ettiler. Olaylarda göstericilerin üzerine molotof kokteyli atıldı ve meydanda silah sesleri duyuldu. İlk gelen haberler askerlerin uyarı ateşi

açtığı yönündeydi ama daha sonra ordudan yapılan açıklamada kendilerinin ateş açmadığı bildirildi.

Bu arada Cemal Abdülnasır'ın oğlu Halid Abdülnasır da muhalif göstericilerin safına katıldı. Tahrir Meydanı'ndaki göstericilerin sayısı binleri aşarak bir milyonun üzerine çıktı. İskenderiye ve Süveyş gibi şehirlerde de binlerce gösterici sokaklardaydı (Mısır'da korkulan oldu, 2011; Mısır ordusu: Normal yaşama dönlün, 2011; Timeline: Egypt revolution, 2011).

Gösterilerin ilk haftası geride kalırken Rusya'da konuyla ilgili ilk resmi açıklama geldi. Rus Ria Novosti Haber Ajansı'nın bildirdiğine göre Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Mısır'ın stratejik ortağı ve Ortadoğu'nun anahtar ülkesi olduğunu belirterek, "Orada ne olduğuyula ve Mısır'ın istikrarlı, gelişmiş ve demokratik bir ülke olması ile ilgiliyiz. Mevcut sosyo-ekonomik ve politik sorunların en kısa sürede barışçıl bir şekilde çözülmesini istiyoruz." dedi. Lavrov bunun nasıl yapılacağına Mısırlı politikacıların ve halkın karar vermesi gerektiğini ve dışardan herhangi bir müdahale ya da ultimatolumun yararlı olmayacağını düşündüklerini açıkladı (Russia warns against outside pressure on Egypt - Lavrov, 2011).

Protestoların on birinci gününe gelindiğinde farklı kaynaklar o güne kadarki ölü sayısı hakkında birbirinden çok farklı rakamlar veriyordu. Mısır Sağlık Bakanı'na göre o güne kadar sadece 11 kişi ölmüştü. BM 300 kişinin ölmüş olabileceğini söylerken haber ajansları Kahire, Süveyş ve İskenderiye'deki morglarda 150'den fazla ölü olduğunu duyuruyordu. Diğer taraftan yönetim de yavaş yavaş çözülüyordu. 5 Şubatta içlerinde Cemal Mübarek'in de olduğu bir grup yönetici iktidardaki Milli Demokratik Parti'den istifa ettiler. Partinin yeni genel sekreteri partinin liberal kanadından Hossam Badrawi oldu. Ortam yumuşuyor gibiydi. Sonraki günlerde MK, hükümetin halkın isteklerini dikkate alma konusunda ne kadar ciddi olduğunu görmek için diyaloga hazır olduğunu açıkladı. BM Genel Sekreteri Moon krizin sona erdirilmesi için diyalogun şart olduğunu, ayrıca barışçıl bir geçiş sürecinin önemli olduğunu söyledi. Bu arada daha önce gözaltına alınmış olan Wael Ghonim serbest bırakıldı. (Timeline: Egypt revolution, 2011).

Aynı günlerde, artık Mübarek'i gözden çıkardığı düşünülen ABD'den farklı bir ses geldi. Eski ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Mübarek'in ABD'nin çok iyi dostu olduğunu belirterek Başkan Obama'ya gizli diplomasi yürütülmesi ve kamuoyu önünde Mübarek'e baskı yapılmaması çağrısında bulundu. Ancak *eski* yardımcının çağrısı ABD politikasında herhangi bir değişikliğe yol açmayacaktı. (Mübarek iyi dost, 2011).

Hükümet olayları sona erdirmek için yeni tavizler vermeye devam etti. Devlet televizyonu içlerinde MK üyelerinin de bulunduğu 34 siyasi mahkûmun serbest bırakıldığını açıkladı. Önceki hafta da cezalarının üçte ikisini tamamlayan iki bine yakın mahkûm serbest bırakılmıştı. İçişleri Bakanı bunu bir “iyi niyet ve barış içinde birlikte yaşama arzusunun bir göstergesi” olduğunu belirtti (Egypt ‘frees political prisoners’, 2011).

Mısır’ın göreve yeni başlayan hükümeti de daha on gününü yeni doldurmuştu ki hükümette görev alan tek yeni yüz ve bir yazar olan Kültür Bakanı Gaber Asfour istifa etti. Ailesi istifa gerekçesi olarak sağlık sorunlarını gösterse de gerçekte meslektaşlarının bakanlığı kabul etmesi nedeniyle yaptığı eleştiriler yüzünden istifa ettiği söyleniyordu (Egyptian minister quits Mubarak's new cabinet, 2011).

Bu arada gösterilerin başlama sebeplerinden olan insan hakları ihlalleri ve kanun dışı uygulamalara karşı da yönetim nihayet harekete geçti. Başbakan son haftalardaki kanun dışı uygulamaları araştırmak için bir komite kurdu. Komite halktan ve sivil toplum kuruluşlarından topladığı bilgilerle savcılara sunulmak üzere bir rapor hazırlayacaktı. Bu komite henüz çalışmaya başlamadan Mısır yargısı üç eski bakana yurt dışına çıkış yasağı koydu. Hükümet de bu bakanların mal varlığını dondurdu. Wadi El-Jadid emniyet amiri görevden alınırken, göstericilerin üzerine ateş etme emri veren komiser de tutuklanıp mahkemeye sevk edildi (Timeline: Egypt revolution, 2011).

Mübarek artık iktidar yolunun sonuna gelmişti. 10 Şubatta son bir hamle yaptı. Televizyonda yaptığı bir konuşmada gelecek seçimlerde aday olmayacağını tekrarlayarak, barışçıl bir geçiş süreci yürütmenin sorumluluğunun omuzlarında olduğunu ve bu nedenle Eylülle kadar devlet başkanlığını sürdüreceğini açıkladı. Ayrıca yetkilerinin büyük bir bölümünü yardımcısı Ömer Süleyman’a devrettiğini ve olağanüstü halin de güvenlik durumu elverdiği zaman kaldırılacağını söyledi. Mübarek’ten on dakika sonra bir konuşma yapan Ömer Süleyman da halktan fitneye kapılmamalarını istedi. Tahrir Meydanı’nı dolduran göstericiler ise ellerine aldıkları ayakkabılarını havaya sallayarak konuşmalara tepkilerini gösterdiler (Mısır’ın en uzun gecesi, 2011).

Mübarek’in konuşmasından önce Kongre üyelerine bilgi veren CIA Direktörü Leon Panetta çok büyük ihtimalle Perşembe gecesi Mübarek iktidarının sona ereceğini söyledi. Mısır ordusu, Mübarek’in onların isteklerini kabul edeceğine dair göstericilere söz vermişti (Obama impatient with Mubarak's baby steps..., 2011).

Mübarek'in istifasından sonra, yukarıdaki gelişmelerin yaşandığı 10 Şubat günü Mübarek'le 20 dakikalık bir telefon görüşmesi yaptığını açıklayan İsraili eski bakanlardan Benjamin Ben-Eliezer, o günkü durumun Mübarek tarafından nasıl görüldüğünü anlattı. Eliezer "Mübarek artık yolun sonunda olduğunun farkındaydı" dedi. Eliezer'in anlattıkları Mübarek'in o günlerde olaylar bağlamında ABD'ye nasıl baktığını ve Ortadoğu'nun geleceği hakkındaki beklentilerini de ortaya koyuyordu. Eliezer'e göre Mübarek'in ABD hakkında katı düşünceleri vardı. Mübarek, ABD'nin, İran'da ve Filistin'de gelişmesine destek verdiği demokrasinin Ortadoğu'nun felaketi olduğunu iddia ediyor ve "Onlar belki demokrasiden söz ettiklerini sanıyorlar ama aslında neden söz ettiklerinin farkında değiller. Bunun sonucu aşırılık ve radikal İslam'dır" diyordu. Ortadoğu'da yaşanan gösterilerin onun gitmesinden sonra da yayılarak devam edeceğine ve hiçbir Arap ülkesini atlamayacağına inanıyordu. "Gelecekte daha fazla aşırılık, İslamcılık ve kargaşa görürseniz şaşırılmayacağım" diyen Mübarek sürekli olarak da "61 yıldır Mısır'a hizmet ettiğini, kaçmayacağını ve gerekirse olduğu yerde öleceğini" tekrarlıyordu (Mubarak slammed U.S. in phone call with Israeli MK before resignation, 2011).

Aslında ABD'li devlet adamları Mübarek'in söylediği gibi bir ikilem içinde olduklarının farkındaydılar. ABD tarafından İsrail'e yapılan yardımların görüşüldüğü bir toplantıdan sonra Temsilciler Meclisi Üyesi Eliot Engel'in Mısır'daki olaylar bağlamında İsrail'e ilişkin yaptığı açıklama Mübarek'in sözünü ettiği demokrasi-radikalizm ikilemini ortaya koyuyordu. "Mesaj karışık, çünkü öyle olmak zorunda. Bir yandan özgürlük ve demokrasiyi desteklemek istiyorsunuz ama bir yandan da durumun İran devrimine benzer bir hal almasını istemiyorsunuz." Engels'e göre ABD Ortadoğu'nun istikrarı için kendisiyle işbirliği içinde çalışanlara destek olmalıydı ama Mübarek iktidarının sonunun geldiği de belliydi. Engels'in bundan sonra söyledikleri ise Mübarek sonrası dönemi anlama bakımından oldukça önemliydi. "Durum belirsiz ve her gün değişiyor. Ama ben ABD hükümetinin İsrail'le Mısır arasındaki barış anlaşmasını kabul etmeyen bir Mısır yönetimini tanıyacağını sanmıyorum." (Mozgovaya, 2011b).

Televizyon konuşmasında söyledikleri ile daha sonra Ben-Eliezer'in anlattıkları 10 Şubat'ta Mübarek'in durumun vahametinin farkında olduğunu ama gene de istifa etmeye niyeti olmadığını gösteriyordu. Ancak 11 Şubat akşamı saat 18:00 sıralarında Başkan Yardımcısı Ömer Süleyman devlet televizyonundan kısa bir açıklama yaparak Mübarek'in istifasını duyurdu. Süleyman, "Ülkemizin geçmekte olduğu, güçlüklerle dolu gelişmeler çerçevesinde Başkan Hüsnü Mübarek Devlet Başkanlığı görevini bırakmaya karar vermiştir.

Milli Güvenlik Konseyi'ndeki görevinden de istifa etmiş ve yürütme yetkisini de orduya bırakmıştır” dedi (Ve Hüsnü Mübarek istifa etti, 2011)

4.4. İstifaya Verilen İç ve Dış Tepkiler

İstifa haberinin duyulmasıyla birlikte Tahrir Meydanı bir kutlama alanına döndü. Otuz yıllık iktidarın ardından Hüsnü Mübarek iktidarı 18 günlük bir protesto dalgası ile sona ermişti. Ömer Süleyman yaptığı açıklamada Mübarek'in yetkilerini orduya devrettiğini duyurmuştu. Gösterilerin başından itibaren önemli bir konumda bulunan ordunun durumu bu aşamada da büyük önem arz ediyordu. İstifa açıklamasının yapıldığı akşam Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'nin açıklamasını televizyonda okuyan askeri sözcü, ordunun bir meşru hükümetin yerine geçemeyeceğini, Mısır'ın yeni yönetiminin kurulması için halkın istekleri doğrultusunda alınacak önlemler ve yapılacak düzenlemeler konusunda daha sonra bir açıklama yapılacağını duyurdu. Ayrıca ayaklanma sırasında hayatını kaybeden şehitleri selamladığını ifade etti. Mübarek'in “halkın çıkarları doğrultusunda istifa ettiğini” belirten sözcü, Mübarek'e de, Mısır halkına katkılarından dolayı teşekkür etti (Mübarek cuma! Sonunda gitti, 2011).

Muhalefetin önemli aktörleri de istifayla ilgili düşüncelerini açıklamaya başladılar. Genel olarak açıklamalarda büyük bir memnuniyet göze çarpıyor, ordunun rolü ve geçiş sürecinin önemine dikkat çekiliyordu. MK adına açıklama yapan Essam Erian “Bugün Mısır için tarihi bir gün. Çok şükür Bütün Mısırlılar tek bir hedefte, rejimi yıkmak ve yeni demokratik bir rejimi getirmek hedefinde birleştiler. Şimdi top gerekli adımları atacağı söylenen Yüksek Askeri Konseyde. Biz, iyimseriz” dedi.

Baradey de düşüncelerini “Onlarca yıldır bugünü bekledik. Serbest ve dürüst seçimlerin yapılması için orduyla birlikte çalışmayı ve orduyla halk arasında iktidarın paylaşılacağı geçiş dönemini dört gözle bekliyoruz” şeklinde açıkladı.

Hareketlerin bir başka önemli aktörü Ayman Nur da Mübarek'in istifasıyla ilgili olarak El- Cezire'ye bir açıklama yaptı. “Bugün Mısır tarihinin bir daha tekrarı olmayacak en önemli günü. Bu millet yeniden doğdu ve bu yepyeni bir Mısır” dedi. Nur “Ordunun, sivil döneme geçene kadar mevcut durumu koruma görevinin bilincinde olduğuna inanıyorum” diyerek ordudan beklentisini de ortaya koydu.

George Ishak da bu günün Mısır tarihinin en önemli günü olduğu konusunda Ayman Nur ile hemfikirdi. Ishak “bu isyan daha önce hiç görmediğim türden, bir lider

olmaksızın kendi kendine gelişen bir hareket” diyordu. “Mısır Arap dünyasının kalbidir. Bu dalga bütün baskıcı Arap rejimlerini önüne katabilir, hepsinin tahtı sallantıda. Mübarek tam anlamıyla bir despottu. Koltuğu bırakmamaktaki inadıyla hepimizi öfkelenirdi. Otuz yıllık adaletsizlik, yolsuzluk ve baskı döneminden sonra ezilmiş halkın bunu yapmış olması olağan üstü. Bu adam kaba bir despottu”. Ishak’a göre geçiş dönemi için Mısır’ın altı ay ile bir yıl arasında zamana ihtiyacı vardı. Önce yeni bir anayasayı hazırlayacak komiteyi oluşturmak için bir teknokratlar hükümeti kurulması sonrasında da meclis ve başkanlık seçimlerinin yapılması gerekiyordu. Ordu, görevinin geçici olduğunun farkındaydı.

Wafd Partisi’nin üst düzey yöneticilerinden Mahmoud Abaza “Bu krizi çözmek için birçok şansı kaçırdık ama çok şükür ki bir çözüme ulaştık. Bir milletin sembolü olması gereken bir başkan kargaşanın kaynağı oldu.” sözleriyle başlıyordu görüşlerini açıklamaya. Açıklamasının sonrası liberal görüşlerini yansıtır nitelikteydi. “Mısırlıların seçme, hesap sorma ve lider değiştirme imkânından yoksun oldukları uzun bir dönem sona erdi. Bütün gücün devlet başkanında toplandığı elli yıllık bu dönemde Mısır ekonomik ve demokratik olarak gelişemedi ve birçok devletin gerisinde kaldı”. Mahmoud Abaza bundan sonrası için de üç tehlikeye dikkat çekiyordu. “Şimdi bir diktatörlükten kurtulup başka bir diktatörlüğe geçiş yapmamak konusunda dikkatli olmalıyız. Pek muhtemel olmamakla birlikte ordu eski fikirlerini sürdürebilir ve özgürlük karşıtı bir sistemi devam ettirmeye çalışabilir. İkinci olarak MK benzeri bir güç sisteme hakim olabilir ancak hem biz hem de onlar bundan kaçınmak için yeterli tecrübeye sahibiz. Son tehlike ise gençliğin umudunu ve toplumu ilgilendiren konulara karşı ilgisini dolayısıyla da Mısır’ı geleceğe taşıyacak olan gücü kaybetme ihtimalidir”.

Daha sade bir açıklama yapan Tagammu Partisi Genel Sekreteri Rifaat Said gençliği kutladıktan sonra ordunun dengeli bir dil kullandığını ve sorunların üstesinden gelebileceğini söyledi (Hammond, 2011).

Mısır içinden gelenlerde olduğu gibi Mısır dışından gelen tepkiler de genelde istifanın olumlu bulunduğunu gösteriyordu. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon yaptığı açıklamayla Mübarek’in istifasını olumlu bulduğunu belirterek “şeffaf, düzenli ve barışçıl bir geçiş dönemi” çağrısında bulundu. Moon buna ek olarak “serbest, adil ve güvenilir bir seçim” görmek istediğini de belirtti (Mozgovaya, 2011b).

Konu hakkında bir açıklama yapan ABD Başkanı Obama da konuşmasına tarihin önemli bir anına tanıklık edildiğini söyleyerek başladı. Onun açıklamaları da yukarıdakiler

gibi geçiş döneminin önemine ve ordunun rolüne vurgu yapıyordu. Bunlara ek olarak Obama, ABD’yi Mısır’ın “dostu ve ortağı” olarak niteliyordu.

Mısır halkı konuştu. Seslerine kulak verildi ve Mısır hiçbir zaman aynı olmayacak. Başkan Mübarek istifa ederek Mısır halkının değişim taleplerine cevap verdi. Ancak bu dnşimin sonu değil, başlangıcıdır. Eminim ki önümüzde birçok zorlu gün ve cevaplanmamış sorular var. Ama Mısır halkının geçen birkaç hafta içinde yaptığı gibi barışçıl, yapıcı ve birlik ruhu içinde bu soruların cevabını bulacağına inanıyorum. Mısırlılar gerçek demokrasiden daha azını kabul etmeyeceklerini gösterdiler.

Ordu vatansever bir şekilde ve devleti koruma sorumluluğuyla hareket etti. şimdi de Mısır halkının gözünde güvenilir bir geçiş sürecini yönetmeli. Bunun anlamı, Mısır halkının haklarının korunması, olağanüstü hal yasanının kaldırılması, bu değişimi geri döndürülemez hale getirmek için anayasa ve diğer yasaların revize edilmesi, dürüst ve serbest seçimler için temiz bir yolun açılmasıdır. Daha da önemlisi, Mısır halkının gösterdiği barışçıl protesto ve azmin ruhunun bu değişimin arkasında güçlü bir rzđar olarak hizmet edebilmesi için, bu geçiş süreci Mısır’ın bütün seslerini masaya getirmelidir.

ABD, Mısır’ın dostu ve ortağı olmaya devam edecektir. Demokrasiye güvenilir bir geçiş için bizden istenen ya da gereken her şeyi sağlamaya hazırız. Mısır’ın genç halkının son günlerde gösterdiği ortak beceri ve girişimcilik ruhunun, yükselmek için, bu neslin olağanüstü potansiyelinin hayata geçmesine imkân verecek yeni fırsat, istihdam ve işlerin yaratılması amacıyla kullanılabileceğinden eminim. Demokratik bir Mısır’ın, sadece bölgede değil, dünya genelindeki sorumlu liderlik rolünü geliştirebileceğini de biliyorum.

(...)

Mısır halkı bize ilham verdi ve bunu adaletin en iyi şiddet yoluyla elde edilebileceği fikrinin yalan olduğunu göstererek yaptı (Shaffer, 2011)

ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden da yaptığı açıklamada Mısır’ın tarihi bir gün yaşadığını ve Mübarek’in istifasının ülkeye en kısa sürede demokrasi gelmesini sağlayacağını söyledi (Obama’dan ilk tepki, 2011)

Türkiye’nin istifaya ilk tepkisi Başbakanlık Basın Merkezi internet sayfasında yayınlanan kısa bir açıklama oldu:

(...)

Türkiye, Mısır’daki kitle gösterilerinin başlangıcından bu yana kardeş Mısır halkının demokrasi ve özgürlük yönündeki meşru taleplerini desteklemiş; ülkede çoğulcu, katılımcı ve insan haklarına dayalı bir düzene suhulet içinde geçilmesine yönelik temennilerini ifade etmiştir.

Yönetimi devralan Mısır Silahlı Kuvvetleri Yüksek Konseyi’nin, sağduyulu ve mutedil bir yaklaşımla, adil ve serbest seçimlerle oluşacak yeni yönetime görevi en kısa zamanda devretmesini ve Mısır halkının iradesiyle şekillenecek anayasal demokrasiye geçilmesini temenni ediyoruz.

Köklü bir devlet geleneğine sahip olan Mısır’ın bu gelişmelerden daha da güçlenmiş olarak çıkacağına yürekte inanıyoruz.

Mısır’ın bu süreçte ekonomik açıdan sıkıntıya düşmemesi ve herhangi bir olumsuzluk yaşamaması için uluslararası toplum azami gayreti göstermelidir.

Türkiye bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da dost ülke Mısır'ın ve kardeş Mısır halkının yanında olmaya devam edecektir. (Başbakanlık Basın Merkezi, 2011).

12 Şubat'ta bir açılış töreninde konuşan Başbakan Erdoğan yeni dönemin Mısır için hayırlı olması dileğinde bulunarak, “Şu aşamadan itibaren Mısır'da kaosa, istikrarsızlığa, özellikle de tahriklere müsaade edilmeden, bir an önce adil ve serbest seçimlere gidilmeli, Mısır'da anayasal demokrasi tesis edilmelidir. Mısır halkının iradesi, şaibesiz ve şüphesiz bir biçimde sandığa yansımalıdır” diye konuştu (Başbakan'dan Mısır ordusuna çağrı, 2011).

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da sosyal medya aracılığıyla organize edilen hareketlerin bir sonucu olan istifa haberiyle ilgili düşüncelerini yine bir sosyal paylaşım sitesi üzerinden paylaştı. Davutoğlu yayınladığı mesajda “Mısır halkı için hayırlı olsun. Mısır halkı uzun soluklu bir eylemle isteğini ortaya koymuştu. Şimdi ümit ederiz ki Mısır halkının taleplerini karşılayacak bir sistem ortaya çıkar” dedi (Obama'dan ilk tepki, 2011).

Avrupa devletleri genel olarak Mübarek'in istifasını olumlu karşıladı. Avrupa Birliği Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, “halkının sesini dinleyen” Mübarek'in istifasını memnuniyetle karşıladığını belirterek, Mısır'da “geniş katılımlı bir hükümet kurulması” çağrısı yaptı. İngiltere Başbakanı Brown ve Dışişleri Bakanı William Hague yaptıkları açıklamalarda açık, demokratik ve özgür Mısır için, sivil ve demokratik bir yasa yapılmasının gerekliliği ile Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyinin, geçiş için gerekli olan somut adımları atma, özgür ve adil seçimleri hazırlama sorumluluğuna vurgu yaptılar. Almanya Başbakanı Angela Merkel, Mübarek'in istifasını “tarihi bir değişim” olarak nitelerken İspanya Dışişleri Bakanı Trinidad Jimenez de diğer devlet adamları gibi “hızlı, düzenli ve barışçıl bir şekilde demokrasiye geçiş yapılması” çağrısında bulundu (Obama'dan ilk tepki, 2011).

Gösteriler esnasında olduğu gibi Mübarek'in istifası konusunda da Rusya, Mısır'daki olaylara nispeten az ilgi gösteren ülkelerden biri oldu. İstifanın ertesi günü öğle saatlerinde Rusya Devlet Başkanlığı resmi sitesinden kısa bir açıklama yayımlayan Başkan Medvedev Rusya'nın, Mısır'ın bir an önce demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmasını ve bunun için gerekli tüm seçim yasalarının uygulamaya konulmasını umduğunu belirtti. Medvedev ayrıca güçlü demokratik bir Mısır'ın Ortadoğu'daki barış sürecinin devam etmesi için önemli bir etken olduğunu ifade etti. Açıklamada ayrıca Rusya ile Mısır arasında uzun süreli bir stratejik ortaklık tarihini olduğuna vurgu yapılarak iki ülke arasında geliştirilen politik, ekonomik ve

insani bağların gelecekte de devam ettirilmesinin ümit edildiğine yer verildi (Rusya Devlet Başkanlığı Resmi Sitesi,2011).

Rusya'nın Sesi radyosunun haberine göre Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sözcüsü Aleksandr Lukaşeviç de yaptığı açıklamada “Ümit ederiz ki Mısır'ın krizi aşması süreci şiddete dayalı olmayıp tüm Mısırlıların çıkarlarını hesaba alacak ve kilit rolü oynayan bu ülkenin demokratik esaslarının sağlamaştırılmasına yardım edecek. Eskisi gibi eminiz ki Mısır halkı, dıştan herhangi müdahale yapılmadan kendi kaderini ve yurdunun geleceğini bizzat tayin etmek yeteneğindedir” (Mısır halkı ülkesinin geleceğini bizzat tayin ediyor, 2011). Genel olarak Rus basını (burada sözü edilen İngilizce ya da Türkçe yayın yapan basındır) konuya çok fazla ilgi göstermedi.

Devrimin başından beri muhalefeti destekleyerek yönetimden halkın sesine kulak vermesini isteyen İran yönetimi de Mübarek'in istifasını memnuniyetle karşılayanlar arasındaydı. Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, istifa haberini “Büyük Mısır halkını zaferden dolayı tebrik eder, onların sevinçlerini paylaştığımızı bildiririz” sözleriyle değerlendirirken Dışişleri Bakanlığı sözcüsü de, Mısır halkının büyük bir zafer kazandığını söyleyerek, “Mısırlıların bu yolda devam etmelerini ve tüm tarihi isteklerini gerçekleştirmelerini umduklarını” belirtti (Obama'dan ilk tepki, 2011).

Arap dünyasının istifa haberine bakışı da dünya genelinden farklı değildi. Mısır'daki değişimi “Beyaz Devrim” olarak niteleyen Arap Birliği Genel sekreteri Amr Musa, “Ulusal bir uzlaşmanın oluşturulmasını sabırsızlıkla bekliyorum” dedi. Ürdün Hükümeti, resmi haber ajansı Petra tarafından yayımlanan açıklamada, Mısır'ın yeni dönemde de, Arap dünyasındaki öncü rolünü koruyacağına inandıklarını ve Mısır ordusunun büyük bir sorumluluk üstlenmiş olduğunu belirtti. Gazze Şeridi'ndeki fiili Hamas iktidarının Başbakanı İsmail Haniye, “Mısır halkı yeni bir tarih yazıyor, Gazze'deki ablukanın da çözüleceği görünüyor” sözleriyle memnuniyetini belirtti (Obama'dan ilk tepki, 2011).

Dünyanın yükselen gücü Çin'in 25 Ocak Devrimi'ne verdiği ilk tepki internette “Mısır” kelimesinin aranmasını yasaklamak oldu. Ancak internet üzerinden yine de haberler yayılabileceğinden Çin'in resmi haber organları güvenilirliklerini kaybetmemek için Mısır'la ilgili bazı haberler yaptılar. Henüz gösteriler devam ederken internet sayfasında bu konuda bir yorum yayınlayan, Çin'in İngilizce yayın yapan halkçı gazetesi Global Times Batı toplumlarının demokrasiyi elde ederken uzun bir süreçten geçtiğini, demokrasinin bedelini ödediklerini ve demokrasinin Batı toplumları için artık bir hayat tarzı olduğunu, bu nedenle de

halk hareketlerinin bu süreci yaşamamış olan toplumlara demokrasiyi getirmeyeceğini yazdı. Pekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Dekan Yardımcısı Jia Qingguo'nun Mısır'daki olaylarla ilgili olarak yaptığı açıklama Çin entelektüellerinin olaylara bakışına bir örnek olabilir. “Mısır'ın Çin'den farklı bir politik rejimi var, Sosyalist de değil. Yaşananlar kendi özel sorunlarıdır, bu olayların Çin'i etkileyeceğini düşünmüyorum”. Ancak yukarıda sözü edilen internet kısıtlamaları göz önüne alındığında Doğu Türkistan ve Tibet gibi insan hakları ile ilgili sorunları bulunan Çin'in, Mısır'daki harekete sıcak bakmadığı düşünülebilir (Wong ve Barboza, 2011 - Color revolutions will not bring about real democracy, 2011).

Mübarek'in istifası İsrail için beklenmedik bir durumdu ve İsrail bu duruma hazırlıksız yakalandı. Olaylar başladığı ana kadar hem Mossad hem de Askeri Haber Alma Teşkilatı (Aman) “rejimin istikrarlı olduğunu” ve “Mübarek için ciddi bir tehdit olmadığını” rapor ediyordu. İsrail'in istihbarat birimleri sadece Devrim'i öngörmeye değil, hareketler başladıktan sonra hareketin geleceğini öngörmeye de son derece başarısız oldular. Gösteriler başladıktan birkaç gün sonra bir açıklama yapan Aman direktörü General Aviv Kochavi'ye göre “Mısır'da rejimin istikrarına yönelik bir tehdit yoktu”. Eski yöneticilerden General Aharon Zeev-Farkash da İsrail Radyosu'na yaptığı açıklamada Mısır ordusunun gösterileri bastırıp düzeni sağlayacağını belirtiyordu. Ayrıca ABD ve AB'nin pozisyonlarının bir devrime yönelik olduğunu ve kendisinin bu tutumu ya da bu ülkelerin Mısır'da demokratikleşmeyi desteklemelerini anlamadığını söylüyordu (Muhareb, 2011:4-5).

İsrail, doğal olarak, gelinen aşamadan en çok endişe duyan devletti. Son otuz yıllık süreçte Mısır İsrail'in en uyumlu ilişkiler geliştirdiği Arap devletiydi ve bu iyi ilişkiler Mübarek sayesinde yürütülüyordu. Mübarek'le İsrail Başbakanı Netanyahu'nun arasının görüldüğünden çok daha iyi olduğu İsraili değişik kaynaklarca belirtiliyordu. Mısır bir yandan İsrail'in güvenli sınırını oluşturarak İsrail'in güvenlik ve istikrarına katkıda bulunurken, diğer taraftan İsrail'le sürdürdüğü barışçıl ilişki ile İsrail ordusunun çok daha büyük tutulmasını gereksiz kılıyor ve dolaylı yoldan İsrail ekonomisine önemli bir katkıda bulunuyordu (Muhareb, 2011:2).

Ama sonuçta Mübarek iktidarı devrilmişti ve İsrail endişelenmekte haklıydı. Haaretz Gazetesi adını vermediği bir İsraili yetkiliye dayanarak verdiği haberde, İsrail'in Mübarek'in istifasının iki ülke arasındaki barışçıl ilişkileri değiştirmemesini umduğunu yazdı. Yetkili “ilişkilerin nasıl etkileneceğini tahmin etmek için henüz çok erken erken, umarız Mısır'ın demokrasiye geçişi şiddetten uzak olur ve barışçıl uyum devam eder” dedi. İsrail'in

Mısır'daki eski büyükelçilerinden Zvi Mazel ise konuyla ilgili yaptığı açıklamada İsrail'in Türkiye ve İran'la bozuk olan ilişkilerine dikkat çekerek “eski Mısır'ı unutun, şimdi tamamen yepyeni bir Mısır var ve bu hiç kolay olmayacak” diyordu (Israel hopes Mubarak resignation won't..., 2011).

SONUÇ

Fransız Devrimi'nin üzerinden iki yüz yıldan fazla geçmesinin ardından bu devrimle ilgili düşüncesi sorulan Çinli devlet adamı Çu En-Lay'ın "söylemek için henüz çok erken" dediği hatırlandığında, Mısır'daki 25 Ocak Devrimi'nin üzerinden daha iki yıl geçmeden kesin bir yargıya varmanın imkânsız olduğu açıktır. Şüphesiz yaşananlar son derece önemli olaylardır ve Mısır tarihinde iz bırakacaklardır. Ama tarihin bu dönemden bahsederken hangi tanımı kullanacağını bilmek için iki yüzyıl olmasa da birkaç on yıl beklemek gerekebilir.

Seksenli yıllarda çocukluğunu yaşayanlar için Hüsnü Mübarek ve Mısır adeta özdeşleşmişti. Türkiye'de ve birçok ülkede seçimler oluyor, bir dönem haber programlarının vazgeçilmez figürleri olan kişiler zamanın çok hızlı aktığı günümüzde kısa bir süre sonra "eski başkan, politikacı, devlet adamı" gibi önüne eski sıfatı konularak anılır oluyordu. Ancak Mübarek gibi bazı devlet adamları yıllardır aynı yerdeydiler ve bu öylesine kanıksanmıştı ki bu kadar uzun süreli bir iktidar dünyadaki pek çok kişinin dikkatini çekmiyordu. Bu uzun süreli iktidar on sekiz gün süren ve bir devrim için kısa sayılabilecek bir sürede sona erdi.

Genel olarak Arap dünyasında, özelde ise Mısır'da yaşananlar doğal olarak akla olayların sebeplerinin ne olduğu sorusunu getirdi. Olayların ilk evrelerinde, değişik ortamlarda, klasik suçlayıcı yaklaşımla "bütün bunlar Batının bir oyunu" düşüncesi sıklıkla ifade edildi. Özellikle İslami ve sol düşünceye sahip kesimlerde bu düşünce çok daha fazla dillendirildi. Ancak bu çalışmanın bütününde vurgulandığı gibi, bu kadar geniş bir coğrafyayı ve farklı ülkeleri etkileyen Arap halk hareketlerinden söz ederken bu kadar bütüncül bir yaklaşım bizi doğru sonuçlara götürmeyecektir. Libya ile Mısır'da yaşananları aynı tezgahın ürünü kabul etmek büyük bir yanlış olur.

Hareketlerden etkilenen ülkelerin elbette ortak noktaları vardı. Kuzey Afrika ya da Ortadoğu ülkesi olmaları, Arap olmaları, demokrasi ve düşünce özgürlüğü konularında sorunlu olmaları, özellikle genç nüfus arasında işsizliğin yaygın olması gibi özellikler bu ülkelerin tamamını kapsıyordu. Buna ek olarak bu ülkelerin yönetimleri Soğuk Savaş

sonrası dönemi iyi okuyamamış ve buna göre pozisyon almamıştı. Dünya artık eski iki kutuplu, bir kutba yaslanılarak, ya da kutuplar arasındaki rekabetten faydalanılarak ayakta kalınan bir dünya değildi. Arap liderler bunu göremedi.

Ülkeler bazında ele alındığında, ilk kıvılcımın ortaya çıktığı Tunus'taki olaylarla Mısır'dakiler arasında büyük benzerliklerin olduğu görülse de Tunus, Mısır'a göre nüfus, ekonomi ve nüfuz bakımından çok daha küçüktür. Ayrıca konumu itibarı ile ve uluslararası alandaki etkinliğiyle görece önemsiz bir devlettir. Halk hareketleri bu ülke ile sınırlı kalsaydı büyük ihtimalle dünya gündemini fazla meşgul etmezdi.

Libya ise nüfusunun çok büyük bölümü bir aşirete bağlı bireylerden oluşan bir devlettir ve bu haliyle adeta bir aşiretler federasyonu görüntüsündedir. Kaddafi'nin iktidardan düşmesinde diğer etkenlerin yanısıra ülkedeki onlarca kabile içinden en etkili olan bazı kabilelerin desteğini kaybetmesi önemli bir rol oynamıştır. Batı dünyasının önemli bir bölümünde terör destekçisi olarak görülmesi de yukarıdaki etkenlere eklenince Kaddafi Libya'sındaki olaylar, halk hareketlerinden etkilenen diğer ülkelere çok farklı bir şekilde sonuçlandı. Aslında buna sonuçlandı demek de çok doğru olmayabilir. Mevcut parçalı yapısıyla Libya'da yakın zamanda suların durulmasını beklememek lazım.

Mısır'la Libya'daki olaylar karşılaştırıldığında, Libya'daki dış destekli Kaddafi'yi değiştirme operasyonu ile Mısır'ın iç dinamiklerinin harekete geçmesinin bir sonucu olan 25 Ocak Devrimi'nin bir bütünün parçaları olduğunu söylemek Mısır'a ve Mısırlılara hakaret olur. Batılı güçlerin çoğu ve özellikle ABD Kaddafi'yi terör yandaşı olmakla suçlarken Hüsnü Mübarek Arap liderler içinde Batı dünyası ve İsrail ile en iyi ilişkiler kuran liderlerin başındaydı. O kadar ki Arapların birçoğu için selefleri Sedat ve Nasır'ın aksine Araplığa ihanet eden bir liderdi. Diğer taraftan Mübarek'in bu Batı yanlısı politikası ABD'nin dış yardımlarından büyük bir dilimin Mısır'a ayrılmasıyla ödüllendiriliyordu. İsraili devlet adamları için de Mübarek en iyi anlaştıkları Arap liderdi. Bütün bunları görmezden gelerek Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle sonuçlanan 25 Ocak Devrimi'ni bir Batı tezgahı olarak görmek çok yüzeysel ve temelsiz bir yakıştırma olur.

Diğer taraftan, her ne kadar Mısır'daki hareketler için *devrim* tabirini kullanıyorsak da şimdilik bu devrimin emekleme aşamasında olduğuna da dikkat edilmelidir. 1952 Devrimi ile Mısır Firavunlar döneminden sonra ilk kez Mısırlılar tarafından yönetilmeye başlanmıştı ve diğer unsurları göz ardı etsek bile bu yönüyle bir devrimdi. 25 Ocak

Devrimi'nden sonra ise Mısır, tarihinde ilk kez çok partili, özgür ve demokratik seçim şansını yakaladı. Bu şans iyi değerlendirmesi halinde emekleme aşamasını geçebilir ve demokratik kurumlar yerleşebilir. Ancak o zaman yaşananların gerçekten bir devrim olduğu sonucuna varılabilir.

Bu devrimin dış politikadaki yansımalarına bakıldığında, genel olarak beklenmedik bir tepkinin olmadığı görülmektedir. Dünya Mübarek sonrası Mısır ile çalışmaya hazırdır. Bunun tek istisnası İsrail'dir ki Mübarek'in istifa haberinin duyulmasının ardından yapılan açıklamalar İsrail'in istisnai durumunu gösterir niteliktedir. Mübarek'in ardından İsrail'in Mısır cephesinden eskisi kadar emin olması pek muhtemel görünmemektedir. Demokratik seçimlerle işbaşına gelecek Mısır yönetimlerinin halkın taleplerine göre pozisyon alması gerekir. Halkın Filistin'e bakışı göz önüne alındığında bu pozisyon kesinlikle İsrail'den yana olmayacaktır. Ancak Arap-İsrail savaşlarında pek hoş tecrübeleri olmayan Mısır'ın İsrail'e karşı tutumunda, diğer şartların sabit kalması halinde, ciddi bir kırılma da beklenmemelidir.

Yukarıda belirtildiği üzere 25 Ocak Devrimi henüz tam anlamıyla tamamlanmış bir devrim değildir ve tamamlanmasının önünde iki muhtemel engel bulunmaktadır. Bu engellerden ilki ordudur. Ordu her ne kadar olayların gelişiminde ve sonrasında beklenenden daha demokrat bir görüntü verdiyse de bu, her şeyin bundan sonra da yolunda gideceği anlamına gelmez. Unutulmamalıdır ki Mısır'da krallık rejimi bir askeri devrimle sona ermiş, sonrasında iktidarı ele alan Nasır, Sedat ve Mübarek de ordudan gelmiştir. Bağımsızlıktan günümüze kadar demokrasi bu topraklara uğramamıştır. Ortadoğu devletlerinin neredeyse tamamında ordu, iktidarın daimi ortağıdır. Mısır ordusunun da ilerde bu ortaklığı devam ettirmek istemesi ihtimal dahilindedir. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesini umut edenlerin ve bunun için çaba sarf edecek olanların içinde birçok sivilin bulunacağı da kesindir. Zira her ne kadar Mübarek iktidardan uzaklaştırılmışsa da Mübarek rejiminde etkin görevlerde bulunanların çoğu hala yerlerindedir.

Devrimin tamamlanarak gerçekten özgür bir Mısır'a ulaşılmasının önündeki ikinci muhtemel engel ise devrimin, onu doğuranların elleriyle boğulmasıdır. Devrimle Mübarek rejimini devirenlerin iktidara yerleştikten sonra diktatörlüğü, mazlumların zalimlere dönüşmesi gibi bir ihtimalin varlığı da yadsınamaz. Devrimle birlikte Mısır'ın ve Mısırlıların demokrasi kültüründe bir sıçrama yaşandıysa da kadim kültürün bir anda değişmesi beklenemez. Bu kültür içerisinde iktidar sahipleri, demokratik yöntemlerle

seçilmiş olsalar bile, her an bir diktatöre dönüşebilirler. Dünya daha önce de seçimle işbaşına gelen diktatörler görmüştür.

Bu durumda 25 Ocak Devrimi'nin geleceğini Mısır halkının, özellikle de Mısır gençliğinin kararlılığı belirleyecektir. Bu gençlik, birçoklarının canı pahasına elde ettiği devrime sahip çıkarsa gelecekte çok daha demokratik bir Mısır'ın uluslararası sistemde yerini alması kesindir. Ancak elde edilen haklara sahip çıkılmaması halinde yukarıda sözü edilen muhtemel tehditlerin gerçekleşmesi ve Mısır'ın bir diktatörlükten başka bir diktatörlüğe sürüklenmesi kaçınılmaz olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akgül, Öner (2011), “Libya’da İç Savaşa Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde?”, **Ortadoğu Analiz**, 3(36), 51-59.

Alexander, Christopher “Authoritarianism and Civil Society in Tunisia,” Middle East Report October–December 1997, Middle East Research and Information Project, <http://www.merip.org/mer/mer/mer205/alex.html> (29.05.2012).

“Algerian presidential ally says time for government shake-up”, (08.02.2011), **Alwatan Daily**, 7.

“Algerian President announces end of emergency in near future”, (03.02.2011), **Alwatan Daily**, 7.

“Algerian riots resume over food prices, (07.01.2011), **The Guardian**, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/07/algeria-riots-food-prices>, (10.05.2012)

Altunışık, Meliha Benli (2011), “Ortadoğu’da Reform Rüzgârı”, **Analist**, 1(1), 60-61.

Arab Republic of Egypt Central Agency for Public Mobilization And Statistics “Important Statistics”, <http://www.capmas.gov.eg/?lang=2>, (27.02.2012)

Arab Republic of Egypt Ministry of Petroleum (2012), “Important Indicators”, <http://www.petroleum.gov.eg/en/AboutMinistry/KeyIndicators/Pages/default.aspx> (29.02.2012).

“Arab spring not proper term for uprisings in Mideast” (07.12.2011), **International Daily Tehran Times**, 2.

Arieff, Alexis (2011), “Political Transition in Tunisia”, Congressional Research Service Report Prepared for Members and Committees of Congress, No:2.

Armaoğlu, Fahir (2003), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

_____ (t.y.), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 : 1914 1995)**, Ankara: Alkım Yayınevi.

Ayhan, Veysel (2011a), “Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi”, **Ortadoğu Analiz**, 3(27), 8-14.

_____ (2011b), “Libya Savaşı, Uluslararası Etkileri ve Türkiye’nin Konumu”, **Ortadoğu Analiz**, 3(28), 8-18.

_____ (2012a), “Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması”, **Ortadoğu Etüdleri**, 3(2), 59-93.

_____ (2012b), **Arap Baharı – İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, Bursa: MKM Yayınları.

Ayhan, Veysel ve Algan, Nazlı Ayhan (2011), “Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu”, **Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, Rapor no:6**.

Bağcı, Hüseyin (Ed.) (2007), **Dünya Tarihi Atlası**, Ankara: ODTÜ Yayınları.

“Başbakan'dan Mısır ordusuna çağrı”, (12.02.2012) **Radikal Gazetesi**, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1039763&CategoryID=78>, (28.09.2012).

Başbakanlık Basın Merkezi (11.02.2011), Mısır'daki son gelişmelerle ilgili basın açıklaması, <http://www.bbm.gov.tr/Forms/pgNewsDetail.aspx?Type=1&Id=1395>, (05.10.2012).

Baştürk, Levent (24.03.2012), “Arap Baharı Atlantik ötesi bir planın ürünü mü?”, **Sabah Gazetesi**, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/24/arap-bahari-atlantik-otesi-bir-planin-urununu-mu> (15.08.2012).

Bayoumi, Sherine ve Fadel, Leila (26.01.2011), “Protests spread against Mubarak”, **The Washington Post**, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/25/AR2011012507203.html> (26.09.2012).

Benantar, Abdennour (2007), “Egypt and the War on Iraq: Implications for Domestic Policy” **Journal of Third World Studies** 24(1)(Spring 2007), 227-247.

Best, Antony ve diğerleri (2008), **Uluslararası Siyasi Tarih**, İstanbul:Yayın Odası.

Bölme, Selin M. ve diğerleri (2011), “İsyan Müdahale ve Sonrası: Libya’da dönüşümün Sancıları”, SETA Rapor, No:5, Aralık 2011.

- Bradley, Matt (02.06.2009), “Lawyers turn to Muslim Brotherhood for leadership”, **The National**, <http://www.thenational.ae/news/world/africa/lawyers-turn-to-muslim-brotherhood-for-leadership>, (20.07.2012)
- “Cezayir'de ‘reform’ sınavı” (10.05.2012), **Zaman Gazetesi**, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1285526 (09.09.2012).
- Chebib, Nadine Kassem ve Sohail, Rabia Minatullah (2011), “The Reasons Social Media Contributed to the 2011 Egyptian Revolution”, **International Journal of Business Research and Management**, 2(3), 139-162.
- Chick, Kristen (02.04.2010), “Israel, Gaza tensions: Why Egypt helps maintain the blockade”, **The Christian Science Monitor**, <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2010/0402/Israel-Gaza-tensions-Why-Egypt-helps-maintain-the-blockade>, (12.10.2012).
- CIA (2012), “The World Factbook - Egypt”, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html, (28.02.2012).
- “Color revolutions will not bring about real democracy”, (30.01.2012), **Global Times**, <http://opinion.globaltimes.cn/editorial/2011-01/618452.html>, 02.10.2012).
- Çağlayan, Selin (2010), **Müslüman Kardeşler’den Yeni Osmanlılar’a İslamcılık**, 1. Basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Davutoğlu, Ahmet (2002), **Stratejik Derinlik**, 8. Basım, İstanbul: Küre Yayınları.
- Dawisha, Adeed (2003), **Arab Nationalism in the Twentieth Century**, New Jersey: Princeton University Press.
- Deeb, Marius (2010), “Arab Republic of Egypt”, **Government and Politics of the Middle East and North Africa**, 6. Baskı içinde (397-422), Boulder: Westview Press.
- Dinçer, Osman Bahadır ve diğerleri (2011), “Ortadoğu’nun ‘Otorite’si Sarsılırken”, **Analist**, 1(1), 19-33.
- Diriöz, Ali Oğuz (2011), “Bağımsızlığından Günümüze Tunus’a Kısa Bir Bakış”, **Ortadoğu Analiz**, 3(26), 79-82.

Dubai School of Government (2011), “Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter”, Arab Social Media Report, 1(2).

Duman, Sabit (2005), Ortadoğu Krizleri ve Türkiye, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 35-36 (Mayıs-Kasım 2005), 313-332.

Dönmez, Rasim Özgür (2011), “Yeni Siyasetin Kodları ve Ortadoğu’daki Devrimler: Gerçekten Devrim mi?”, **Ortadoğu Analiz**, 3(30), 8-14.

“Egypt ‘frees political prisoners’” (08.02.2011), **Aljazeera**, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201128153142101446.html> (15.09.2012)

“Egypt protests: Mubarak names Omar Suleiman as VP” (29.01.2011), **BBC News**, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12316465>, (31.10.2012).

Egypt State Information Service (2012), “Egypt’s Administrative Division”, <http://www.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=6> (01.03.2102)

_____ (2012), “Competences of the Cabinet”, http://www.sis.gov.eg/En/LastPage.aspx?Category_ID=211 (23.02.2102).

_____ (2012), “Shura Council”, <http://www.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=3092> (23.02.2102).

_____ (2012), “Parties”, http://www.sis.gov.eg/En/ListTemplate.aspx?Category_ID=260 (03.09.2102).

_____ (2012), “The New Wafd Party”, <http://www.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=482> (03.09.2102).

_____ (2012), “25 January Revolution- introduction”, <http://www.sis.gov.eg/Newvr/reveulotion/ehtml/enintro.htm> (10.09.2012).

“Egypt unrest: Army calls on protesters to go home” (02.02.2011), **BBC News**, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12343402> (09.10.2012).

Ekici, Birol, “Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi”, T.C. İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Etütler Merkezi, **Dünyada Kamu Yönetimi Araştırması Projesi** içinde (84-100), http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Dunyada_Kamu_Yonetimi.htm (29.02.2012).

- “El Baradeý hakkında ölüm fetvası” (20.12.2010), **Zaman Gazetesi**, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1067921 (15.05.2012).
- El-Din, Gamal Essam (23 – 29.11.2000), “Rank-and-file dissenters”, **Al-Ahram Weekly**, 509, <http://weekly.ahram.org.eg/2000/509/eg1.htm>, (02.08.2012).
- El-Din, Gamal Essam (10 – 16.06.2010) (b), “A blow to the Brotherhood”, **Al-Ahram Weekly**, 1002, <http://weekly.ahram.org.eg/2010/1002/eg2.htm>, (17.09.2012).
- El-Din, Gamal Essam (03 – 09.06.2010) (a), “A clean sweep?”, **Al-Ahram Weekly**, 1001, <http://weekly.ahram.org.eg/2010/1001/eg2.htm>, (17.09.2012).
- El-Verdani, Salih (2011), **Mısır’da İslami Akımlar**, 2. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları.
- El-Wardani, Lina (18.01.2011), “In Cairo, cynicism instead of revolution”, **Ahram Onlina**, <http://english.ahram.org.eg/News/4200.aspx> (12.09.2012).
- Fahmy, Ninette S. (1998), “The Performance of the Muslim Brotherhood in the Egyptian Syndicates: An Alternative Formula for Reform?” **Middle East Journal**, 52(4), 551-562.
- Fariborz, Arian ve Tawfik Mahmoud (20.03.2009), "I Won't Wait for the Regime to Give Me Its Blessings!", **Qantara** (online dergi), <http://en.qantara.de/I-Wont-Wait-for-the-Regime-to-Give-Me-Its-Blessings/6824c155/index.html> (01.09.2012).
- Fayed, Shaimaa ve Dziadosz, Alexander (08.02.2011), “Egypt gov't says to keep subsidies, hike wages”, **Reuters**, <http://af.reuters.com/article/investingNews/idAFJJOE71704H20110208?pageNumber=1&virtualBrandChannel=0>, (16.10.2012).
- Felton, John (2008), **The Contemporary Middle East A Documentary History**, Washington: CQ Press.
- “Fifth Algerian sets himself ablaze”, (19.01.2011), **Alwatan Daily**, 1.

- Fleishman, Jeffrey ve Hassan, Amro (21.12.2009), "Egypt's barrier along Gaza border called 'wall of shame'", **Los Angeles Times**, <http://articles.latimes.com/2009/dec/21/world/la-fg-egypt-wall21-2009dec21>, (12.10.2012).
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2003), "**Nutrition Country Profiles Egypt**", http://www.fao.org/ag/AGN/nutrition/EGY_en.stm (08.03.2012)
- Fukuyama, Francis ve diğeri, (1999), **Tarihin Sonu Mu?**, Ankara: Vadi Yayınları.
- Garland, Landen (2012), **2011 Libyan Civil War**, 1. Basım, Delhi: White Word Publications.
- Geo-Data: The World Geographical Encyclopedia (2003), "Egypt", (167-170), Farmington Hills: The Gale Group. Inc.
- Giddens, Anthony (2000), **Sosyoloji**, Birinci Baskı, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giglio, Mike (07.02.2011), "Google Executive Wael Ghonim Admits He Was El Shaheed", **The Daily Beast**, <http://www.thedailybeast.com/articles/2011/02/07/google-executive-wael-ghonim-admits-he-was-el-shaheed.html>, (05.09.2012).
- Goldschmidt Jr., Arthur ve Davidson, Lawrence (2008), **Kısa Ortadoğu Tarihi**, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Goldschmidt Jr., Arthur ve Johnston, Robert (2003), **Historical Dictionary of Egypt**, Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
- Güler, E. Zeynep Suda (2011), **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık, Tahrir Meydanında Korkuyu Yenmek**, İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Güçer, Mehmet ve Aydemir, Dilek (2011), "Halk Hareketlerinin Sosyolojisi", **Analist**, 1(1), 34-39.
- Hammond, Andrew (11.02.2011), "Factbox: Egyptian opposition reaction to Mubarak resignation", <http://www.reuters.com/article/2011/02/12/us-egypt-opposition-idUSTRE71A6RM20110212>, (03.10.2012).
- Hathaway, Jane (2009), **İki Hizbin Hikayesi, Osmanlı Mısır'ı ve Yemeni'nde Mit, Bellek ve Kimlik**, (Çev. Cemil Boyraz), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Hobbs, Joseph. J. (2007), **Egypt**, İkinci basım, New York: Chelsea House.
- Hoffmann, Thorstenn (2011), **The Muslim Brotherhood in Egypt: Pursuing Moderation Within an Authoritarian Environment**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School.
- Hopwood, Derek (1991), **Egypt: Politics and Society 1945-1990**, 3rd Ed., London: Harper Collins Academic.
- Ibrahim N. Fouad ve Ibrahim, Barbara (2003), **Egypt: An Economic Geography**, London: I.B.Tauris & Co. Ltd.
- International Labour Organization, Statistics by Country, <http://laborsta.ilo.org/> (21.02.2012)
- International Monetary Fund (2010), World Economic Outlook-October 2010, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/> (16.02.2012).
- International Monetary Fund (2011), World Economic Outlook-September 2010, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/index.htm> (16.02.2012).
- İlhan, Suat (1999), **Dünya Yeniden Kuruluyor**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İrtem, Süleyman Kani (1999), **Osmanlı Devleti'nin Mısır, Yemen, Hicaz Meselesi**, İstanbul: Temel Yayınları.
- “Israel hopes Mubarak resignation won't affect bilateral peace Accord”, (11.02.2011), **Haaretz**, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/israel-hopes-mubarak-resignation-won-t-affect-bilateral-peace-accord-1.342823>, (28.09.2012).
- Itar-Tass News Agency (22.08.2011), “Gaddafi’s departure will mean no end to Libya’s ordeal – opinion”, <http://www.itar-tass.com/en/c53/209042.html>, (30.05.2012).
- James, Laura M. (2006), “Whose Voice? Nasser, the Arabs, and 'Sawt al-Arab' Radio”, *Transnational Broadcasting Studies* (e-dergi), 16 (Haziran-Aralık 2006), <http://www.tbsjournal.com/James.html> (08.08.2012).
- Johnson, Glen (01.03.2011), “Talking About a Revolution” <http://egypttoday.com/news/display/article/artId:206/talking-about-a-revolution/secId:5> (01.05.2012).

- Kahn, Gabe (09.05.2011), "Top General Expects 'Islamic Winter'" <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/147568#.T32LavDVyHg>, (01.05.2012)
- Karal, Enver Ziya, **Büyük Osmanlı Tarihi**, 1. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaye, Stuart ve Bautista, Lowell (2011) **The Naval Protection of Shipping in the 21st century: An Australian Perspective**, Papers in Australian Maritime Affairs, No:34, http://www.navy.gov.au/Publication:Papers_in_Australian_Maritime_Affairs (25.02.2012).
- Khalil, Ashraf (2011), "January 25: Tear Gas on the Day of Rage", **Foreign Policy**, Revolution in the Arab World özel raporu, (Şubat 2011) 73-75.
- King, Stephen J. (2009), **The New Authoritarianism in the Middle East and North Africa**, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Kirkpatrick, David D., (24.01.2011), "Chief of Tunisian Army Pledges Support for the Revolution", **The New York Times**, http://www.nytimes.com/2011/01/25/world/africa/25tunis.html?_r=2 (06.05.2011).
- Köprülü, Ali (2003), "Enver Sedat Döneminde Mısır-İsrail İlişkileri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 18 (2), Aralık 2003.
- Kurczy, Stephen ve Hinshaw, Drew, (24.02.2011), "Libya tribes: Who's who?", **The Christian Science Monitor**, <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0224/Libya-tribes-Who-s-who>.
- "Libya'ya ikinci harekât başladı" (20.03.2011), **Milliyet Gazetesi**, <http://dunya.milliyet.com.tr/libya-ya-ikinci-harekat-basladi/dunya/dunyadetay/20.03.2011/1366753/default.htm>, (20.05.2012).
- MacQueen, Benjamin (2009), **Political Culture and Conflict Resolution in the Arab World**, 1st ed., Carlton: Melbourne University Press.
- Mahmoud, Tamer Nagy (01.05.2003), "Arab Rationalism", **Foreign Policy**, http://www.foreignpolicy.com/articles/2003/05/01/arab_rationalism (10.08.2010).

Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid (2010), **Mısır Tarihi, Arapların Fethinden Bugüne**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Martel, Gordon (2005) “The Near East in the Balance of Power: The Repercussions of the Kaulla Incident in 1893” **Modern Egypt** içinde (23-41), London:Frank Cass and Company Limited.

Mcneill, William H. (2008), **Dünya Tarihi**, (Çev. Alaeddin Şenel), 13. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

“Mısır: Nasır Sosyalizmi” (1988), **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi** içinde, 4 (1297-1306), İstanbul: İletişim Yayınevi.

“Mısır muhalefeti büyük gösteriye hazırlanıyor” (23.01.2011), **Zaman Gazetesi**, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1083115, (17.05.2012).

“Mısır'da gerginlik büyüyor halk sokaklara döküldü” (29.01.2011), **Zaman Gazetesi**, 1-19.

“Mısır'da korkulan oldu”, (02.02.2011), **Radikal Gazetesi**, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1038755&CategoryID=81>, (10.10.2012).

“Mısır'da muhalifler, alternatif parlamento kurdu”, (16.01.2012), **Zaman Gazetesi**, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1079933&title=misirda-muhalifler-alternatif-parlamento-kurdu, (17.05.2012).

“Mısır'daki gösteriler, yeni dönemin kurgusu için mi kullanılıyor?”, (30.01.2012), **Zaman Gazetesi**, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1086533, (22.05.2012).

“Mısır'ın en uzun gecesi”, (11.02.2011), **Zaman Gazetesi**, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1092010, (20.05.2012).

“Mısırlı muhaliflerden kendini yakan gence destek gösterisi”, (17.01.2011), **Zaman Gazetesi**, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1080461, (17.05.2012).

- Ministry of Industry and Foreign Trade (2012), Egyptian foreign trade with world commodities sectors, <http://www.tpegypt.gov.eg/Eng/TradeStatistics.aspx>, (02.03.2012).
- Mitnick, Joshua (08.01.2009), “Can Egypt broker truce in Gaza once again?”, **The Christian Science Monitor**, <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2009/0108/p07s02-wome.html>, (10.10.2012).
- Mondal, Anshuman A., (2004), **Nationalism and Post-Colonial Identity**, New York: RoutledgeCurzon.
- “Moscow cautiously optimistic on future Libyan relations”, (22.08.2011), <http://rt.com/politics/tripoli-gaddafi-moscow-russia-985/>, (25.08.2012).
- Moustafa, Tamir (2007), **The Struggle For Constitutional Power**, New York: Cambridge University Press.
- Mozgovaya, Natasha (11.02.2011b), “UN chief urges 'transparent, orderly and peaceful transition' in Egypt”, **Haaretz**, <http://www.haaretz.com/news/world/un-chief-urges-transparent-orderly-and-peaceful-transition-in-egypt-1.342817>, (28.09.2012).
- Mozgovaya, Natasha (10.02.2011a), “Israel urges U.S. to reaffirm support in light of Egypt unrest”, **Haaretz**, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/israel-urges-u-s-to-reaffirm-support-in-light-of-egypt-unrest-1.342467>, (05/10/2012).
- “Mubarak slammed U.S. in phone call with Israeli MK before resignation”, (11.02.2011), **Haaretz**, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/mubarak-slammed-u-s-in-phone-call-with-israeli-mk-before-resignation-1.342831>, (28.09.2012).
- Muhareb, Mahmoud (2011), “Israel and the Egyptian Revolution”, Doha Institute policy paper, Doha:Mayıs 2011.
- Murphy, Dan (06.10.2011), “Are Libya's Islamists scary?”, **The Christian Science Monitor**, <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0906/Are-Libya-s-Islamists-scary>, (30.05.2012).
- “Mübarek cuma! Sonunda gitti” (11.02.2011), **Radikal Gazetesi**, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1039671&CategoryID=81&Rdkref=1>, (05.09.2012).

“Mübarek iyi dost”, (06.02.2011), **Cumhuriyet Gazetesi**,
<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=214470>, (18.05.2012).

Müslüman Kardeşler Resmi Sitesi (İngilizce), Establishment of the Muslim Brotherhood,
<http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=796&ref=search.php> (05.07.2012).

“Government behind daughter's photos: ElBaradei”, (05.09.2012),
<http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=26295&ref=search.php>, (01.10.2012).

“Hasan Al-Banna and His Political Thought of Muslim Brotherhood”,
<http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=17065&ref=search.php>, (05.07.2012).

“Sadat’s widow: My Husband was member of the MB” <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=20120&ref=search.php>, (10.07.2012).

“Major Victory for Muslim Brotherhood Academics List in Teachers Syndicate Elections”,
<http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=30043> (21.07.2012).

Nye, Joseph S. ve Welch, David A. (2011), **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, (Çev. Renan Akman), 8. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

“Obama impatient with Mubarak's baby steps towards Egyptian democracy”, (11.02.2011), **Haaretz**, <http://www.haaretz.com/news/world/obama-impatient-with-mubarak-s-baby-steps-towards-egyptian-democracy-1.342653>, (28.09.2012).

“Obama: Mübarek'e barışçıl iktidar değişikliğinin başlaması gerektiğini söyledim”, (02.02.2011), **Zaman Gazetesi**,
http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1087890, (18.05.2012).

“Obama’dan ilk tepki”, (11.02.2011), **Cumhuriyet Gazetesi**,
<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=216100>, (24.08.2012).

“Obama’dan Mübarek’e ‘hemen çekil’ çağrısı” (02.02.2011), **Radikal Gazetesi**, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1038732&CategoryID=81>, (12.10.2012).

Oğuzlu, Tarık (2011), “Ortadoğu’daki Halk Hareketleri ve Büyük Güçler”, **Ortadoğu Analiz**, 3(29), 68-76.

Okutan, Çağatay (2001), “Arap Milliyetçiliği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 56 (2).

OPEC, “Annual Statistical Bulletin 2010/2011” (2011), Vienna. http://www.opec.org/opec_web/en/publications/202.htm (18.02.2012).

OPEC, “World Oil Outlook” (2011), Vienna, http://www.opec.org/opec_web/en/publications/340.htm (18.02.2012).

Osman, Ahmed Zaki (16.10.2011), “Following elections, Brotherhood loosens grip on Doctors Syndicate”, **Egypt Independent**, <http://www.egyptindependent.com/news/following-elections-brotherhood-loosens-grip-doctors-syndicate> (21.07.2012).

Özdalga, Haluk (21.02.2012), “Mısır demokrasiyi hak ediyor”, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1096523&title=yorum-haluk-ozdalga-misir-demokrasiyi-hak-ediyor&haberSayfa=0, (19.05.2012).

Özpek, Burak Bilgehan (2012), “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”, **Ortadoğu Etüdüleri**, 3(2), 183-215.

Öztürkler, Harun (2012a), “Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri”, **Ortadoğu Analiz**, 4(38), 51-57.

_____ (2012b), Tunus Ekonomisinin Genel Özellikleri, **Ortadoğu Analiz**, 4(37), 52-59.

Penfield, Frederic Courtland (1907), **East of Suez**, New York: The Century Co.

Pisch, Sallie (17.01.2011), “Egyptian sets self ablaze outside Parliament”, **Bikyamasr**, <http://www.bikyamasr.com/24270/egyptian-sets-self-ablaze-outside-parliament/> (12.01.2011).

“Protests resume hours after Mubarak address” (29.01.2011), **USA Today**, http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2011-01-28-cairo_N.htm, (28.09.2012).

- “Realism on the Left” (2-8.11.1995), **Al-Ahram Weekly**, 245, <http://weekly.ahram.org.eg/archives/parties/tagammu/realism.htm> (02.08.2012).
- Reuters (2009), “Libya's jobless rate at 20.7 percent: report”, <http://af.reuters.com/article/investingNews/idAFJJOE52106820090302?sp=true> (16.05.2012)
- Reuters (2011), “Egyptian minister quits Mubarak's new cabinet” (09.02.2011), <http://af.reuters.com/article/egyptNews/idAFLDE7182G020110209>, (20.09.2012).
- _____ (2011), “Libya's Gaddafi says Tunisia ouster was too hasty”, (16.01.2011), <http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJJOE70F00A20110116> (15.05.2012).
- _____ (2011), “Factbox: Egyptian opposition reaction to Mubarak resignation”, (11.02.2011), <http://www.reuters.com/article/2011/02/12/us-egypt-opposition-idUSTRE71A6RM20110212>, (25.09.2012).
- Ria Novosti Haber Ajansı (2011), “Russia warns against outside pressure on Egypt – Lavrov” (02.02.2011), <http://en.rian.ru/world/20110202/162419936.html>, (01.10.2012).
- Ritzer, George (Ed.) (2007), **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, 1st Ed., Singapore: Blackwell Publishing.
- Rohr, Mathieu von (18.03.2011), “The Fruits of Mohamed”, **Der Spiegel**, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,751278-2,00.html>, (05.05.2012).
- RT, “Moscow cautiously optimistic on future Libyan relations”, (22.08.2011), <http://rt.com/politics/tripoli-gaddafi-moscow-russia-985/>, (24.05.2012).
- Rusya Devlet Başkanlığı Resmi Sitesi (İngilizce), “Statement by the President of Russia on the situation in Egypt” (12.02.2012), <http://eng.kremlin.ru/news/1768#sel=>, (30.09.2012).
- Rusya'nın Sesi Radyosu, “Mısır halkı ülkesinin geleceğini bizzat tayin ediyor”, (12.02.2011), <http://turkish.ruvr.ru/2011/02/12/44054563.html>, (30.09.2012).
- Ryan, Rifai (23.01.2011), “Timeline: Tunisia's uprising”, **Aljazeera**, <http://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html>, (05.05.2012).

Sadiki, Larbi (2009), **Rethinking Arab Democratization**, 1st ed, New York: Oxford University Press.

Samur, Sebahattin (2007), “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları” **Bilimname**, XIII (2007/2), 131-138.

MISIR VE DİĞER OSMANLI EYALETLERİNDEKİ ETKİSİ

Sandıklı, Atilla (2011), “Jeopolitik ve Türkiye, Riskler ve Fırsatlar”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor no:27.

Saraç, Celal (1943), “Eski Mısır’da Bilim ve Teknik”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 2(5), 103-113.

Scott, Rachel (2010), **Challenge of Political Islam : Non-Muslims and the Egyptian State**, Palo Alto: Stanford University Press.

Schemm, Paul (31.03.2003) “Egypt Struggles to Control Anti-War Protests”, **Middle East Report**, <http://www.merip.org/mero/mero033103>, (10.08.2012)

Shaffer, Matthew (11.02.2011), “Obama’s Speech After Mubarak’s Resignation”, **National Review Online**, <http://www.nationalreview.com/egypt-watch/259611/obamas-speech-after-mubaraks-resignation-matthew-shaffer#>, (25.09.2012).

Shenker, Jack ve Siddique, Haroon (26.01.2012), “Egypt protesters prepare to return to streets”, **The Guardian**, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/26/egypt-protesters-prepare-return-streets> (26.09.2012).

Siddique, Haroon ve diğerleri (25.01.2012), “Protests in Egypt and unrest in Middle East – as it happened”, **The Guardian**, <http://www.guardian.co.uk/global/blog/2011/jan/25/middleeast-tunisia>, (20.09.2012).

Simensen, Jarle (1999), Democracy and Globalization: Nineteen Eighty-nine and the "Third Wave", **Journal of World History**, 10(2), 391-411.

Solak, Kürşat (2012), “Çerkez Memlukler Çerkez Mi?”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 31(51), 201-208.

Suez Canal Authority (2012), “Suez Canal Reports”, <http://www.suezcanal.gov.eg/reports.aspx> (21.02.2012).

- Tanrıverdi, Nebahat (2011), “Tunus’ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri”, **Ortadoğu Analiz**, 3(26), 27-33.
- T.C. Kahire Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği (2003), “Yıllık Raporlar”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=ET> (02.02.2012).
- T.C. Kahire Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği (2009), “Yıllık Raporlar”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=ET> (02.02.2012).
- T.C. Cezayir Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği (2012), “Cezayir Ülke Raporu 2011”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=DZ>, (14.05.2012).
- Telci, İsmail Numan (2011), “6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru mu?”, **Ortadoğu Analiz**, 3(28), 98-106.
- Telhami, Shibley (1993), “Arab Public Opinion and the Gulf War”, **Political Science Quarterly**, 108(3), 437-452.
- The Carnegie Endowment for International Peace, “Democratic Arab Nasserite Party”, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/09/22/al-dimqrati-al-arabi-al-nasseri-democratic-arab-nasserite-party> (02.08.2012).
- Thema Larousse (1994), Cilt 1.
- Thompson, Jason (2008), **History of Egypt : From Earliest Times to the Present**, Cairo, EGY: American University in Cairo Press.
- “Timeline: Egypt revolution, 2011 (14.02.2011), <http://www.aljazeera.com/NEWS/MIDDLEEAST/2011/01/201112515334871490.htm> 1, (15.09.2012).
- “Tunus baharında 338 kişi öldü”, (07.05.2012), **Zaman Gazetesi**, 16.
- “Tunus’ta Başlayan Olaylar Sonucunda Devlet Başkanı Zeynel Bin Ali Ülkeyi Terk Etti”, **Afrika Gündemi**, Ocak 2011, 5-7.

“Tunus’ta sokakta türban yasaklandı”, (17.10.2006), Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=794826&CategoryID=100>, (29.05.2012).

Tür, Özlem (2009), “Mısır’da Ekonomik Kalkınma Çabaları”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:41 (Ekim 2009), 183-194.

“Two dead, 400 hurt in Algeria riots” (09.01.2011), Al Watan Daily, 4.

UNICEF, “Egypt Statistics” http://www.unicef.org/infobycountry/egypt_statistics.html (27.02.2012)

United Nations, Development Programme (2010), “Human Development Report 2010”, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/chapters/> (12.04.2012).

United Nations, Development Programme (2011), “Human Development Report 2011”, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/> (23.02.2012).

United Nations, Department of Economic and Social Affairs (2004), Arab Republic of Egypt, Public Administration Country Profile, <http://www.unpan.org/DPADM/ProductsServices/ThematicPortals/PublicAdministrationCountryProfiles/tabid/677/Default.aspx> (21.02.2012).

United Nations, Development Programme, “Egypt”, <http://www.undp.org.eg/Default.aspx?tabid=75> (08.03.2012).

URL, Al-Banna, Hasan (t.y.), “Between Yesterday and Today”, http://web.youngmuslims.ca/online_library/books/byat/ (05.07.2012).

URL, Al-Banna, Hasan (t.y.), “Our Message”, http://web.youngmuslims.ca/online_library/books/our_message/ (05.07.2012).

URL, Mısiroğlu, Kadir (t.y.), Cemaleddin Afgani kafirdir, <http://www.youtube.com/watch?v=jUXZLpCI90I>, (03.07.2012).

URL, “We are all Khalid Said” (t.y.), <https://www.facebook.com/elshaheed.co.uk> (05.09.2012).

Vachudova, Milanda Anna (2005), **Europa Undivided**, 1st ed., New York: Oxford University Press.

Van Dorn-Harter, Pieterella (2005), “Copts: Fully Egyptian, but for a Tattoo?”, **Nationalism and Minority Identities in Islamic Societies** içinde (22-57), Montreal: McGill-Queen's University Press.

“Ve Hüsni Mübarek istifa etti”, (11.02.2011), <http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/11/ve.husnu.mubarek.istifa.etti/606410.0/index.html> (19.08.2012).

“Vodafone: Mısırlı yetkililer, cep telefonu hizmetlerinin durdurulmasını istedi”, (28.01.2011), **Zaman Gazetesi**, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1085715, (15.05.2012).

Wong, Edward ve Barboza, David (31.01.2011), “Wary of Egypt Unrest, China Censors Web”, **New York Times** (New York edition), A12.

World Bank, Egypt, <http://data.worldbank.org/country/egypt-arab-republic> (11.02.2012).

World Bank, Tunisia, <http://data.worldbank.org/country/tunisia> (12.04.2012).

Zahid, Mohammed (2010), **The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis**, London-New York: I.B.Tauris Publisher.

ÖZGEÇMİŞ

İrfan SANCAK 1979 yılında Köprübaşı-TRABZON'da doğdu. Köprübaşı'nda başladığı ilkokulu Kocaeli'de bitirdi. Ortaokulu Trabzon İmam Hatip Lisesi'nde, liseyi Trabzon İmam Hatip Lisesi ve Açıköğretim Lisesi'nde okudu. 1999 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne girdi ve 2004 yılında mezun oldu. Askerliğini asteğmen olarak Kıbrıs'ta tamamladıktan sonra bir süre özel şirketlerde çeşitli alanlarda çalıştı. 2007 yılında Maliye Bakanlığı'nda başladığı memurluğa halen aynı kurumda devam etmektedir. İngilizce biliyor ve giriş seviyesinde bildiği Arapça'yı geliştirmeye çalışıyor.